

zarez

dvojednik za kulturna i društvena zbivanja • zagreb, 18. svibnja 2.,6., godište VIII, broj 180
cijena 12,00 kn; za BiH 2,5 km; za Sloveniju 320 sit

ISSN 1331-7970

M. Dantec, R. Pinhas, J. da Silva - Budućnost čovjeka

Vili Matula - Fora je u tome da se ljude odpanji

Arnon Grunberg - Intervju i proza

150. godišnjica rođenja Nikole Tesle

Gdje je što?

Info i najave 2-3

Satira

Zarezi ludog smetlara *Ivica Juretić* 4
Milijuni dolara lansirani u svemir *The Onion* 5

Putopis

Regata um(j)etnika *Gordan Nuhanović* 6

U žarištu

Dan kulturne raznolikosti *Biserka Cvjetičanin* 7
Razgovor s Dragom Glamuzinom *Maja Hrgović* 8
Razgovor s Mauriceom G. Dantecom, Joséom da Silvom i Richardom Pinhasom *Prism Escape* 9-11
Razgovor s Richardom Pinhasom *Prism Escape* 12-13
Razgovor s Lukom Omanom i Snježanom Klopotan *Suzana Marjanić* 38-39

Vizualna kultura

Mladen Tudor – pola stoljeća slobodnog pogleda
Antun Marčić 14-15
Razgovor s Robom La Frenaisom *Kontejner* 16
Pogled na pustu benzinsku postaju *Davorka Perić Vučić Šneperger* 17
Umjetnost u svemiru i podzemlju *Toma Bačić* 18
Izmicanje stvarnosti iz prostora sigurnosti
Davorka Perić Vučić Šneperger 19
Ovoga proljeća *Ivica Župan* 20

Glazba

Redateljska pirotehnika *Trpimir Matasović* 28
Posveta uzorima i spomenik Silbi *Trpimir Matasović* 29
Sabijanje nepreglednog mora pjesama *Goran Pavlov* 29

Kazalište

Razgovor s Vilijem Matulom *Suzana Marjanić* 30-31
Na ognjištu "toplih i emocionalnih" psihoza *Višnja Rogošić* 32

Kritika

Žene i mediji *Nataša Petrinjak* 33
Usmena predaja kao flaster *Grozdana Cvitan* 34
Umjetnost i bolest *Dario Grgić* 35
O korisnosti i štetnosti Marxa za revoluciju *Steven Shaviro* 36-37

Književnost

Razgovor s Arnonom Grunbergom *Magdalena Jelić* 40-41

Proza

Mrkvice *Arnon Grunberg* 41
Muškarci moje majke *Arnon Grunberg* 42

Poezija

Turbo semanticus *Saška Rojc* 43

Riječi i stvari

Pomolimo se *Željko Jerman* 44-45

Svjetski zarezi 47

Gioia-Ana Ulrich

TEMA BROJA: 150. godišnjica rođenja Nikole Tesle

Priredio Rade Dragojević
Teslin život obilježila prerana smrt brata *Filip Škiljan* 22-23
Iščitavanje Voltairova opusa uz litre crne kave *Nikola Tesla* 23
"Društvo znanja" samo još jedna floskula *Nataša Petrinjak* 24
U obranu Tesle od njegovih ljubitelja *Srećko Pulig* 25naslovnica: U vlastitoj (o)sobi, performans, Ivana Percl & Haris
Rekanović, *Performative and (Transgender) Politics & Migratory Bodies*, ESC, Graz, svibanj 2006.

impresum

dvojtjednik za kulturna i društvena zbivanja
adresa uredništva: Vodnikova 17, Zagreb
telefon: 4855-449, 4855-451, fax: 4813-572
e-mail: zarez@zg.htnet.hr, web: www.zarez.hruredništvo prima: radnim danom od 12 do 15 sati
nakladnik: Druga strana d.o.o.
za nakladnika: Boris Maruna
glavni urednik: Zoran Roško
zamjenice glavnog urednika: Nataša Govedić i Katarina Luketić
izvršna urednica: Lovorka Kozole
poslovna tajnica: Dijana Cepić
uredništvo: Grozdana Cvitan, Rade Dragojević, Dario Grgić,
Maja Hrgović Agata Juniku, Silva Kalčić, Trpimir Matasović,
Katarina Peović Vuković, Nataša Petrinjak,
Srećko Pulig, Gioia-Ana Ulrich, Andrea Zlatargrafičko oblikovanje: Studio Artless
lektura: Unimedia
priprema: Davor Milašinčić
tisak: Tiskara Zagreb d.o.o.Tiskanje ovog broja omogućili su:
Ministarstvo kulture Republike Hrvatske
Ured za kulturu Grada Zagreba

FemFest

FemFest – prvi feministički festival u Hrvatskoj
Studentski centar, Savska 25, Zagreb, od 19. do 21.
svibnja 2006.

Petak, 19. svibnja 2006.

Teatar &TD – velika dvorana
Simpozij *Kategorički feminizam (Nužnost feminističke teorije i prakse)*
9.45-13.30 Prvi blok simpozija
13.30-14.00 Predstavljanje zadnjega broja časopisa
Treća, posvećenoga temi *Ženskoga roda svakodnevice*.
Predstavljaju: Nataša Govedić
15.30-17.15 2. Drugi blok simpozija

MM Centar

17.00-18.00 Video projekcija, predavanje i diskusija:
"Trilogija" – Ženski identitet u suvremenom plesu,
govori plesna umjetnica Marjana Krajač

&TD-bar

20.00 Otvaranje festivala: *Le zbor* (Zagreb, Hrvatska)
20.30 Slušaoica

Subota, 20. svibnja 2006.

Teatar &TD – velika dvorana
Simpozij *Kategorički feminizam (Nužnost feminističke teorije i prakse)*
10.00-12.20 Treći blok simpozija
14.30-14.50 Predstavljanje zbornika u izdavaštvu
Hrvatskoga filozofskog društva *Filozofija i rod*.
Predstavljaju: Hrvoje Jurić
14.50-16.30 Četvrti (interaktivni) blok simpozija

Europski dom (dvorana Rim), Jurišićeva 1/I

16.30 Okrugli stol povodom Dana borbe protiv homofobije (17.05.) –

Nasilje nad LGBT populacijom: izazovi LGBT zajednici i hrvatskom društvu u svjetlu iskustva u regiji (u suradnji s lezbijskom grupom Kontra)

MM Centar

14.00-15.30 Projekcije kratkih filmova: *San, mama i ja* (Draginja Stanković, Srbija i Crna Gora), *Vesta* (Ane Lan, Norveška), *Awakening* (Vesna Miličević, Srbija i Crna Gora), *Where is the Line With You* (Jelena Kovačević, Hrvatska), *Ples* (Jelena Kovačević, Hrvatska)
16.00-19.30 Filmsko poslijepodne s Cheryl Dunye: *The Watermelon Woman* (1996.), *Stranger Inside* (2000.).

Teatar &TD – mala dvorana

18.30-19.00 Performans *U vlastitoj (o)sobi* (Ivana Percl & Haris Rekanović)

Klub SC-a

21.00-23.30 Slušaoica i koncert
– *Kimiko* (Zagreb), *Diyala* (Varaždin)

Nedjelja, 21. svibnja 2006.

MM Centar

Filmski program
15.00-16.30 *Stranger Inside* (r. Cheryl Dunye)
16.30-18.00 *The Watermelon Woman* (r. Cheryl Dunye)
18.10-20.00 *Dream Job* (*Posao iz snova*) (B.a.B.e.)

Dvorište SC-a

12.00-13.00 Performans ... *Stati se... Meet...* (I. J.Pino+Kitch.en, Pula, Hrvatska)

&TD-bar

14.00-17.30 Književno popodne
17.45-18.30 Performans *Sjećanja, sjećanja...* (*kvadrantih*) (Ana Lena Stipančić, Zagreb, Hrvatska)

Teatar &TD – mala dvorana

18.30-19.00 Dramsko-plesna predstava *Samo sam-ba* (Rajko Pavlič, Maja Kovač i Kristina Bajza, izvođačice: Maja Kovač i Kristina Bajza, Zagreb, Hrvatska)

Teatar &TD – velika dvorana

20.00-21.00 Plesna predstava *Gdje mi je nestao pupak* (koreografija: Katarina Đurđević, izvođačica Tamara Curić, Hrvatska, Zagreb)

21.30 Svečano zatvaranje festivala – domjenak i slušaonica

Stalne postavke tijekom festivala

Izložbe

&TD-bar / galerija SC-a / MM centar – predvorje
C. Cooburn: Fotografije s istraživanja mirovnih feminističkih grupa u Irskoj, BiH, Izraelu i Palestini
Maja Pasarić: *Ženski aktovi*, Zagreb, Hrvatska
Ana Divjak: *Žene svijeta*, Zagreb, Hrvatska
Karmen Dada: Dada-projekt, action-in-progress, 2002.-2004. Zagreb, Hrvatska.

Instalacije

Teatar &TD – predvorje
Vlastita soba – kratke priče, poezija (Dragana Nikolić, Olja Savičević-Ivančević, Ljiljana Maletin-vojnić, Alja Adam i Aida Bagić)
Političko nesuvjesno tijelo: stikle i stake (Slavica Jakobović Fribec, Zagreb, Hrvatska)
Kula od pijeska (Kristina Kojan, Gruda, Hrvatska)

FemFest

Feministički festival
19.05. - 21.05.2006.
Studentski centar, Savska 25FemFest, prvi feministički festival u Hrvatskoj, održava se od 19. do 21. svibnja 2006. (petak, subota i nedjelja) u prostorijama Studentskoga centra u Zagrebu. 19. i 20. svibnja održat će se interdisciplinarni simpozij *Kategorički feminizam (Nužnost feminističke teorije i prakse)*, dok će se kulturno-umjetnički dio programa odvijati kroz sve tri dana trajanja festivala. Više o programu i festivalu saznajte na:

www.femfest.net

Gverović, Mujičić, Očko i Rašić u trci za Putara

Nagrade "Radoslava Putara" za mlade likovne stvaraoc

Ovogodišnji finalisti Nagrade "Radoslava Putara" za mlade likovne stvaraoc su Tina Gverović, Mejra Mujčić, Damir Očko i Lala Rašić. Nagradu dodjeljuje zagrebački Institut za suvremenu umjetnost u suradnji s umjetničkim institucijama iz inozemstva, i to već petu godinu zaredom (dosadašnji dobitnici su Tanja Dabo, Nika Radić, Igor Eškinja i Antun Božičević). Stručni odbor Nagrade ove je godine ocjenjivao 43 prijavljena kandidata, a izabrani finalisti predstaviti će se na zajedničkoj izložbi koja će biti otvorena 1. lipnja u Galeriji Galženici u Velikoj Gorici. Tada će i Odbor ocijeniti radove i odlučiti o dobitniku za 2006., koji će biti nagrađen šestotjednim boravkom u International Studio & Curatorial Program (ISCP) u New Yorku ujesen, samostalnom izložbom u Zagrebu početkom iduće godine, te će biti član Stručnog odbora u novom ciklusu te nagrade 2007.

Nagrada "Radoslava Putara" namijenjena je mladim likovnim umjetnicima do 35 godina koji stvaraju u mediju slikarstva, kiparstva, grafike, crteža, instalacija, fotografije, videa, novih medija i performansa. Ime nosi po istaknutom povjesničaru umjetnosti, kritičaru i kustosu koji je svojim radom bitno usmjerio hrvatsku kulturnu scenu prema suvremenom likovnom jeziku. Svrha nagrade je potaknuti hrvatsku likovnu scenu, pomoći mladim umjetnicima u afirmiranju i profesionalnom radu, te im omogućiti izmjenu iskustava na međunarodnoj sceni. ■

zarez

PRETPLATNI LISTIĆ - izrezati i poslati na adresu:
dvojtjednik za kulturna i društvena zbivanja
10000 Zagreb, Vodnikova 17

Želim se pretplatiti na zarez: 6 mjeseci 120.00 kn
s popustom 100.00 kn, 12 mjeseci 240.00 kn
s popustom 200.00 kn

Kulturne, znanstvene i obrazovne ustanove te studenti i
učenci mogu koristiti popust: 6 mjeseci 85.00 kn,
12 mjeseci 170.00 kn

Za Europu godišnja pretplata 50,00 EUR,
za ostale kontinente 100,00 USD.

PODACI O NARUČITELJU

ime i prezime: _____
adresa: _____
telefon/fax: _____
e-mail: _____
vlastoručni potpis: _____

Uplate na žiro-račun kod Zagrebačke banke:
2360000 – 1101462454. Kopiju uplatnice priložiti listiću
i obavezno poslati na adresu redakcije.

Prevenција izborne baze

Grozdana Cvitan

Istina je da predizbornu kampanju treba početi na vrijeme. Da uporno ponavljane laži mogu zvučati kao istina. Da neki liječnici u Hrvatskoj prate zdravlje bolesnika, a neki zdravlje političara. Da je i samoubojica glasač dok se ne ubije. I da mu se kao ciljanoj skupini glasača pravi političar treba obratiti s vremena na vrijeme

Okrugli stol Samoubojstva hrvatskih branitelja i mogućnosti preventivnog djelovanja, Novinarski dom, Zagreb, 9. svibnja 2006.

Nakon što smo dovoljno puta čuli da su mnoga čuda rezultat toga jer su oni, a u obliku "mi smo", napravili koješta, te to potkrijepljeno isto tolikom množinom *naravnih, mislim i dakako* potvrda, moglo se početi slušati i one koji znaju za što su se školovali, pa o tome pokušavaju i pričati. A to će reći da su okupljenima oko okruglog stola *Samoubojstva hrvatskih branitelja i mogućnosti preventivnog djelovanja* nakon funkcije govorili psihijatri i psiholozi koji su, među ostalim, pokušali objasniti da je broj samoubojica iz braniteljske populacije manji u usporedbi sa samoubojicama iz ostalog dijela pučanstva. Međutim, sudeći po naslovnim tiskovinama u Hrvatskoj, senzacionalizmu, žutulu itd., ubijaju se samo branitelji. I to često. Kako su već neka davna ispitivanja pokazala, što je manje takvih vijesti u novinama to je manje i djela, novinarima je sugerirano da ubuduće pazе kako pišu o smrtima branitelja. Jer, navodno, deset dana nakon svakog senzacionalističkog samoubojstva s prvih strana novina, broj samoubojstava u pokušaju i realizaciji se povećava. Kako se takvim istraživanjima i njihovim rezultatima maše još od vremena smrti Marilyn Monroe, ostaje pitanje čemu je skup *Samoubojstva hrvatskih branitelja i mogućnosti preventivnog djelovanja* u Novinarskom domu 9. svibnja morao poslužiti.

Nakon što je Zlatko Sudac primijetio da taj skup neće pomoći braniteljima u nevolji, jer njima se pomaže na neke druge načine, a jedan od sjevernih županijskih službenika upućen u probleme počeo s kritikom odnosa prema braniteljima, funkcija je zajedno s titulom i potpisom *dipl. iur.* žurno napustila dvoranu. *Naravno i dakako*, zbog drugih obveza. Onaj što je glumio ministričinu gljivu na kraju je sve priveo kraju bez većih potresa i ispada, odustajući ekspresno od zaključaka obećanih na početku okruglog stola. Ostali su se pitali zašto je zapravo okrugli stol organiziran. Možda zato da bi novinari još jednom čuli da su oni u obliku "mi smo" ukinuli test MMP2 koji je vrijeđao branitelje. Nije test vrijeđao branitelje, a i kako da to test učini, ali je cijela jedna predizborna kampanja narasla na toj tobožnjoj uvrijeđenosti. Što su onda počeli ponavljati i branitelji. Jer test je bio materijalno, a ne moralno pitanje. Materijalno je pomagao vlast. Koja je kriva onima što bi je rado, ali im ponekad ne uspijeva. A kad im uspije, test postane dobar, samo to nije uputno reći.

Tako je i dalje istina da spomenuti test nije ukinut samo ga branitelji mogu odbiti ispuniti (što uglavnom ne čine). Kako on doista detektira oboljele od PTSP-a, oni koji odbiju test sami su sebi napravili medvedju uslugu. Jer drugog testa nema, a oni ostaju bez jedinog praktičnog dokumenta koji

potvrđuje njihovu dijagnozu. Što im bitno otežava postupak za dobivanje mirovine. I sve to im nitko ne kaže, jer se neobaviješteni i uvrijeđeni, ali i nezbri nuti daleko više isplate državi. Naime, jeftiniji su joj. Uporno ne shvaćajući zašto.

Istina je da predizbornu kampanju treba početi na vrijeme. Da uporno ponavljane laži mogu zvučati kao istina. Da neki liječnici u Hrvatskoj prate zdravlje bolesnika, a neki zdravlje političara. Da je i samoubojica glasač dok se ne ubije. I da mu se kao ciljanoj skupini glasača pravi političar treba obratiti s vremena na vrijeme. ■

OGRANAK MATICE HRVATSKE
SISAK

Rimska 9, 44000 Sisak
Tel.: 044 524556

Žiro-račun: 2407000-1188006129
Matični broj: 1364707

Internet: www.maticahrvatskasisak.hr
e-mail: matica.hrvatska.sisak@sk.htnet.hr

10. jubilarni, Kvirinovi poetski susreti održat će se od 2. do 4. lipnja 2006. godine u organizaciji Ogranka matice hrvatske Sisak, suorganizaciji Doma kulture Kristalna kocka vedrine Sisak i Narodne knjižnice i čitaonice Sisak.

Ovogodišnji dobitnik Plakete sv. Kvirina za ukupan doprinos hrvatskom pjesništvu je književnik Slavko Jendričko, a nagradu za najbolju knjigu poezije autora do 35. godina starosti došla je mlada pjesnikinja Ivana Bodrožić za knjigu poezije Prvi korak u tamu.

Program:

Petak, 2. lipnja do 18,00 DOBRODOŠLICA
PJESNICIMA,
(smještaj sudionika u Hotelu Panonija, večera)
19,00 / Matica hrvatska Sisak,
DODJEL NAGRADA
21,00 / Kazalište 21
POETSKO-GLAZBENA VEČER

Subota, 3. lipnja / 10,00 / Matica hrvatska Sisak,
RAZGOVORI O POEZIJI
SLAVKA JENDRIČKA
posjet grobu Josipa Severa (delegacija)
posjet Viteškom turniru

Nedjelja, 4. lipnja / odlazak poslije doručka

Oglašavajte se u Zarezu

www.zarez.hr

Povoljne cijene oglasa već od 500 kn (bez PDV-a)

* posebne pogodnosti za kulturne institucije
* popusti za serije oglasa

zarez

tel. 01/ 4855 451
e-mail: marketing@zarez.hr

satira

Zarezi ludog smetlara

MOJA PSIHIJATRICA

MIR

Am Feigenbaum ist mein Achilles gestorben

Ivica Juretić

Hölderlin

DA VAS PODSJETIM:

VI ZNATE DA SAM JA ANALNO FIKSIRAN I PSIHIJATARSKI I PSIHIJATRIJSKI PROMPTNO I PREVENTIVNO STIGMATIZIRAN KAO SHIZOFRENİK I DA MI NEMA LIJEKA I DA ME NITKO NE MOŽE IZLIJEČITI, JER SAM ŽENA U KRATERU U KARAKTERU, A TO JE BOLEST I NE MOŽE SE IZLIJEČITI, NEGO SAMO ZALIJEČITI, TAKO MI JE REKLA I PERVERZNO JE U PRAVU.

Lao-Tse

SLIČI ŽENI IZ "Noćnog portira", OVA JE SAMO MONU MONU MONUMENTALNIJA, APATICNIJA I ANTIPATICNIJA, TE GERONTOLOŠKI AVANGARDNIJA I STOMATOLOŠKI DEFICITARNIJA.

BIO JE TRENUTAK KAD SAM JE VOLIO I TO TADA KAD SAM U NJOJ VIDIO DJEVOJČICU, ZBUNJENU, NESRETNU.

DA BI VOLJELI MORAMO KOD DRUGOGA PRONAĆI SLABOST, PRISILITI GA NA ODSUPANJE.

NIKAD NE VOLIMO MOĆ
MOĆI SE MOŽEMO DIVITI
/govorim o sebi/

JA NEMAM AHILOVU PETU
JA IMAM ADIDAS POMPETICU
I AHILOV KURAC U USTIMA

Lao-Tse

/dakle, čovjek može svašta napisati/

Pa to je meshvatljivi bezobrazluk. I mi se smijemo majmunima. Čovjek je biće cirkusa. On se mora kreveljiti sa tekstovima, da ga primjete i zavole, da ga maze i paze. Pa ta potreba za ljubavlju je indikativna. Što je to "indikativno", objasni mi, budalo. Pa kreveljenje sa "transmundano", "transcendentalno", "naturalistički", "eksplicitno", "elokventno", "omamistički", "solipsistički", "fiksirano", "letalno" i "natalno", "cirkumcizija", "hipokrizija", "subjektivno" i "objektivno". Dakle, ta potreba za ljubavlju je indikativna, to ne postoji kod životinja, postoji u kratkom razdoblju poslije rođenja. To je više potreba za toplinom i maženjem. Ali ovo. Pa zašto te pozornice, podiji, teretane, stadioni. Što on sve ne radi da bi ga primjetili. URLa, cvili, krevelji se, on lupa loptu, rukama i nogama, mase palicom po ledu, penje se po planinama na baš najviši vrh želi. Želi biti viši od majmuna, ali neće to ći. On zvoni orguljama, on dubi na glavi, guta vatru, ukopava se u zemlju, jede staklo i govna ako treba, leži na žiletu, voli etiketu, šara i maže po papiru, lupa po klaviru, ali zašto, to mi je neobjašnjivo. Ali umjetnost će nas oplemeniti. Pa koga će oplemeniti? Pa u Auschwitzu se još čuje "Oda radosti", nemojte me zajejavati. Molim vas, plješćite mi, jače.

Milijuni dolara lansirani u svemir

The Onion

Političari, konzervativci, pijanci i svemirski stručnjaci istražuju najnovije granice apsurd

Kongresnik ševi vlastitu suprugu zbog političke nužde

WASHINGTON, DC – U želji za reizborom u 2008. godini, zastupnik Lloyd Doggett ograničit će se na seksualnu aktivnost sa svojom suprugom Libby. "Volim svoju suprugu i nikada ne bih učinio ista što bi oslabilo našu svetu bračnu vezu ili smanjilo vjeru mojih birača u mene", rekao je Doggett kojega čeka žestoka borba na sljedećim izborima zbog nedavne ponovne podjele izbornih jedinica. "Libby je uvijek bila uza me kao i pomagala mi u mojoj političkoj karijeri, tijekom svih godina našega braka". S obzirom da u tome ne vidi nikakve moguće negativne posljedice Doggett si dopušta da se izdrka dok misli na Naomi Watts.

Zahuktava se rat visoke kulture oko kontroverzne nove opere

NEW YORK – Zagovornici visoke umjetnosti na obiteljske teme ispalili su u ponedjeljak još jednu salvu u ratu visoke kulture, izjavivši da nova opera *Darwin: Porijeklo, odabir, očuvanje, borba* sadrži provokativne stihove, svjetovna djela i sve protukršćanske pokrete. "Zar je zamislivo da se to relativističko smeće daje uživo u Lincoln Center da ga djeca gledaju", rekao je vlč. Duncan Hoskins III., baptistički svećenik i direktor Centra za bolju klasu obitelji. "Ne možemo dopustiti da ta gmizava trulež koja je počela s dekadencijom jedne *La Boheme* i razvila se do subverzije jedne *Američke tragedije* još više nagrizi naše visoko društvo". Hoskins je dodao da za tradicionalne muškarce i žene od kulture ima mnogo cjelovitih alternativnih opcija operi, uključujući operni maraton u Missisippiju, dvadesetdvosatnu adaptaciju serije *Left Behind*.

Krokodili su opasni bez obzira koliko ste pijani

BATON ROUGE, LA – U prijelomnoj studiji koja proturječi desetljećima razumijevanja prirode odnosa krokodil-pijanac, istraživači s Državnog sveučilišta u Louisiani zaključili su da pijanstvo ljudi ne smanjuje sposobnost drevnih gmazova da nanese tjelesne ozljede.

"Naši podaci snažno pokazuju da intoksikacija ljudi ne preobražava krokodila u poslušnog stvora koji uživa u hrvanju", rekao je profesor Ryder McCrory, predsjedatelj Wildlife Taunting Department na uglednom Center For Bullying and Hazing Studies. "Unatoč sporom shvaćanju

i sklonosti da se nepokretni griju na vrućem suncu, pogrešno je vjerovati da će krokodil pasivno podnositi hrvački zahvat, bez obzira kolika količina Južnjačke utjehe pokreće hrvača".

McCrory je rekao da je studija dala statistike koje govore same za sebe.

"U 10 od 10 dokumentiranih slučajeva nasilnih susreta krokodil-pijanac, na gmaza nije utjecala činjenica da se žrtva 'samo šalila' ili 'se samo zabavljala'", izjavio je McCrory.

Za krokodila, objašnjava McCrory, ljudska je podlaktica, čak i ako se pijano ljulja između ležerno odvojenih aligatorovih ralja, ipak plijen.

Na terenskim pokusima, članovi kontrolne skupine nisu dali nimalo bolje rezultate – a često su bili mnogo gori – od svojih trijeznih parova u obrani od 160 kilograma teškog i više od 2 metra dugog krokodila. Čak i kada je naoružan praznom bocom tekila.

"U najboljem slučaju, boce se odbijaju bezopasno od krokodilove gubice", rekla je istraživačica Tracy Sawyer.

Kada su bili smješteni u vodu, pijani volonteri prošli su još gore a krokodil znatno bolje, rekla je Sawyer.

Osim toga, krokodili su daleko nadmašili svoje pijane ljudske protivnike na sljedećim područjima: ritanju, grizenju, razbijanju, komadanju dijelova tijela i gutanju.

Prema studiji, karakterističan krokodilov cerek ne bi trebalo tumačiti kao bezbrižnu reakciju na bezobraznu bezočnost alkoholom omamljena čovjeka. "Ne dopustite da vas zavarava blagi krokodilov izgled", kaže Sawyer. "Ta stvorenja nemaju nimalo suosjećanja za pijane šaljivdžije u potrazi za zabavom. Oni nisu mrki medvjedi".

McCrory je preporučio da se hrvanjem s krokodilom bave isključivo profesionalci, točnije, osoblje cirkusa. Za pijance zainteresirane za dokazivanje svoga žara krokodilima, istraživači su predložili sljedeće naputke:

Umjesto mamljenja krokodila, okrenite se nekoj drugoj vrsti rekreacije za pijance, kao što su posjet striptiz klubu, spaljivanje hrpe guma ili crtanje smiješnog lica na nečijoj stražnjici i snimanje tog prizora.

Bolesni ili vrlo mladi jeleni smatraju se daleko sigurnijim partnerima za većinu pijanih ljudi; udaranje nogom rakuna ili vjeverice koji već umiru pored ceste također se preporuča.

Stručnjaci tvrde kako bi bilo bolje da oni koji postaju agresivni nakon konzumiranja alkohola kanaliziraju tu energiju u neko konstruktivnije ponašanje, kao što je nazivanje bivšeg ljubavnika/ice.

NASA objavila plan za lansiranje 700 milijuna dolara u svemir

CAPE CANAVERAL, FL – Službenici u Svemirskom centru Kennedy objavili su u utorak da su odredili 6. kolovoza kao datum za lansiranje 700 milijuna dolara sa svemirске letjelice Denarius IV, što će biti dosad najveća i najskuplja misija u NASA-

inom monetarno-izbacivačkom programu bez ljudske posade.

"Ovo je uzbudljiva mogućnost za proučavanje djelovanja okoliša svemirskog vakuuma s nultom silom težom na novčanice od 50 i 100 dolara", rekao je NASA-in administrator Michael Griffin koji je dodao da su prethodne misije Projekta Denarius samo proučavale djelovanje svemira na petake i jedinice. "Bez obzira je li novac trenutačno spaljen zbog jake radijacije ili se smrzne na temperaturi blizu apsolutne nule i rasprši u beskonačno male čestice ili pak odluta besciljno kroz svemir prije nego što ga uvuče crna rupa u drugu dimenziju, dobit ćemo ključne informacije za sljedeću seriju lansiranja, koja će se sastojati od još većih suma novca, u većim novčanicama".

Denarius IV, četvrta u nizu monetarno-raspršivačkih sonde bez ljudske posade napustit će Zemljinu atmosferu brzinom od 20.000 km na sat – što je najveća brzina kojom je novac ikada napustio planet.

Vodeći znanstvenik projekta Denarius dr. Lou Weaver izjavio je: "Vremenski podešeni otvori na letjelici, koji rabe najnoviju bankomatsku tehnologiju izbacivanja novca, sustavno će ispaljivati valutu u razmacima od 50.000 dolara svake tri sekunde. Kamere na vanjskom dijelu letjelice bilježit će slike novčanica dok one čine veličanstvene piruete u nebesima, ukrasavajući crnu prazninu svemira elegantnim spiralama zelene boje". Do danas je slika novca koji pluta svemirom bila dostupna samo preko umjetničkih prikaza.

Opsegom daleko ambicioznija od prethodnih misija od 88 milijuna, 110 milijuna i 375 milijuna dolara, Denarius IV je dvofazna svemirska letjelica.

Njezina solarna sonda, Croesus, odvojit će se od glavne letjelice u listopadu i ispustiti 12 milijuna dolara na Sunce. Letjelica, s preostalim ukupnim teretom od 688 milijuna dolara, putovat će Sunčevim sustavom i stići do Jupitera do lipnja 2007. godine. Tamo će izbaciti novac iz svoga teretnog dijela u onome što će biti najveća pojedinačna financijska distribucija u povijesti NASA-e.

"Ovo je samo još jedna korak u našem dugoročnom cilju da smjestimo milijardu dolara na Mars", dodao je Weaver.

NASA nastavlja izvoditi opsežne testove izdržljivosti na obrocima od 700 milijuna dolara, uključujući i njihovo prilagođavanje ekstremnom atmosferskom pritisku i to smještanjem uzorka od 200 milijuna dolara na dno Tihog oceana; jačanje njihove otpornosti u uvjetima visokih temperatura hermetičkim zatvaranjem u nepropusne spremnike i njihovim spuštanjem u bujicu lave havajskog vulkana Mauna Loa; i repliciranje okoliša velikog ubrzanja svemirskih putovanja ispaljivanjem hrpa kovanica od deset centi iz magnetskih akceleratora u goleme osovinske ventilatore.

Neki u privatnom sektoru pokušavaju realizirati vlastite svemirske letove

"Naši podaci snažno pokazuju da intoksikacija ljudi ne preobražava krokodila u poslušnog stvora koji uživa u hrvanju", rekao je profesor Ryder McCrory. "Unatoč sporom shvaćanju i sklonosti da se nepokretni griju na vrućem suncu, pogrešno je vjerovati da će krokodil pasivno podnositi hrvački zahvat, bez obzira kolika količina Južnjačke utjehe pokreće hrvača"

ispaljivanja valute, uključujući direktora Virginia, Richarda Bransona, čiji Virgin Galactic planira izbaciti 2 milijuna funti iz još samo zamišljene orbitalne letjelice SpaceShipThree. No, Griffin je uvjeren da je NASA daleko ispred svojih privatnih konkurenata i konkurentskih državnih svemirskih agencija, i tvrdi da će projekt Denarius biti "dragulj u kruni" istraživanja svemira financiranjem od poreznih obveznika.

Iako ankete pokazuju da većina Amerikanaca podržava NASA-inu misiju, neki strahuju od ponavljanja katastrofe Denarius III iz 2003. godine, kada je stotine tisuća dolara izgorjelo u Zemljinoj atmosferi jer je brod eksplodirao ubrzo nakon polijetanja. Izvještaji ukazuju da je jedan od zlatnih okvira za novac podbacio tijekom polijetanja.

Službenici NASA-e odbacuju rizik, tvrdeći da, ako misija propadne, izgubljeni novac može biti zamijenjen bilo kojim od ostalih spremnika od 700 milijuna dolara što ih agencija ima u rezervi, te da misija može biti ponovno pokrenuta već u siječnju 2007. godine. ■

S engleskoga prevela Lovorka Kozole

Regata um(j)etnika

Gordan Nuhanović

Kako sam obranio boje osrednje književnosti

Najprije sam pomislio da je riječ o prvoaprilskoj šali kojom me poznati književnik i moreplovac Damir Miloš nastoji odvući s "teškog" kontinenta na još nemirno, burno more, prodajući mi priču o nekakvoj *Regati umjetnika* u kojoj bi ja, kao predstavnik Udruge osrednjih pisaca, trebao jedriti srednjodalmatinskim arhipelagom o trošku nekih velikodušnih ljudi iz nautičarske tvrtke Meridijan. Oni kojima sam se povjerio dobronamjerno su me podsjetili na Miloševu sklonost da nestane tijekom regate i potom cijelu naciju drži u stanju neizvjesnosti dok se vrijeme malo ne popravi. Zar sada želi društvo osrednjeg pisca na pustom otoku, pitao sam se? U mislima sam se vidio kako shrvan morskomo bolešću u more bacam pivsku bocu s porukom u kojoj sve svoje neobjavljene rukopise zavjetujem Nacionalnoj biblioteci Republike Azerbajdžan.

Pa ipak, Miloševa prisega da ćemo jedriti samo po sunčanom vremenu, sasvim uz obalu, malo je rastjerala moje kontinentalne strahove. Zatim sam među imenima ostalih sudionika regate pronašao pjesnika i pisca Simu Mraovića uz kojega, računao sam, moja osrednjost neće biti toliko upadljiva. Naposljetku, u korist moje prve regate presudila je spoznaja da ću jedino na taj način uspjeti izbjeći ručak s Houellebecqom u Zagrebu.

Dan prvi, Vodice, 29. ožujka

More je bilo plavo, dan sunčan, a Vodice bez slovačkih turista. Dok sam ispijao makijato na jednom od malo-mišćanskih štekata, osjećao sam kako me južno podneblje postupno lišava napetosti zbog činjenice da se, ironijom sudbine, nalazim u društvu superiornih umjetnika; među piscima, pjesnicima, slikarima i konceptualnim umjetnicima koji, za razliku od mene, nešto znače u kulturnom životu zemlje, a i šire. Pisaca čije se knjige čitaju i slikara čija se platna – kupuju. Delimir Rešicki, Ivan

Faktor, Miloš Đurđević, Jurica Pavičić, Renato Baretić i ostali kao zapete puške čekali su na Milošev znak za početak Prve umjetničke regate, no umjesto pucnja startnog pištolja i početka nesmiljenog okršaja na moru, našli smo se u nekom rashodovanom autobusu koji nas je, posve neočekivano, povezo u smjeru suprotnom od mora: u ono što kolokvijalno zovemo dalmatinsko zaleđe. Kako smo odmicali dublje u unutrašnjost, tako mi je i ova regata izgledala sve bolje, osobito nakon dolaska u zaselak Crljenik gdje su nas u jednoj rustikalnoj konobi domaćini dočekali teletinom pod pekom i domaćim rinfuznim vinom. Ondje, na pristojnoj udaljenosti od mora, život skipera odjednom mi je postao nekako blizak i razumljiv sam po sebi, a slike bijesnih valova i pro-moćenih jakni potisnuo sam duboko u podsvijest, sretan što se ova regata tako lijepo odvija na kopnu.

Dan drugi, more, 30. ožujka

Danas, kada je *Regata umjetnika* već dio jedriličarske povijesti, razmišljam koliko je Miloš imao mudrosti i osjećaja za mjeru prilikom sastavljanja posada na pojedinim brodovima. Dovoljno je da pođem od vođa broda na koji je Miloš, imajući u vidu svoju osrednjost, instalirao još jednog člana posade bliskog mojim skromnim umjetničkim dometima – Simu Mraovića. S druge strane pak lukavo nam je pridružio izvanserijskog slikara Baneta Milenkovića, ne bi li njegovom nazočnošću podigao ukupan umjetnički dojam našega broda, a kako bi razbio apatiju i dosadu tijekom plovidbe pridodao nam je još i lijepu novinarku Barbaru Matejčić. Čak je i aspekt sigurnosti na našem brodu bio pod povećalom, pa smo bili jedini brod u regati s dva profesionalna skipera, Vedranom i Dalijom.

Uskoro se, međutim, pokazalo kako ni te opsežne mjere ne jamče da ćemo sigurno dojedriti do obližnjeg Zlarina. Naime, bilo je dovoljan jedan trenutak nepažnje naših skipera pa da umalo doživimo katastrofu. Sve se odigralo munjevito: Bane Milenković, uvjeravajući nas u svoje skiperske sposobnosti, dočepao se kormila, na što je brod naglo izgubio dotadašnji smjer, okrenuvši se frontalno prema najbližjoj jadrilici. Kalvarija se činila neizbježnom. Kolege umjetnici sa susjednog broda već su počeli zavivati svetoga Nikolu, zaštitnika pomoraca, kada je naš skiper, preotevši Banetu kormilo iz ruku, jednim očajničkim manevrom uspio osujetiti gotovo siguran brodolom. Poslije je Bane svoju nesmotrenost na komandnom mostu pokušao zažbukati pričom o nekakvoj morskoj sireni koja mu je, popevši se na krmu, tobože bez

foto: Lana Jovanovac

ustezanja sasula u lice sve ono što misli o njegovim slikama. Diskretno sam pozvao Baneta u potpalublje kako bi ga upozorio da nije u društvu naivnih slikara, nego među osrednjim piscima čije skromne sposobnosti ipak ne bi smio baš toliko podcjenjivati.

Dan drugi, večer, Zlarin, 30. ožujka

Prva etapa regate bila je za nama i kada sam nogom dodirnuo kopno, već sam se osjećao kao stari morskí vuk. Pokreti, držanje, pogled prema pučini, vezanje mornarskog čvora... Neka prekaljenost uselila mi se u grudi, iako sam prije Regate umjetnika samo nekoliko puta sjeo u brod, točnije, u riječni čamac na Bosutu, rijeci poznatoj po tome što odbija da teče. Za samu noć može se reći da je protekla relativno mirno, ne računajući Banetovo hrkanje i Simino istrčavanje u pidžami na krmu gdje je, s otvorenim kišobranom u ruci, pokušao obraniti naš brod od napada gusara. Taj njegov potez izazvao je zabrinutost među organizatorima regate, koji su nakon dugog vijećanja odlučili da se Simi ubuduće ograniči noćno kretanje na matičnu kabinu.

Dan treći, more, 31. ožujka

Plovimo prema Kornatima. Ljepota ovoga otočja gotovo je nepodnošljiva i Simo i ja pokušali smo je barem malo suzbiti aktivnim slušanjem radijskih prijenosa Hrvatske nogometne lige. Obojicu nas isključivo zanimaju utakmice Lige za opstanak; dok je njegov NK Zagreb osigurao opstanak, ja sam s Cibaliom i dalje u velikoj neizvjesnosti. Možda se glasovi radijskih reportera doista nisu uklapali u predivni arhipelag, no Banetov gnjev ipak mi se učinio pretjeranim.

– Kako možete slušati Ligu za opstanak među ovom ljepotom? – čudio se umjetnik u njemu: – Zar ne vidite te boje? Pučinu? Nebo? Gdje vam je smisao za lijepo? – Naime, u svakom slikaru, kolikogod apstraktan bio, čuč jedan mali pejzažni slikar koji je u svakom trenutku spreman stopiti se s krajolikom. Njegov senzibilitet i njegova čuvstva vrijeđala su neumorna javljanja nogometnih reportera. Na kraju, ne uspjevši nas nagovoriti da ugasimo radio, Bane je pribjegao onoj klasičnoj frazi s kojom smo se, Simo i ja, toliko puta već imali prilike susresti i na manje atraktivnijim mjestima od Kornata.

– Nikada se nećete otrgnuti od vlastite osrednjosti – povikao je Bane s pramca, kao da objavljuje neko sumorno proročanstvo. Pa ipak, kad trezveno razmislim, Bane nije bio u pravu jer

Kornatima se uvijek možemo vratiti; oni su tu sada i zauvijek dok je, s druge strane, nogometna utakmica jedna jedina i kao takva neponovljiva, bez obzira koliko loša bila. Jednom propuštena, više se ne može nadoknaditi – čak ni u sažecima u večernjem Sportskom pregledu HRT-a.

Dan treći, Kornati, oko ponoći

Stojimo na drvenom doku s čašama u rukama i osluškujemo more. Zacijelo je oko mene bilo tuce pjesnika koji bi na neusporedivo izražajni način dočarali atmosferu noćne pučine obasjane mjesecinom. Ja bih sa svoje strane dodao da je tu starozavjetnu tišinu remetio tek Banetov glas iz konobe; još je uvijek prepričavao kolegama slikarima svoje bolno iskustvo slušanja nogometnih utakmica na otvorenom moru. Utonuo sam u san naglo, poput iscrpljenog skipera na prekoceanskoj regati samaca.

Dan četvrti, more, 1. travnja

Od ranoga jutra intrigirala nas je izvjesna konzerva graha koju je Simo pronašao u brodskoj smočnici. Naša posljednja etapa, od Kornata do Iža, ulazila je u posljednju fazu i svi smo, a osobito Bane, bili već pomalo potkopani jednoličnim nizom morskih specijaliteta koje su nam domaćini uporno gurali pod nos. Zatim je netko iz frižidera, poput Binga, izvadio vrećicu kranjskih kobasica.

– O tempora, o mores! – zavapio je Simo, kao što bi, vjerujem, zavapio baš svaki osrednji pjesnik suočen s pakiranjem kranjskih kobasica na otvorenom moru. Grah s kobasicama odjednom više nije izgledao kao fatamorgana neuračunljivih pomoraca. Izbor je pao na Baneta i ubrzo se pokazalo da mu kuhanje graha ide neusporedivo bolje od, primjerice, kormilarenja. Za to vrijeme Simo se s cigaretom u ustima divio okolnim pejzažima te usput pričao o seksu, a ja sam se – ne mogavši slušati te blasfemične konstrukcije pune općih mjesta – pravio da spavam, upijajući obećavajuće mirise graha što su kuljali iz potpalublja.

Moram priznati da nam je grah ulio snage da izdržimo i tu finalnu etapu Prve umjetničke regate. U cilj smo uplovili među posljednjima, što i ne čudi s obzirom na naše pretrpane želuce.

Dan peti, kopno, 2. travnja

Dugi rastanak u Sukošanu, uz nečiji prijedlog da *Regata umjetnika* preraste u tradicionalnu godišnju regatu te, ako je moguće, da sastav umjetnika ostane isti. Povratak u Zagreb Banetovom Ladom Samarom.

I kada sam se, nakon nekoliko dana mora, napokon pogledao u kućno zrcalo, u svome odrazu prepoznao sam tipičnog morskog vuka, ponešto okorjele vanjštine. Velika francuska zvijezda Michael Houellebecq još je bio u Zagrebu, no ja sam se osjećao spremnijim no ikada da svojom preplanulom pojavom obranim boje osrednje književnosti. ■

kolumna

Kulturna politika

Dan kulturne raznolikosti

Biserka Cvjetičanin

Unescova Konvencija o zaštiti i promicanju raznolikosti usvojena 2005. godine, potiče mjere za uravnoteženijim protokom kulturnih dobara i usluga koji se ne mogu tretirati "kao svaka druga roba", za jačanjem kulturnih i stvaralačkih industrija u zemljama u razvoju, što rezultira i boljim međusobnim upoznavanjem različitih kultura, te druge mjere.

Kulturna raznolikost afirmirala se na međunarodnoj političkoj sceni sredinom devedesetih godina prošlog stoljeća nakon izlaska izvješća Unescoa/Svjetske komisije za kulturu i razvoj, poznatog kao De Cuellarovo izvješće *Nаша stvaralačka raznolikost (Our Creative Diversity)*, Paris, Unesco, 1995.). U posljednjih desetak godina pojam kulturne raznolikosti definiran je na niz – ponekad simboličnih i disparatnih – načina, od kulturne raznolikosti kao zajedničke baštine čovječanstva (*Opća deklaracija o kulturnoj raznolikosti*, 2001.) do zaštite i promicanja raznolikosti kulturnih izraza (*Konvencija o zaštiti i promicanju raznolikosti kulturnih izraza*, 2005.). Štoviše, o kulturnoj raznolikosti govori se u *Konvenciji* kao "o simbolu nastojanja da se poticajem razvoja svih kultura spriječi unificirani razvoj svijeta". Neke definicije ovog pojma odnose se na otpor homogenizaciji ("Poštivanje kulturne raznolikosti bitan je uvjet opstanka ljudskog društva", Vijeće Europe, 2000.), druge na zaštitu stvaralačkih i kulturnih industrija, ali bez obzira na brojne pristupe, vrijedno je uvijek ponovno naglasiti da je kulturna raznolikost i pravo biti različit konstitutivni princip društva.

Interkulturalni dijalog

Kao osnovni kriteriji kulturne raznolikosti najčešće se navode jezik (koji mnogi smatraju prvim elementom kulturne raznolikosti),

etnička pripadnost, religija, tradicije. Bogatstvo kulturne raznolikosti prvenstveno čini, navodi Raymond Weber, prijelaz iz logike monokulturalnog u logiku interkulturalnog, odnosno interakcija. Interkulturalnost o kojoj piše Weber, predstavlja dinamičan proces razmjene između kultura: "Svaka kultura plod je dinamike susreta, razmjene i posudbi, od najranijeg doba do suvremenog društva". U Unescovom *Svjetskom izvješću o kulturi* (2000.), slikom nije prikazan svijet kao mozaik kultura, već kao rijeka kultura koja neprekidno teče i koje se različiti tokovi/struje stalno i definirano miješaju. Simbolična i poetska slika možda pridonosi svojevrsnom stvaranju kulta kulturne raznolikosti, ali je njena poruka važna za postmoderno društvo – koegzistencija različitih kultura.

Procesi globalizacije intenzivirali su ne samo transnacionalni protok kulturnih dobara, medijskih proizvoda i informacija, već su pojačali transnacionalnu migraciju ljudi, te su novi oblici mobilnosti stvorili nove načine razmjene. To zahtijeva još složeniji pristup kulturnoj raznolikosti. Danas se u europskom kulturnom prostoru razmatraju tri razvojne razine interkulturalnosti: u okviru jedne zemlje, zatim između različitih europskih zemalja, te između Europe i ostalog dijela svijeta, pa se u tom pravcu vodila i rasprava na nedavno, krajem travnja održanoj konferenciji u Španjolskoj na temu interkulturalnog dijaloga. Međutim, takve rasprave koncentriraju se na transnacionalni protok kulturnih dobara i usluga, što predstavlja važnu, ali tek jednu dimenziju kulturne raznolikosti, te Arjun Appadurai inzistira na holističkom pristupu, koristeći kulturnu raznolikost kao konceptijsku platformu za nepodjeljivost kulture i razvoja koja bi mogla omogućiti propitivanje globalizacije u interesu dostojanstva i jednakopravnosti, umjesto prepuštanja zakonima nezauzdanog tržišta.

Novi pristup u kulturnim politikama

Unescova *Konvencija o zaštiti i promicanju raznolikosti* usvojena 2005. godine, potiče mjere za uravnoteženijim protokom kulturnih dobara i usluga koji se ne mogu tretirati "kao svaka druga roba", za jačanjem kulturnih i stvaralačkih industrija u zemljama u razvoju, što rezultira i boljim međusobnim upoznavanjem različitih kultura, te druge mjere. Njena primjena, odnosno primjena specifičnih članaka *Konvencije*, zahtijeva uvođenje značajnih promjena u postojeće kulturne politike, polazeći od toga koliko su obveze nacionalnih vlada prihvaćanjem *Konvencije* u skladu (ili sukobu) s drugim međunarodnim ugovorima ili oblicima suradnje, koliki je napor za angažiranjem u međunarodnom kulturnom dijalogu, suradnji i razmjeni, do odgovora na pitanje koliko nacionalne politike i programi sadrže mjere u pravcu zaštite i promicanja raznolikosti izraza. Budući da su novi oblici raznolikosti transnacionalni i transkulturalni, ističe Kevin Robins, oni predstavljaju novi izazov za nacionalne kulturne politike. Na početku 21. stoljeća, valja se suočiti s potrebom razvijanja demokratskog transnacionalnog pristupa politici kulturne raznolikosti i njenom mjestu u nacionalnoj kulturnoj politici. Unesco je početkom 2006. inicirao skupljanje informacija i podataka o nacionalnim pristupima kulturnoj raznolikosti u više regija svijeta koji će se koristiti u pripremi Unescovog svjetskog izvješća o kulturnoj raznolikosti 2007. godine. To bi izvješće, kao i prethodna, na primjer, MacBridea i De Cuellara, trebalo ne samo analizirati postojeće stanje, već afirmirati novi pristup kulturnoj raznolikosti i interkulturalnom dijalogu.

Sve je to razlog da se Dan kulturne raznolikosti – 21. svibnja obilježava u mnogim zemljama svijeta, između ostalih u Hrvatskoj, raznim manifestacijama koje imaju zajednički cilj: pokazati da je kulturna raznolikost osnova za život u našem multikulturalnom svijetu. ■

reagiranja

Ugovor se ne može provoditi "djelomično"

Reagiranje na tekst *Otvoreno pismo gospodinu mr. sci. Boži Biškupiću, ministru kulture RH* Slavena Tolja i Antuna Maračića, *Zarez* broj 179, od 4. svibnja 2006.

Poštovani,

dvojednik *Zarez* u izdanju od 5. svibnja 2006. objavio je *Otvoreno pismo gospodinu mr. sci. Boži Biškupiću, ministru kulture Republike Hrvatske*. Kako u pismu njegovi potpisnici Slaven Tolj i Antun Maračić iznose niz netočnosti i optužbi na rad Ministarstva kulture pa i ministra kulture osobno molimo Vas da objavite sljedeće reagiranje.

Ministar kulture mr.sc. Božo Biškupić odabrao je g. Slavena Tolja za selektora 51. Venecijanskog bijenala smatrajući ga stručnim i odgovornim da obavi taj posao. Selektor je upoznat s financijskim mogućnostima za realizaciju predstavljanja Hrvatske u Veneciji i Ministarstvo kulture odobrilo je u tu svrhu 1.201.543,00 kune. Međutim, izbornik je prekoračio troškove za 280.000,00 kuna i tražio da ih pokrije Ministarstvo kulture obrazlažući to činjenicom kako je riječ o "državnoj izložbi" za čiju je realizaciju Ministarstvo kulture dužno pokriliti troškove. Zatraženo je objašnjenje prekoračenja troškova, no nije nikada dostavljen usporedni prikaz predračuna i obračuna troškova. Jasno je da tako nije mogao steći uvid u sve troškove i Ministarstvo kulture neće bez toga jednostavno povećavati sredstva samim time što je selektor unaprijed bio upoznat s financijskim mogućnostima. Dakle nedopustivo je da se troškovi jednostavno povećavaju i to bez konzultacija s Ministarstvom i bez jasnog objašnjenja zašto je do njih

došlo. Ministarstvo kulture nije i neće dopuštati prekoračenje troškova bilo kojeg programa koji se financira sredstvima Državnog proračuna, no ukoliko do toga dođe zbog izvanrednih okolnosti oni moraju biti eksplicitno objašnjeni i argumentirani. Osim toga potpisnici pisma i sami priznaju da se, cit. "Istina, u ugovorima koji obvezuju korisnika sredstava na izvršenje programa uključena je i procedura koja regulira promjene, a koje se, priznajemo, ne držimo uvijek do kraja propisno". Gospodi umjetnicima treba biti jasno da se ne može Zakon ili ugovor provoditi "djelomično". Držimo apsurdnim i neodgovornim obračati se otvorenim pismom ministru, a s druge strane javno priznavati kako se baš procedure i "nismo držali". ■

S poštovanjem,

Glasnogovornica Ministarstva kulture
Sunčana Glavak

Drago Glamuzina

Zagrebački sajam knjiga

Startalo je treće izdanje Zagrebačkog sajma knjiga. Kojim adutima kani- te privući publiku u Profil?

– Za razliku od Festivala europske kratke priče, u sklopu kojega smo prošlog tjedna u Zagreb i Rijeku doveli 15- ak iznimno kvalitetnih, ali u Hrvatskoj slabo poznatih knji- ževnika, na Sjam dovodimo jako, jako poznate pisce. Stiže nam tako međunarodna knji- ževna zvijezda Julian Barnes, jedan od najvećih živućih britanskih pisaca, autor nizom nagrada ovjenčane *Flaubertove papige* i svježe objavljene pro- zne zbirke *Stol od četrunovine*. Dolazi i njemački pisac Ingo Schulze, koji je ovdje već bio prije nekoliko godina kao gost Festivala kratke priče. On je tada još bio relativno nepoznat, a ove godine je na festivalima u Leipzigu i Frankfurtu bio glavna zvijezda.

Osim njih, tu su i dvije publicističke zvijezde. Jedan je Dougie Brimson, čovjek koji piše o nogometu, bavi se nogo- metnom kulturom, huliganima, nasiljem i svim fenomenima vezanim za taj sport. Njegovo je gostovanje naš prilog nogo- metnoj groznici koja se počinje zahuktavati uoči Svjetskog prvenstva. Četvrti je naš važni strani gost Stuart Šim, poznati engleski teoretičar. Dosad su u nas objavljene njegove knjige o Derridi i Lyotardu, a na ZSK- u će biti predstavljen i novi njegov naslov *Svijet fundamen- talizma*, knjiga o temeljnim problemima koji muče suvre- meni svijet, dakle nije riječ samo o vjerskom fundamen- talizmu, nego i o onom tržišnom, političkom, nacionalističkom, imperijalističkom.

Tema sajma – novija hrvatska proza

Čini se da pored razvikani- jih sajnova knjiga – onoga u *Puli* i *Interlibera* – nije lako ste- či prepoznatljivost, publiku ni naklonost medija. Čime se ZSK razlikuje od ovih manifestacija?

– U prvom redu, sajam postoji kako bi pružio pregled domaće produkcije – cilj je, dakle, predstaviti sve ono što je u Hrvatskoj izišlo nakon *Interlibera*.

Oba se ova velika sajma događaju koncem godine, činilo nam se da je pauza od godinu dana prevelika: knjige koje izidu početkom godine do *Interlibera* i *Pule* već se “izližu”, predugo budu vani, o njima se već sve zna, i presta- nu biti novost. Zato smo se i odlučili za ovaj kasnoproletni

termin, on je idealan za po- lugodišnju književnu smotru kakvom ZSK želi postati.

Dalje, važno je napomenuti da je ZSK sajam festivalskog karaktera, za razliku od primje- rice *Interlibera* koji je isklju- čivo prodajni, poslovni sajam. Mi inzistiramo na opuštenom dijelu, na druženju s piscima, promocijama – imamo ih pre- ko stotinu ove godine.

Glavna tema sajma ove go- dine je *Novija hrvatska proza*.

– Prve godine je tema bila “novinari i pisci”, njome smo se referirali na pojavu da se ogroman broj novinara počeo intenzivno baviti književnošću i objavljivati prozu. Druge go- dine tema je bila “Biografije”, posvetili smo se fenomenu koji je zahvatio i još uvijek drži domaću izdavačku scenu. Ove godine tema je “Nova hrvatska proza”, njome nastavljamo vlastitu programsku koncepciju koju smo prošle godine začeli u *Profilu*, objavljivanjem desetak vrlo uspješnih knjiga domaćih autora. O njima se dosta pisalo, zainteresirali smo medije, naši su pisci pobrali niz nagrada, od “Gjalskog” do nagrade *Jutarnjeg lista*. Nastavljamo s njihovim “forsiranjem”, na- kana je skrenuti pozornost na recentne naslove: riječ je o 15-ak knjiga objavljenih od *Interlibera* naovamo, a koje zaslužuju da se na njih skrene pozornost. Imamo tako novi Barbierijev roman *Dioklecijan*, novi roman Vedrane Rudan *Crnci u Firenci*, pa romane Gordana Nuhanovića, Damira Miloša, Borisa Perića, Darka Macana, Ivana Aralice...

Afirmacija poezije i publicistike

Posebno “nježan” tretman ZSK posvećuje poeziji. S obzi- rom na to da se pjesničke knjige sve rjeđe spominju u novinama i na televiziji, a i na to da su njihovo izdavanje i prodaja u stalnom opadanju, takav tre- tman svakako nije naodmet. Štoviše.

– Nakon FAK-a promije- njen je odnos medija prema domaćoj proznoj produkciji; piscima su otvorena vrata u medije, traženi su za intervjue u novinama i na televiziji. Istovremeno, potpuno je mar- ginalizirana poezija. Prije su u dnevnicima postojale stvarne kritičarske pjesničke kolumne – u *Novom listu* o poeziji je pisao Mrkonjić, u *Slobodnoj Maroević*, u *Jutarnjem* Bagić – pa se na recepciju moglo ra- čunati barem na tri-četiri mje- sta. Te su kolumne u poslje-

Maja Hrgović

Gostovanje zvučnih imena međunarodne književne scene, druženje s piscima, kritičarima i urednicima, opušteno kulinarsko- glazbene zabave, stotinjak promocija knjiga, i najvažnije

– popusti od 25 do 70 posto na naslove koji su tek nedavno ugledali svjetlo knjižarskih polica, obilježiti će ovogodišnji, treći po redu Zagrebački sajam knjiga. O obimnom i živopisnom programu te manifestaciji koja će u naredna dva tjedna puniti *Profile* Megastore u Bogovićevoj, razgovarali smo s direktorom sajma, glavnim *Profile*vim urednikom

dnjih nekoliko godina ukinute; tržišni je diktat potpuno poti- snuo poeziju. Smatramo da to ni pošto nije dobro, zato smo u glavni program “ZSK specijal” uvrstili poeziju. Cilj je upozori- ti na vrijedne pjesničke zbirke: bit će tako predstavljene sa- brane pjesme Antuna Šoljana, Vedrane Rudan i Raymonda Carvera, a promovirat ćemo i drugi broj časopisa *Poezija*.

Što je s publicistikom?

– Posebnost ovoga sajma u odnosu na primjerice pulski sajam, je velika pozornost koju od samog početka posvećuje publicističkim naslovima. Publicistička se izdanja kod nas dosta čitaju i zaslužuju da budu prikladno predstavljena. Zato je na ZSK-u rezerviran program “Do posljednjeg slova”: u njemu će biti pro- mocije najintrigantnijih novih publicističkih izdanja – od pogleda na medicinu iznutra Matka Marušića i Viskovićeve kritike u sjeni FAK-a, preko istraživanja o Hrvatima koji su se zatekli na Titanicu i hit- knjige o marketingu *Plava krava*, do pedesetogodišnje prepiske Ivana Kušana i Žlatka Crnkovića, koja vrlo otvore- no, intimno i necenzurirano rasvjetljava našu društvenu i kulturnu povijest.

Riječju, knjige su to koje su svojim pojavljivanjem izazvale neku kontroverzu, otvorile polemike. Bit će zanimljivo.

Ipak, najzanimljivije će biti na kulinarsko-glazbeno- književnim druženjima u off-

Bez obzira na to što je prodaja dobra, radi se o velikim popustima, velikom rabatu, pa je zarada mala. Prošle smo godine bili na nuli, i to s potporom koju smo dobili od grada. Zarada, očito, nije pokretač niti može biti motivacija za organiziranje sajma knjiga

programu sajma. Što izdvajate iz tog ležernog dijela sajamske ponude?

– Za svaku manifestaciju ovakvog tipa bitno je da živi i kao mjesto druženja i dobre atmosfere. U dva tjedna saj- mom će proći 200-tinjak ure- dnika, književnika i kritičara. Prilikom da se druže, međusobno i sa čitateljima, dobit će već prvog dana sajma: u Saloonu će Oliver otpjevati nekoliko pjesama na predstavljanju svoje biografije (napisao ju je Zlatko Gall). U programu “Bonus” bit će i promocija *Dnevnika prgave familije* u klubu *Gjuro 2*, gdje će za štimung biti zadužen Dino Dvornik. Na predstavljanju Barbierijeva romana *Dioklecijan* u Društvu hrvatskih književnika kušat će se jela koja je jeo i sam rimski car, a u restoranu *Gračanka* gosti će uživati uz glazbu i jela iz nove Gallove kuharice *Kušaj i slušaj Dalmaciju 2*.

Mala zarada

Koliko će nakladnika biti na Sjamu?

– Više od 200.

Na konferenciji za novina- re na kojoj je najavljen ZSK, spomenuli ste problem koji mali izdavači imaju sa sudjelova- njem na prodajnim sajmovima ove vrste. Kako ste ga Vi rije- šili?

– Mnoge male izdavačke kuće čini ustvari samo po jedan čovjek, broj naslova koji godi- šnje izdaju može se nabrojati na prste jedne ruke. Prihodom od prodanih knjiga oni katkad ne pokriju ni troškove kotiza- cije, zato smo njima omogućili sudjelovanje bez kotizacije. Želimo da svi imaju jednake šanse.

Zadnje – i možda najvažnije – kakav je komercijalni aspekt ovoga događaja? Premašuje li zarada uložena sredstva?

– Bez obzira na to što je prodaja dobra, radi se o velikim popustima, velikom rabatu, pa je zarada mala. Prošle smo go- dine bili na nuli, i to s potpo- rom koju smo dobili od grada. Zarada, očito, nije pokretač niti može biti motivacija za organi- ziranje sajma knjiga.

Ni odbijenice za sufinanci- ranje, koje iz godine u godinu primamo iz Ministarstva kulture, ne pomažu. Zbilja ne razumijem njihova mjerila u procjeni toga tko zaslužuje potporu: nije mi jasno, na pri- mjer, zbog čega je pulski sajam vrijedan potpore Ministarstva, a ZSK nije, kad je riječ o dvje- ma jednako koncipiranim ma- nifestacijama. ▣

Dantec, da Silva, Pinhas

Ljudski projekt je na raskrižju

Tema koju smo zadali i koju ćemo daleko premasiti jest čovjek, i svrba koju ta toliko osobita vrsta može imati u svemiru, dakle – ljudski projekt.

– **Maurice Dantec:** To je zapravo veoma složeno. Sinoć sam ponovo čitao Mauricea Blanchota i zaključio da je ljudski projekt zacijelo na raskrižju. Postoji jedna opasna, no istodobno obećavajuća ideologija, to će se tek vidjeti, koja potječe iz Kalifornije, a sastoji se osobito u tome da se ljudsko tijelo smatra zastarjelim, a zastupaju je umjetnici kao što su Stelarc i neki drugi, zatim je tu *Kiborski manifest* Donne Haraway itd. To je škola ili idejni pokret s kojim sam se u određenom trenutku osjetio povezan, a ono što me je potaknulo da se posve otklonim od njega jest to što mi izgleda kao najistaknutije središte njevdžovskog fašizma. Danas sam rastrzan između nekoliko tendencija. S jedne strane, svima nam je posve jasno da je s 20. stoljećem završila priča o čovječnosti, osobito nakon biopolitičkih iskustava poput onih u Auschwitzu, koja još nisu potpuno shvaćena niti analizirana, ne računajući nekoliko mislilaca koji se njima bave. Dakle, to nas obvezuje da ponovno razmislimo o tome što je čovječnost. Posebice u trenutku kada, nakon biopolitičkog razaranja čovjeka, očito dolazimo do procesa biopolitičke obnove čovjeka, možda nastavljanja nacizma u drugim oblicima koji mi se čine još opasnijima; jer ono s čime se, na neki način, u Auschwitzu eksperimentiralo jest kraj čovjeka. To znači krajnje uskraćivanje svake čovječnosti i zatiranje svega čovječnog u čovjeku. Nedavno sam opet pročitao Blanchotovu rečenicu u kojoj on kaže da je čovjek “onaj neuništivi kojega se može beskonačno uništavati”, te onda postavlja pitanje: što je to čovječnost, gdje ona počinje, gdje prestaje, kako ju je moguće uništiti i kakav je to tajni prikriveni projekt za njezinu umjetnu obnovu putem kibernetike, genske manipulacije ili kloniranja u naprednim zapadnim društvima. Ta pitanja postavljam si posljednjih četiri ili pet godina u nekim romanima, i nemam odgovora. Problem je u tome što se ni misao ne može prilagoditi proizvoljnostima politike ili gospodarstva. Mišljenje je djelatnost koja mora nastati iz vlastitih proizvoljnosti. To znači da će u

trenutku kada budemo uspjeli misliti čovječnost, možda biti prekasno. To je mogućnost koju ne treba zanemariti.

– **José da Silva:** Izraz mišljenje odmah me je privukao zato što sam prije nekog vremena pročitao članak u kojem se opisuje iskustvo skupine istraživača iz Montréala koji vrlo ozbiljno proučavaju ljudsko mišljenje. Njihov je cilj da ga uspiju prislušivati i zatim ga povezati sa satelitom, preko valova koji se mogu odašiljati, slično kao kod dupina. Oni su došli na to da jednostavno treba uhvatiti misao.

A što se to hvata, što je misao?

– **José da Silva:** Misao, to je pamćenje koje smještam u dušu, i ne razdvajam dušu i misao, jer duša je pamćenje mišljenja.

Treba li nam više ljudsko tijelo?

– **Richard Pinhas:** Dvije-tri riječi koje su izgovorene potaknule su me da pomislim na jedan proces. Maurice često govori o karbonskom biću umjesto o čovjeku, da bi odbacio zastarjele pojmove subjekta ili čovječnosti, a to nije nimalo blesavo. U danom smotrenju govorili o biološkoj jedinstvenosti, “biojedinkama”. Trebalo je, dakle, pronaći izraz koji odražava misao koja se odnosi na neki predmet, recimo na čovjeka ili na subjekt. A tamo, imali smo biće koje je bilo u glibu, posve prizemno. Sve je to bilo jednostavno grananje vrsta. I u jednom trenutku izdignulo se ono što će postati čovjek, ili ta biološka jedinstvenost. Tu su tendenciju opisivali mnogi mislioci, među kojima i Leroi-Gourhan na primjer. Sisavac se uspravlja i na taj se način počinje oslobađati jedan ud. Usporedno s time mijenja se i morfologija, mozak se razvija, grananja unutar živčanog sustava postaju

Prism Escape

Odabrani dijelovi konferencije o čovjeku i njegovoj svrsi koju je priredio francuski časopis *Prism Escape*, a na kojoj su sudjelovali književnik Maurice G. Dantec, glazbenik i filozof Richard Pinhas te majstor borilačkih vještina José da Silva

Maurice Dantec: Nedavno sam opet pročitao Blanchotovu rečenicu u kojoj on kaže da je čovjek “onaj neuništivi kojega se može beskonačno uništavati”, te onda postavlja pitanje: što je to čovječnost, gdje ona počinje, gdje prestaje, kako ju je moguće uništiti, i kakav je to tajni prikriveni projekt za njezinu umjetnu obnovu putem kibernetike, genske manipulacije ili kloniranja u naprednim zapadnim društvima

ju sve složenija, i možda ćemo upravo tu dobiti sveobuhvatnu mrežu nukleinskih podanaka. Dakle, ruka se oslobađa, zoon izlazi iz gliba i ubrzo postaje politička životinja. Slijedom toga nastaju i predmeti, ti predmeti kao slučajno, uskoro postaju ratno oružje. Svaka povijest čovječnosti prolazi kroz to. I oslobođenje jedne ruke omogućit će ustanovljenje predmeta od onoga što je čovjeku nasuprot. U vezi s time pala mi je na pamet ideja koja je bila u modi krajem sedamdesetih, i koja je bila dobro smišljena, no o kojoj je Lyotard veoma malo govorio u jednom zgodnom tekstu pod naslovom *Nečovjek*, a koja mi se čini važnom. Rezultat upućuje na tu tendenciju koju su osmislili antropolozi, sociolozi, filozofi poput Leroi-Gourhana. Ta je tendencija svojevrsni fenomen, bez obzira na političku ideju u koju se može umotati, bez obzira na to kakve su naše ideje, od najnazadnijih razmišljanja o sumraku Zapada pa sve do najljepših ideja, preko onih neodređenijih koje je iznosio Sloterdijk. To oslobođenje napokon stiže do ljudskoga tijela koje je oslobođeno zemaljskih okova, koje je bilo u stanju uočiti taj povijesni razvoj. Čovjek se uspravlja, oslobađa ruku, pronalazi misao, počinje razmišljati o predmetu, predmet odlazi i predmet nas navodi da razmišljamo o budućem stanju, da se zapitamo: treba li nam ljudsko tijelo? Je li to, s tehnologijama proizišlim iz tog oslobođenja samoga tijela, sljedeći korak? Pokušajmo shvatiti što bi to moglo značiti. To bi bilo biće kojem više čak ne bi trebalo tijelo. Postojali bi samo veliki mozgovi, nakon što bi tijelo kakvo poznajemo doživjelo zadnji stupanj mutacije. To znači da ljudsko tijelo, ako izuzmemo seksualne i poniža-

vajuće fantazme, da se poslužimo lakanovskim terminom, te njegove funkcije žudnje, više ne služi ničemu. Možemo daljnjski-ovo, daljnjski-ono djelovati na 98 posto “humanih” ili “bivših humanih” funkcija.

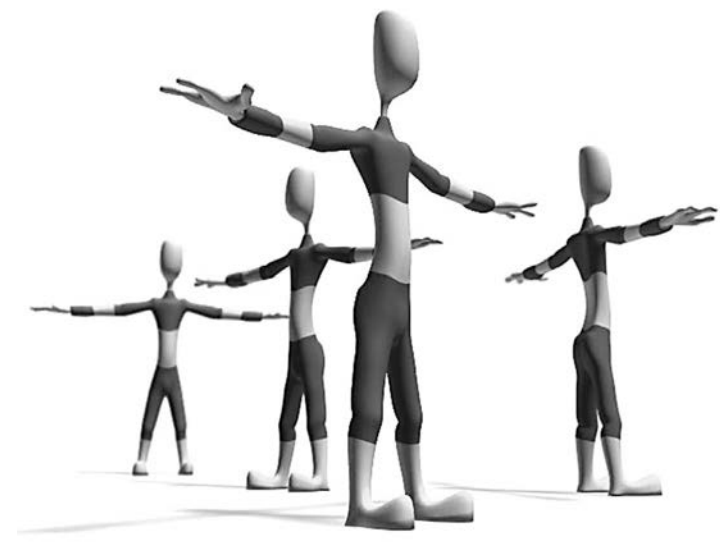
– **Maurice Dantec:** Dakle, ono se ponovo izdužuje, kao na početku...

– **Richard Pinhas:** Što bismo dobili od toga budućeg mutanta, onoga čiji je mozak okružen tijelom koje bi služilo samo za reprodukciju, dakle koje više ne bi postojalo? Ako više ne trebamo tijelo, ostavimo po strani njegovu reproduktivnu funkciju, imamo samo mozgovu koji komuniciraju. Kako bi izgledalo društvo sastavljeno samo od mozgova koji komuniciraju? Dakle, to je novi korak u mutaciji prema onom Lyotardovu “predviđanju”, u kojemu mozgovi međusobno razgovaraju i zajednički proizvode uz pomoć svih tehnoloških strojeva koje poznajemo. Imali bismo metatehnološko-neurotični predjel, koji je Maurice počeo razvijati u svojem odličnom romanu *Villa Vortex*. I s druge strane, što bi postala funkcija tijela kao fizičkog tijela?

Tijelo nakon smrti

– **José da Silva:** Ja sam imao važno iskustvo koje nazivamo iskustvo na granici smrti. Zašto imamo tu potrebu da naše tijelo ponovo postane cjelovito, jer je riječ o osjetima koji su posve osobni, ako mutacija djeluje tako da u određenom trenutku ili nekom drugom, više ne trebamo to tijelo.

– **Maurice Dantec:** Meni se takav način razmišljanja, gdje se govori kako mišljenje više nema potrebu za tijelom, čini izopačenim. To ultramodernističko shvaćanje mišljenja kao nečeg što bi se moglo odvojiti od tijela i reinstalirati

YOUNG MAN ALONE IN A FUTURE FIELD OF FLOWERS

se u tehnološkim uređajima, to pitanje čemu tijelo, izgleda mi kao ispunjenje zapadnjačkog metafizičkog racionalizma koji doista nalaže temeljito odvajanje ustroja tijela od ustroja mišljenja. Događilo se da sam u svojim skromnim istraživanjima počeo upirati prstom u određeni broj problema, osobito onih iz platoničke tradicije, a rješenje mi se začudo pokazalo u izvornim kršćanskim doktrinama, posebice onima koje govore o svjetlosnom tijelu, slavljenju tijela i prosvjetljenju tijela. I primijetio sam da se u tekstovima od prije petnaest stoljeća, onima crkvenih otaca, osobito grčkih, stalno ističe činjenica da, iako je ljudska duša predodređena za uskrснуće, ne treba zaboraviti da u kršćanskoj doktrini postoji i uskrснуće tijela. Dakle, nije riječ samo o nekoj vrsti virtualnog tanatološkog svijeta, u kojem bi se eventualno našle samo eterične duše, neuhvatljivi duhovi, nego kršćanska doktrina posljednjega suda izričito govori da će u trenutku uskrснуća uskrснуti tijela, što možda podrazumijeva ideju golemog programa za restrukturiranje DNK kozmičkih razmjera. To u svakom slučaju postavlja pitanje poimanja tijela i duha. U postkršćanskom zapadnom svijetu, nakon Descartesa i nakon prosvjetiteljstva, materijalizam je začudo postao konačni idealizam, dok su idealizmi tek blagoslovljeni temeljito odvajanje tijela od duha. Je li ta obećana ontološka perspektiva, to jest zamisao o duhu koji više ne bi bio u tijelu, moguća i zamisliva? Zar u iskustvima na granici smrti nema i posve nepoznatih pojava koje uključuju i tijelo? U trenutku fizičke smrti u DNK-u se odigrava iznenađujući fenomen koji se zove *birth-retro-transpositional*, a koji uzrokuje to da se većina genetičkih nizova DNK gasi, recimo da se prebacuju na "off". Ali suprotno tome, nizovi koji su cijeloga života bili namješteni na "off" iznenada se upale, što uzrokuje to da sva ta iskustva, pa i ona izvantjelesnoga poddrijetla, podrazumijevaju vrlo specifičnu aktivnost fizičkoga tijela, dakle i fizičkoga mozga.

José, od tvojeg iskustva na granici smrti prošle su tri godine. Možeš li nam objasniti kako se to dogodilo?

– **José da Silva:** To je prilično zgodno jer namjera mi je bila darovati život, zato što je bila riječ o darivanju organa, a kao posljedica tog darivanja koje se odigralo loše dobio sam plućnu emboliju koja se veoma loše razvijala. Na kraju sam "izgubio" život. Trebalo je šest sati masaže srca da bi me oživjeli i vjera profesora da se mogu oporaviti. Smatram da je uvijek potrebno neko polje za eksperimentiranje. Kada sadite cvijeće, trebaju vam sirovine, a naše je tijelo i dalje sirovina. Što god učinili da se razvijate usporedno s tehnologijom, uvijek vam je potrebna i sirovina. Naprosto je riječ o određenom stupnju evolucije.

Kako si osjećao svoje tijelo tijekom tog iskustva na granici smrti?

– **José da Silva:** Više nije bilo tijela. Kada proživljavate takvo iskustvo, to se odigrava tako brzo da nemate vremena shvatiti da ga proživljavate, ali ga proživljavate. Za mene, to je trajalo pet minuta, a rekli su mi da je trajalo dvanaest sati. Mi vidimo tijelo, no, ono nije fizičko, nije prijeko potrebno. Ali ono postoji. Mi ga vidimo, nekima je to bolno jer je očuvana prisebnost, povezuju se stvari koje su pritajene i u jednome trenutku postavlja vam se pitanje, ili si sami postavljate pitanje: "Želiš li napustiti svoje tijelo ili ne želiš?" No, pitanje se postavlja i izvanredno je to što mi izabiremo kako ćemo odgovoriti.

Mutna stanja ili zajednički jezik?

– **Maurice Dantec:** Rekao si nekoliko stvari koje izazivaju niz pitanja istodobno. Na primjer, ne želim polemizirati jer to nije cilj ovoga razgovora, ali poimanje tijela kao sirovine podsjeća me na žalost, nemoj to shvatiti krivo, na Heideggerovu rečenicu o industrijskoj proizvodnji trupala. Dvadeseto stoljeće je trenutak kada je postalo moguće svesti pojedinca na tijelo, na neko anonimno i digitalno tijelo unaprijed predodređeno za uništenje, zato što je ono samo sirovina. Ono je samo ljudski materijal – nacisti su upotrebljavali termin "figure". Sama činjenica da u 20. stoljeću – premda je ono čvrsto stoljeće iskustva koje ipak dolazi iz

José da Silva:
Jednostavno nastojimo shvatiti mogućnosti našega tijela da bismo ih bolje iskoristili, da bismo tijelo osposobili da ode još dalje u samoistraživanju. Dovodimo tijelo u stanja u kojima imamo potrebu vratiti se u tijelo. Stavljamo ga u stanje "neuspjeha", i to dovodjenje u "gubitnička" stanja daje nam poticaj da poradimo na razlogu izostanka reakcije i omogućava nam da shvatimo zašto tijelo ne želi učiniti napor koji od njega tražimo. Naše tijelo ima mogućnost evolucije ako mu pružimo sredstva za nju

dalje prošlosti – možemo tijelo shvatiti kao sirovinu, već je znak moguće katastrofe.

Nadalje slijedi da problem s iskustvima na granici smrti jest upravo to što su nam u današnje doba granična iskustva postala još neodgonetljivija nego u srednjem vijeku. Jednostavno zato što smo ušli u doba demokracije mišljenja, u kojemu će svaka osoba koja doživi iskustvo na granici smrti moći izvući određeni broj vlastitih zaključaka, ali se zapravo neće stvoriti homogeni korpus mišljenja koji bi se odnosio na tu pojavu. Treba, dakle, biti veoma oprezan zato što su ta granična iskustva, bilo da je riječ o iskustvima na granici smrti ili onima pod utjecajem određenih droga, začudo na putu da postanu novo vezivno tkivo postmoderne ideologije koja riskira da iskorijeni svaku istinsku opasnost u tom mišljenju, ali opasnost koju ja smatram donekle pozitivnom ako to sve ima smisla, ili stvarnim dovodjenjem u pitanje vrijednosti na kojima su stvorena ne samo naša društva, nego i mi kao pojedinci, na primjer pojam subjekta itd... Zbog toga kada čujem ljude da pričaju o iskustvima na granici smrti, osobno ih nisam proživio, ne mogu procjenjivati umjesto njih, uvijek imam dojam da se ta iskustva pokušavaju objasniti s pomoću pojmova koji nisu apsolutno prihvaćeni, što uzrokuje to da vrlo brzo ulazimo u pomalo mutna neodređena stanja, u kojima je lako zaglibiti.

– **José da Silva:** To što kažeš veoma je zanimljivo, ali imao sam prigodu raspravljati s ljudima koji su imali isto iskustvo, zato što sebi naravno nakon takva iskustva postavljate pitanje jeste li i dalje isti, i primjećujete da između svih tih ljudi postoji jedna dodirna točka. Svi smo ga proživjeli na različit način, kao rezultat različitih pojava, ali svi imamo jednu dodirnu točku, postoji dakle jedan zajednički jezik. Ali u prevodenju toga jezika naravno zamuckujemo. No, kada mi se to dogodilo, već sam imao iskustvo onoga što nazivamo preispitivanjem sebe, ili brojnim drugim imenima, i potjecao sam iz obitelji koja je izvodila religijske i tradicijske obrede. Pripadam obiteljskoj

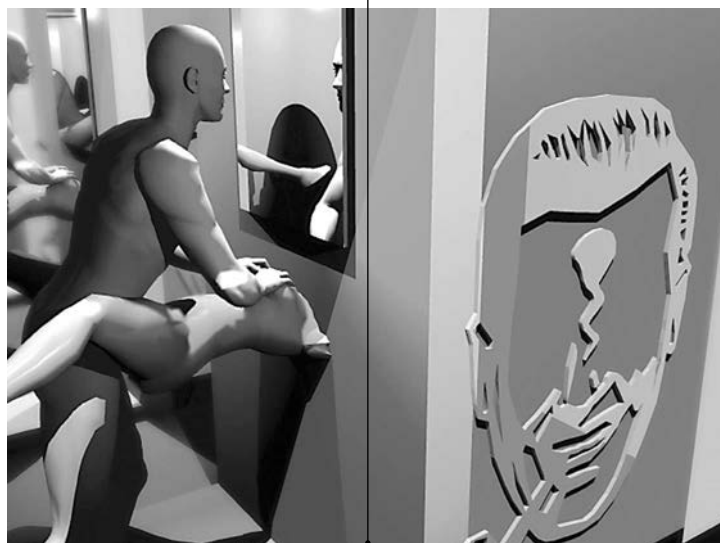
lozi čiji korijeni sežu u 170. godinu prije Isusa Krista i religijski obredi oduvijek su nas privlačili, a mene osobno privukla su iskustva izazivanja latentne smrti. Iz tih iskustava stječemo stajališta koja će utjecati na naše ponašanje. Kada mi se dogodilo to iskustvo na granici smrti, neka stanja su bila ista kao ona do kojih se moglo doći i kroz religijske obrede u kojima se izaziva latentna smrt, a ipak to nije bilo posve isto.

Za tebe također možemo reći da si tibetanski redovnik i majstor borilačkih vještina.

– **José da Silva:** Zovem se redovnicima zato što težimo tome da budemo uravnoteženi, da ostvarimo fizičku ili drugu ravnotežu. Ljudi često vidaju redovnike kako sjede u *mokutso* položaju za meditaciju. Ne, redovnik je ipak netko tko je neprestano u potrazi, on je istraživač. Nas smatraju bojevnim redovnicima. Ratovi su se promijenili. Postali su intelektualni koliko i fizički, a naš je cilj da, kada se pojavi neko oružje – to može biti sablja, ali i pojedinac može biti oružje britko poput noža – djelujemo tako da sva ta oružja ne postaju britka u bilo koje vrijeme. Zadaća je učitelja da pokuša biti najkorisniji u pravom trenutku.

Između fašizma i krypto-religije za glupane

– **Richard Pinhas:** Želio bih dodati nešto o tom načinu razmišljanja prema kojemu bi čovjek bio dematerijaliziran u nekoj vrsti elektroničke ili molekularne budućnosti, u čistome stanju. U Mauriceovoj knjizi kao da postoje dvije razine, to mi se veoma svidjelo. Imamo načelnika policije, imamo serijskog ubojicu s njegovim pomagalima itd... A imamo i jednu drugu priču koja se ne događa naknadno, nego istodobno, mogli bismo je čitati neovisno, imamo svojevrsnu istodobnu suprisutnost, istinsku istodobnost događaja i ljudi, ljudskih bića, koja više nisu subjekti, nego prava elektronička bića. Nema više subjekta, postoje antene, primopredajnici, elektronički oscilatori, pa njima hvatamo ili ne hvatamo ono što se događa, te istodobno dok se ljudi diraju, govore, premještaju na geografskoj kugli, odbacujemo

razgovor

povijest jer svatko zna da ona ne postoji. Imamo, dakle, neku vrstu geografske ploče na kojoj se razmještaju elementi i bića, te istodobno, a to je veoma važno, ta simultanost, nešto što je ili utjelovljeno ili raztjelovljeno, to nije jako važno, nešto što bi spadalo u red imanentne transcendencije. A tamo, to kažem bez dvosmislenosti, u smislu u kojem se Husserl poziva na to, nešto što je iza, što čak ne spada u red virtualnog kroz stapanje s tekućim procesima, nego bi spadalo u red onoga što dolazi neposredno iza i što se istodobno ostvaruje u procesu stalnog dodavanja, pojačavanja zbilje svaki put za +1. Ono što je zanimljivo u ideji ne-tijela nije sama ideja o nestajanju, ne više od erotičnih priča s kojima smo svi povezani, bilo preko droge ili preko ljubavnih iskustava, nego ideja, ako podrazumijevamo na primjer da mozak ne stari zato što više nema tijela, putovanja kroz svemir. To je primjer, premda posve bizaran, koji postaje ostvariv za stvarnu jedinku zato što više nema vremenitosti, nema starenja, nego samo ono što smo malo prije nazvali mozgom bez tijela. Slijede mnogi zaključci, pa bismo mogli veoma brzo reći da teorija poput te može postati fašistička, to je istina, preko eugenike, preko selekcija toliko hvaljenih s ove ili one strane. Doista se nalazimo na crti raskida, loma, jer s jedne strane upadamo u fašizam, a s druge u prijetvorni idealizam, u kriptoreligiju za glupane. Ja, kao materijalist, smatram da Maurice iznosi fascinantnu ideju. Na primjer, kada čitam izraze o kristovskom biću, prema Mauriceovu zapisu, čini mi se da imam posla s nečim energetskim, s elektroničkim zgušnjavanjem. Možda ne elektroničkim, ali zgušnjavanjem svih magnetskih polja. To je i ontološko zgušnjavanje, rekao bih poglavito ontološko. Dakle, važno je to što umjesto dvaju romana koji slijede jedan za drugim imamo dojam, i to je prvi put da je to prisutno u pripovijedanju, da postoji neka vrsta zalihe sinkronijske istodobnosti, možda onoga za što je Jung upotrijebio izraz sinkronicitet, i što je Nietzsche nazivao našom nutarnjom istodobnošću, koja čini da se istodobno odigrava ono što netko pokušava staviti u prostor. Počevši od trenutka u kojemu to dopijeva u prostor, dopijevamo do politike, od Aristotela sve do post-neo-meta-konzervativnih Amerikanaca ili kako god hoćete, i nalazimo se na drukčijem i posve zanimljivom polju djelovanja. Ali treba reći da tu još ne postoje pojmovi, ne postoje modeli, nego tek ideja da je nešto moguće i da na tome treba raditi.

Postoji li pritom neki kraj ili se on tek izgrađuje?

– **Richard Pinhas:** Vjerujem da je to proces procesa, to je realizacija, to je nastajanje pro-

cesa, to je nešto kao stalna mijena, to je proces neprestanih promjena, taj koncept postoji kod Deleuzea. Zanimljivo mi je kod tebe to da imaš gotovo pobožan odnos prema tijelu. To je ono što sam smatrao atletikom, jer ti dovodiš tijelo u krajnja stanja. Mogli bismo te upitati o odnosu između fizičkoga tijela kakvo poznajemo i onoga što bismo mogli prepoznati kao odlazak u krajnosti.

Programiranje nestanka čovjeka

– **José da Silva:** Vraćam se na sirovinu. Jednostavno nastojimo shvatiti mogućnosti našega tijela da bismo ih bolje iskoristili, da bismo tijelo osposobili da ode još dalje u samostraživanje. Dovodimo tijelo u stanja u kojima imamo potrebu vratiti se u tijelo. Stavljamo ga u stanje "neuspjeha", i to dovodenje u "gubitnička" stanja daje nam poticaj da poradimo na razlogu izostanka reakcije i omogućava nam da shvatimo zašto tijelo ne želi učiniti napor koji od njega tražimo. Naše tijelo ima mogućnost evolucije ako mu pružimo sredstva za nju.

– Maurice Dantec:

Potpuno se slažem s time, ali čini mi se da se tu javlja i jedan problem. Mnogo se govori o evoluciji, kao da je osim nekoliko izgređa, od trenutka kada je čovjek oslobodio svoju ruku te stvorio i predmete i svijet, postojao više ili manje pravocrtni napredak. Kao da se čovjek na neki način gotovo prirodno uzdiže prema boljemu. Takvo viđenje nije toliko staro jer se podudara s pojavom industrijske revolucije, a problem koji se, čini mi se, pojavljuje na obzoru dosadašnje humanosti, kao što je govorio Richard, jest ovaj: nije li smjer u kojemu se kreće čovječanstvo zapravo nazad? Doista, nije li sva tehnika i rekao bih tehnički poredak, koji je danas raširen od jednog do drugog kraja polutke, u službi programiranja nestanka čovjeka upravo na polju njegova vlastita otuđenja? Jednako tako kao što je kapitalizam očito na putu da ukine sustav fiksnih plaća, upravo na polju samoga plattnog otuđenja. Sve mi se to čini vrlo problematično zato što mi izgleda da mutacije o kojima ste govorili i za koje

Richard Pinhas:
Ako više ne trebamo tijelo, ostavimo po strani njegovu reproduktivnu funkciju, imamo samo mozgove koji komuniciraju. Kako bi izgledalo društvo sastavljeno samo od mozgova koji komuniciraju? Dakle, to je novi korak u mutaciji prema onom Lyotardovu "predviđanju", u kojemu mozgovi međusobno razgovaraju i zajednički proizvode uz pomoć svih tehnoloških strojeva

postoji opasnost da bi uskoro mogle biti izvedive unutar ljudskoga tijela, koje su u stvari već tu, idu u smjeru robovanja društvenoj matrici, na primjer priključenju živčanih sustava na elektroničke naprave, a to su stvari na kojima Richard i ja radimo na glazbenom i konceptualnom planu već neko vrijeme. To također može biti, i od toga ne treba prati ruke, način integriranja mreže unutar tijela. To znači da će tijela biti obilježiva, da će se ponovo vratiti u stanje ljudskog materijala, bit će ih moguće genetski slijediti, pratiti s pomoću GPS-a itd... Moguće je da između istine i laži ili između katastrofe i spasenja postoji tek toliko prostora da u njega stane list cigaretnog papira za umatanje *jointa*, na primjer. Već je Krist, Isus izrekao sličnu rečenicu u *Novome zavjetu*, ne sjećam se više točno kako glasi, ali u njoj objašnjava kako između njega i Antikrista stoji tek list papira. U redu, dakle između naše budućnosti podređene društvenoj matrici kroz tehnološka sredstva koja će tijelo učiniti zastarjelim i mogućnosti nastanka antene, kozmogonijske budućnosti čovjeka, to je to... Heidegger govori o toj zoni postojanja u kojoj počiva najveća opasnost. Vjerujem da smo već potpuno u tome. To je taj svijet koji se otvorio, a istodobno to je također, kao što je govorio Hoelderlin, mislim, svijet najviše milosti, trenutak kada je čovjek točno na rubu ponora. To je također trenutak u kojemu će njegova svijest, njegova misao prijeći u djelovanje, znači ne *homo faber* koji će proizvoditi predmete, nego trenutak kada misao postaje radnja kao takva. I možda je to upravo onaj trenutak u kojem čovjek može biti spašen i, da posljednji put citiram Heideggera, trenutak kada će nas samo neki bog, kao što je govorio u svojim poslijeratnim predavanjima, moći spasiti...

Uvijek hodamo po oštrici britve

– **Richard Pinhas:**

Dickovski bog... Zamke su mnogobrojne. U hajdegerovskoj matrici, bog se javlja nakon svijeta titana, dakle kao obzor. Kao objava događaja ili događaj objave. Moguće je preokrenuti povijest, dakle zaustavljamo povijesne događaje i ponovo upadamo u svijet u kojemu bogovi opet dobivaju smisao, a u spomenutome slučaju on se okreće grčkim bogovima te otprilike vidimo kamo to ubrzo vodi, i zato ne treba upasti u zamku da ponovo izumljujemo kotač... Dok iza riječi bog, u smislu u kojemu se Maurice njome koristio, ili kristovskog pokreta, stoji, mislim, velika energetska matrica koju tek treba definirati i u kojoj se mogu proizvoditi događaji. Uvijek smo u toj proizvodnji događaja ili u očekivanju da se nešto dogodi, i sigurno je da se krećemo po oštrici britve. Ja sigurno ne bih upotrijebio iste termine, čak i kada bih preuzeo metatroničku postavku, ili anđela s licem, bilo bi to samo u njegovoj funkciji globalnog elektroničkog mehanizma za primopredaju energija, energetskih oscilacija putem budućih antena. Ovdje se pokušava zasnovati cijela teorija, nije riječ o tome da kažemo kako su anđeli ovdje zato da bi vukli Božja kola, Merkabu, i da bi se izgovorilo 631 Ime. Umjesto toga, treba vidjeti da u svakoj etapi postoje iznimno žustre, žestoke, oštre opasnosti i da se s tom problematikom uvijek i na svaki način krećemo po oštrici britve. I da ako nismo na njoj – ne napredujemo, nego samo ponavljamo ono što je već ovdje. Dakle, upravo želimo ponavljati, ali ponavljati u različitostima. ▣

S francuskog prevela Snježana Kirinić

Richard Pinhas

Zvukovna gerila i čovjek svjetlosti

Richard Pinhas je radikalni mislilac i "slobodni mislilac treće vrste", filozof koji se izgradio uz Gillesa Deleuzea i Jean-Francoisa Lyotarda, umjetnik koji svoju gitaru, sintesajzere i računalo rabi kao ono što za pravo jesu: ratne strojeve. Od eksperimentiranja s pločom *Schizo*, prvom francuskom pločom u samostalnoj produkciji koja je za mnoge ljude bila "okidač, svojevrsni prelazak na djelo", do fundamentalne grupe Heldon, dojmljivo je njegovo poigravanje zvukovima. Ono se nastavlja, kao uvijek na margini, s njegovim posljednjim albumom *Event & Repetitions*. Mnogi Pinhasa znaju kao čovjeka koji je filozofa Gillesa Deleuzea naveo da pjeva *Putnika*, 1973. Na to će navesti i Mauricea Danteca 29 godina kasnije u sklopu projekta *Schizotrope* koji, s tri albuma – *Le plan*, *Life and death of Marie Zorne* i *Le pli* – zahvaća međuprostor u kojem se stroj i čovjek napokon izravno povezuju.

Ravnoteža sporta i droga

Protivno svim očekivanjima, Heldon je prije nekog vremena ponovno izdao album, Only Chaos Is Real. Kako se to dogodilo?

– Bio je to dobar način da okupimo Mauricea Danteca i Normana Spinrada. No, Heldon je bio najaktivniji između 1973. i 1979., a u tom razdoblju cijeli je proces bio zamišljen kao *hommage* Williamu Burroughsu, Normanu Spinradu, Philipu K. Dicku. Danas je takav pogon suviše trom, neće biti novog albuma.

Jedno si vrijeme djelovao samostalno?

– Prije Heldon i nakon njega, sve do 1983., a nakon toga... ništa više. Imao sam dojam da više nemam što reći u glazbi, a nisam želio beskonačno ponavljati istu stvar. Osamdesete godine bile su te godine patnje. Većina ljudi koja je imala što reći, poput grupe Kraftwerk ili Briana Enoa, gotovo su prestali stvarati glazbu. Nije slučajno da su te godine bile godine "socijalizma" u Francuskoj, i liberalizma, na Reaganov način, u svijetu. To je dotuklo ljude koji su imali što reći. Što se mene tiče, okrenuo sam se planinama, para-jedriličarstvu, slobodnom padanju, čitanju Bergsona, Kanta... Bez glazbe. Imao sam potre-

bu, ne kažem staviti točku, nego povući crtu. Mislio sam da je s glazbom gotovo. Imao sam solidno znanje iz filozofije, želio sam se baviti njome, a to je bolje u planinama. Ipak je to sport (smijeh)... To je prava ravnoteža: šest mjeseci bavljenja sportom u planinama, a šest mjeseci u Parizu s drogama.

Misliš li da ćemo uskoro imati "savršenu drogu"?

– Savršenu drogu? Dick govori o "D-Liss" i "K-Priss". Vjerujem da će se droge koje stimuliraju serotonin uskoro pojaviti. U tim smo stvarima došli do ruba, jednako kao što počinjemo vidati čudne hibride, poput onih neurona koji djeluju u silicijskim čipovima. To može biti dobro ili loše. Očito, izaći će na zlo.

No, bit će i dobrih stvari, nećega uzvišenog?

– Dinamički uzvišenog. Zamisao o uzvišenom razvio je Kant, a on suprotstavlja matematički uzvišeno i dinamički uzvišeno. Matematički uzvišeno, to je savršenstvo neba itd. A istinski uzvišeno jest vidjeti oluju ili lavinu kako bjesni u daljini. Očito je da čovjek koji nije glup ostaje sa strane i promatra, a onaj koji to nije shvatio zapravo propada. On je izgubio. Loše je čitao Nietzschea ili Kanta, posrijedi je pogreška u čitanju.

Živjelo besplatno!

Koji su te razlozi naveli da se nakon tog razdoblja refleksi-je vratiš glazbi?

– Postojala je gomila osobnih poticaja. Na glazbenom planu bila je to pojava grupe Nirvana, 1992. To nije moja omiljena grupa, ali opet je bilo glazbe i to je već mnogo. Povrh svega, Amerikanci su tražili da ponovo izdaju moje ploče. Zatim, malo pomalo, opet sam počeo svirati gitaru. Tako je to ponovo krenulo.

Jedan od važnih aspekata u raspravi o današnjoj glazbi jest pitanje autorskih prava. Čini se da ti želiš da se ona ukinu?

– Ljudi imaju pravo uzimati što hoće. Samo naprijed, kradite! U svakom slučaju, riječ je o povijesnom tehničkom gibanju, kada na svaku prodanu ploču dolazi 10 kopiranih. Više nema izbora. Izuzev velikih komercijalnih stvari, ploče se više gotovo ne prodaju. S pločom je gotovo, više nema razloga da postoji, osim ako joj uspijemo dati umjetnički oblik, ili je distri-

Prism Escape

Francuski filozof i glazbenik koji cijeli život pokušava "odašiljati divlje čestice" govori o svojem glazbenom djelovanju i kako je naveo filozofa Deleuzea da zapjeva te o osvajanju svemira i budućoj mutaciji čovječanstva

buirati na militantnim mrežama. Zapravo bi trebalo sve prenijeti na mp3. Sve ono što je Umjetnost treba biti besplatno. Živjelo besplatno! Ne zabrinjavajte se, snaći ćemo se već da bismo preživjeli. Potrebno je biti inovativan i na polju preživljavanja.

Jednom kada sve bude dostupno ostat će možda samo oni koji imaju pravo?

– Tako je, zato što smo danas preplavljeni bujicom ne-postojanja. To nije glazba, nego kaotična produkcija zvukova nastala iz trgovačkih poriva.

Što treba glazbi da bi se otkrila njezina moć?

– Potreban je snažan, pulsirajući snop svjetlosti. Imam teoriju prema kojoj postoje tri svijeta: svijet vremena, svijet tišine i svijet svjetlosti. U teoriji o trima svjetovima, ljudi, bića, subjektiviteti, zapravo su antene, primopredajnici. Mi smo polja koja vibriraju, generatori. Ako subjektivitete smatramo generatorima, glazba je cjelovito najjača stvar, najviša točka gustoće buke.

Možeš li nam govoriti o svojem novom albumu Event & Repetitions?

– To je solo glazba, nešto između Deleuzeovih djela *Le pli* i *De l'un et du multiple*, ali bez glasa, samo instrumentalna i bez ritmike. Jedna skladba, *EFRIM*, posvećena je grupi Godspeed You Black Emperor! Toliko su me dirnuli. To je grupa koja me se u posljednjih 15 godina najviše dojmila. Podsjećaju me na duh King Crimsona, Pink Floyd i Magme od prije 30 godina.

Počast Deleuzeu

Kako bi definirao ono što radiš?

– Cijeli sam život pokušavao raditi sve što sam mogao protiv usranog sustava odaši-

ljući divlje čestice. Pokušavam učiniti ujnim stvari koje to nisu. Učiniti ujnim kozmos. Savršeni ključ bio bi da se stvara najjača moguća glazba prema njezinoj unutarnjoj gustoći. Knjiga *Tako je govorio Zaratustra* tiskana je u 400 primjeraka, a samo 40 primjeraka prodano je za Nietzscheova života. To nije spriječilo nevjerojatnu budućnost te knjige.

Napisao si i knjigu pod naslovom Nietzscheove suze?

– Nisam namjeravao napisati knjigu, ali to su mi predložili i kako mi je trebao novac... To ne znači da ono što sam napisao nije bilo iskreno, ali nisam imao poriv napisati knjigu jer smatram da je bolje raditi glazbu, to je nešto više.

Ali ti si dugo radio na jednoj knjizi posvećenoj Nietzscheu, zar to nije ista knjiga?

– To je točno, radio sam na tome 20 godina, ali to nije ta knjiga, dakle postoji jedna na čekanju. Isto tako, u pripremi je knjiga o tišini i svjetlosti, i knjiga napravljena u suradnji s Mauriceom Dantecom, *Metatron: Rođenje elektriciteta*.

S Nietzscheovim suzama pomalo odaješ počast Deleuzeu?

– Da, također. Zato što bi da je on napisao jednu knjigu više, to bila knjiga o glazbi. S njim sam radio i na konceptima, na primjer na refrenu iz *Mille plateaux* ili kada Deleuze govori o sintetizatoru ideja u knjizi *Bacon, logique de la sensation*. On je od mene tražio tekstove o digitalnoj analogiji, o sintetizatorima zvukova, o sintetizatorima ideja. Zatim je svojim genijem učinio ono što je učinio.

Govori se da Deleuze nije imao materijala za slušanje?

– To nije točno, imao je nešto materijala, ali osobito je slušao Piaf ili Ravela, to mu je bilo najdraže.

Kako je proteklo snimanje skladbe Putnik s njime?

– Upitao sam ga zanima li ga to i rekao mi je da ćemo pokušati. Dakle, predložio sam mu Nietzscheove tekstove, on ih je skratio i zatim smo se ponovo našli u studiju 30 kilometara od Pariza, gdje su bili Jean-Francois Lyotard, Gillesova žena, Fanny i jedan prijatelj koji je bio filozof u Veincennesu, Cyril Ryjik. Napokon, skladba je najprije besplatno podijeljena u 5000 primjeraka pod naslovom *Ouais Marchais*, bolje nego naša ploča *Schizo* iz '68 koja je

razgovor

Treba ustoličiti politiku koja prati tijek događaja. Problem je što se ne može ići protiv poriva ili žudnje jednoga naroda, a on žudi za time da "troši". Deleuze je imao fantastičnu izreku, govorio je: *Da, da, treba nam narod, ali narod budućnosti*. Što možemo danas predložiti? Trebalo bi prestati jačati sustav, dakle raditi i trošiti što je manje moguće, i "uljuditi" se. Trenutačno ne vidim drugoga rješenja osim stvaranja molekularnih mreža i ustoličenja te "elektroničke gerile" o kojoj je govorio Burroughs

poslije uvrštena na prvi album grupe Heldon. Ta prva verzija postala je svojevrsni klasik, što je pomalo čudno, s obzirom na to da smo je na početku napravili za tri sata, iz zabave. I da završim priču, *Putnik* je ponovo izveden 25 godina kasnije s Dantecom na albumu *Le pli (Nabor)*.

Nakon doba ugljika dolazi doba svjetlosti

Kako si susreo Mauricea Danteca?

– Bilo je to poput mušice. Kao u kakvoj ljubavnoj priči, da, velikoj priči. Čitao sam njegov roman *Korijeni zla*, knjigu sam smatrao genijalnom i nazvao sam ga. Očekivao sam da ću biti veoma uzbuđen, ali zapravo je on bio jako dirnut. Napokon smo se vidjeli i nakon toga se nismo razdvajali šest mjeseci, toliko smo si toga imali reći.

O osvajanju svemira, na primjer?

– Svi smo mi zaljubljenici u osvajanje svemira. Osobno mislim da postoje "izvanzemaljci". Ako je bio moguć jedan svijet, negdje postoje i drugi. Maurice je za Krista Kralja, ja sam u potpunoj opoziciji, protiv svake hijerarhije, protiv svakog oblika ljudske podložnosti. No, on je katolik do srži, ali u skladu s normama prema kojima bi katoličanstvo stvorilo "izvanzemaljci". Tako on gaji teoriju prema kojoj će čovječanstvo, kada jednom prijede brojku od 10 milijardi ljudi, biti prisiljeno napustiti Zemlju i naseliti druge planete, dakle susresti druge civilizacije. On također zastupa ideju koja drži mogućim da postoje tajni sporazumi između "izvanzemaljaca" i vojske. A kada znaš da je ono čime raspolažu vojni stručnjaci dvije generacije ispred onoga što je javno poznato...

Oružja na osnovi antimaterije, nadzvučni zrakoplovi...?

– Oni ih već posjeduju, to je sigurno. Ili drugi primjer: oni su opazili da su škorpioni jedina živa bića koja preživljavaju atomske eksplozije. Zato su proizveli odijela od ljuštura sintetičnih škorpiona! NASA i vojska imaju savjetnike koji su pisci znanstvene fantastike. Svaki viši časnik obvezno čita

Imam teoriju prema kojoj postoje tri svijeta: svijet vremena, svijet tišine i svijet svjetlosti. U teoriji o trima svjetovima, ljudi, bića, subjektiviteti, zapravo su antene, primopredajnici. Mi smo polja koja vibriraju, generatori. Ako subjektivitete smatramo generatorima, glazba je cjelovito najjača stvar, najviša točka gustoće buke

znanstveno-fantastičnu književnost, zato što su primijetili da je svijet 20 godina poslije onaj koji su opisali pisci znanstvene fantastike.

Nietzsche je prizeljkiavao ustoličenje Velike Politike. Kakva bi bila ta nova politika i koje bi vrijednosti iz nje proistjecale?

– Treba ustoličiti politiku koja prati tijek događaja. Problem je u tome što se ne može ići protiv poriva ili žudnje jednoga naroda, a on žudi za time da "troši". Deleuze je imao fantastičnu izreku, govorio je: *Da, da, treba nam narod, ali narod budućnosti*. Što možemo danas predložiti? Trebalo bi prestati jačati sustav, dakle raditi i trošiti što je manje moguće, i "uljuditi" se. Trenutačno ne vidim drugoga rješenja osim stvaranja molekularnih mreža i ustoličenja te "elektroničke gerile" o kojoj je govorio Burroughs.

Kavez također da treba ti-jeleu navesti da mutira prema nematerijalnom?

– To je otprilike ono u čemu sam se našao s Dantecom, na metatroničkoj budućnosti. *Metatron* je teorija svjetlosti, teorija antena, koju nalazimo jednako u kabali kao i u proizvodnji lijepih predmeta. Postoji budućnost tijela i ideja koja proizvodi novu lepezu mogućnosti, povezanih i mnogostrukih zbilja. Proust je govorio da bi naš život trebao biti umjetničko djelo. Potrebno je da svi eksperimenti vezani za umjetnost, droge, mišljenje omogućuju da se pokrene taj proces. Treba i tehnologiju uključiti u taj proces, zato što su stroj i čovjek ista stvar. Opozicija čovjek/stroj ne postoji, postoji mutacija čovjeka

u stroj i stroja u čovjeka, gotovo organizacija, svojevrsna organska sveza. Nakon doba ugljika, nakon doba silicija, upravljamo se prema foto-ničkoj biti, prema svjetlosti. Filozofi poput Whiteheada, pa čak i Deleuzea, prvi su veliki filozofi koji su se bavili elektroničkom filozofijom ili psihodeličnom filozofijom. Oni nam pomažu da vidimo svijet elektrona, svijet fotona, taj svijet iza svijeta. Poznata je Deleuzeova formulacija u kojoj govori o "stapanju virtualnoga s aktualnim". Zapravo, to virtualno je zbiljski svijet, to je svijet koji je iza, koji opažamo tek s posve malo više svjetlosti ili svijesti. U nekim matematičkim teorijama, postoji ishodišna točka opisana kao "pulsirajući mlaz svjetlosti". To je lijepo kao početno načelo, to je pomalo slično onome što je Husserl nazivao "imanentnim transcendentijama". Naša je zadaća izumiti svijet počevši od Whiteheada, Deleuzea, droga, glazbe, romana... To bi bili elementi Velike Politike, i vrijednosti koje iz nje proistječu povest će nas u eksperimentiranje i pokrenuti proces, one će biti nepoznate, revolucionarne. ▣

S francuskoga prevela
Snježana Kirinić.

Objavljeno u časopisu Prism
Escape # 4 www.a-lab.org/articleccdf.html?id_article=21

Mladen Tudor – pola stoljeća slobodnog pogleda

Antun Maračić

Tudorov fotografski pogled lišen svake dogme, u dosljednoj polustoljetnoj oporbi prema jednodimenzionalnoj predodžbi svijeta, uspio je u brojnim plemenitim inačicama vizualizirati kako neizvjesnost njegove nestalnosti tako i bogatstvo njegove mnogolikosti

Kao dugogodišnji fotoreporter različitih redakcija zagrebačkih tjednika, a potom kao slobodni profesionalac, Mladen Tudor donosio je sa svojih gradskih izleta ili službenih putovanja uratke koji su daleko nadilazili skromne zahtjeve novinske ilustracije, odnosno dnevne potrebe reportažne čitkosti. Obuhvaćajući u svojim snimkama mnogo više skrivanih nego tek mehanički zornih podataka, Tudor je umjesto golih trenutaka stvarnosti bilježio gustoću slojeva epohe.

Započeo je polovinom pedesetih, u vremenu kada je već ustanovljena poetika talijanskog neorealističkog filma, kada se dogodila velika inspirativna njujorška izložba Edwarda Steichena: *Family of Man*, i kada je foto žurnalizam agencije Magnum, a posebno djelo Henri Cartier-Bressona, odredio suvremeni senzibilitet.

Elemente svih tih filmskih i fotografskih iskustava koje obilježava intenzivno zanimanje za čovjeka, njegov socijalni kontekst i sudbinu, lako je detektirati i u Tudorovu posebnom autorskom slučaju.

Snimajući tijekom svog dugog profesionalnog staža najrazličitije, gradske i ruralne, domaće i svjetske ambijente, Tudor je, uz duboko razumijevanje i suosjećajnost s akterima zatečenih

Mladen Tudor – fotografski pogled

prizora, znao izbjeći patetiku jednodimenzionalne retorike ili tvrde kritike. Uočavajući slojevitost odnosa, njihovu plastičnu pregnantost, a često i humornost, Tudor redovno uspijeva amortizirati pogled, učiniti od kadra polje korespondentnih događaja i napuniti ga kompleksnim značenjem. Dosljedno tome, kloneći se verbaliziranja i sugestivnosti naslova koji je sveden tek na suhu oznaku mjesta i godine nastanka, autor pušta sliku da sama govori. Bilo rječitošću markantnih fizionomija u korespondenciji sa stvarima koje ih okružuju (primjerice, u slici starog mehaničara i njegovog kamiona ili pak prsate muzejske čistačice zagledane u Picassovu sliku sa, također vrlo prsatim, ženskim aktom), bilo asonancama životinjskih i biljnih oblika u prirodi (povijenog magarećeg vrata i žilavog stabla masline – *Supetar*, 1982.).

Katkada, Tudorove će fotografije u sebi sadržavati cijele priče ili eseje. Takav je, primjerice, slučaj s prizorom naslovljenim *Milano*, 1981.: slika prikazuje ugao jedne, očito prometne, gradske ulice. S lijeve strane kadra, markirajući njegovu prvu trećinu, nalazi se figura mladog muškarca koji, držeći cigaretu u ustima i između vrhova prstiju, postavljen u strogi *en face*, spremno pozira, s pogledom upravljenim prema kameri. S desne strane dvojica su starijih građana koji stoje uvučeni u nišu nekog roletom zatvorenog izloga. Prvi od njih gleda nekud udesno, izvan kadra, ignorirajući tako, čini se, kameru koja ga snima. Drugi muškarac promatra figuru samosvesnog pozera. S razlogom, jer njegov je izgled uistinu neobičan: na glavi mu je, naime, raskošan, više ženski nego muški šešir, na uhu oveća naušnica, nosi ogrtač od sjajnog materijala, prokdanog brojnim čupavim perolikim umetcima, ispod kojega su prsluk i hlače s krupnim arabeskim uzorkom. No ono što prvenstveno privlači pozornost, mladičeve su čizme, ženske, s izrazito tankom i visokom petom. Varijacija tog dominantnog detalja (čizme-potkoljenice), u obliku stiliziranog para nogu okrenutih uvis, kao jedinog slikovnog elementa, ponavlja se i na plakatu sa zida između našeg modela i druge dvojice. Ispod slike stoji tekst *Il mondo alla rovescia*, što bi se moglo prevesti kao *Naopaki svijet*. Taj slučajni vizualno-tekstualni detalj uličnog plakata ne samo da svojom fokusiranom relacijom pojačava, kako plastičnu tako i značajnu, strukturu slike, nego i dobrodošlom ekonomijom fingira njezin naslov. Štoviše, *Il mondo alla rovescia* sada je zapravo i tekst (lako je zamisliti i pripadajući strip-oblacić) moralističkog komentara sadržanog ne samo u upravljenom pogledu građanina promatrača nego i u grimasi onoga koji je pogled skrenuo, distancirajući se od dekadencije suvremenog svijeta utjelovljene u figuri mladog transvestita.

Mladen Tudor – fotografski pogled

Ova fotografija sjajan je primjer punoće Tudorova kadra, odnosno prizora u kome se intrigantni detalj ne iscrpljuje u pukoj plošnoj konstataciji. Naprotiv, fotograf uspostavlja složenost odnosa središnjeg motiva s okvirom njegova konteksta, pri čemu se događaju i sretne koincidencije koje nagrađuju kvalitetu temeljne opservacije. U navedenom slučaju milanske sličice, to je plakat *Naopaki svijet* koji sigurno nije bio dijelom svjesnog programa. I sam autor registrirao ga je tek kad je fotografija već bila razvijena.

Slične učinke Tudor će postići i na znatno suženijem prostoru, kada fotografira tek jednu figuru s minimumom pozadine. Primjerice, kao u slučaju fotografije snimljene u Beču, 1973. U predvorju nekog hotela, u fotelji sjedi starija krupnija dama. Bogato je ornamentirana, počevši od

Interes za konstelacije samih predmeta u prirodi ili urbanom ambijentu, a najčešće u spoju jednog i drugog, u najnovijem autorovu ciklusu, potpuno prevladava. Ljudski lik potpuno je iščeznuo, vidljivi su tek tragovi njegovih aktivnosti, ili znakovi odsutnosti, u stvarima prepuštenima njihovoj sudbini

Mladen Tudor, Fotografije 1954.-2004.

Umjetnička galerija Dubrovnik, od 12. svibnja do 11. lipnja 2006.

Retrospektivna izložba Mladena Tudora prvotno je bila postavljena u Muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu, 2005., a njezina autorica je Dubravka Osrečki Jakelić.

Izložba sadrži 105 crno-bijelih fotografija nastalih u razdoblju od 50 godina (1954.-2004.).

Postav dubrovačke izložbe: Antun Maračić i Mladen Tudor.

O autoru: Mladen Tudor rođen je u Splitu 1935. Godine 1955. diplomirao je na Foto-odsjeku Škole za primijenjenu umjetnost u Zagrebu. Od 1957. do 1974. zaposlen je u NIŠPO-u Vjesnik, te radi za redakcije *Vjesnika u srijedu*, *Globusa* i *Starta*. Od 1974. napušta stalno zaposlenje i prelazi u slobodnu profesiju. Objavio je nekoliko monografija (*Foto: Mladen Tudor*, 1980., *Mediterranske igre*, 1983., *Sinjska alka* 1987.). Postavio je izložbe *Tošo Dabac*, *Slike za čuvanje*, 1982. i *Objektiv rata*, 1992. u Zagrebu. Autor je 12 plakata *Documenta Croatica* 1991., u sklopu humanitarne akcije *Dobro je činiti dobro*. Za vizualni identitet VIII. mediteranskih igara u Splitu 1983. dobio je kao član CIO tima godišnju nagradu Vladimir Nazor. Prvi put samostalno izlaže 1981., a otad je izlagao na sedam samostalnih i većem broju skupnih izložbi. Živi u Zagrebu. ▣

vizualna kultura

Mladen Tudor – fotografski pogled

brojnih čudnih ukosnica u obliku položenih osmica (znaka beskonačnosti), masivnih naušnica i ogrlice s gustom niskom krupnog elipsoidnog zrnja. Nosi vestu s nametljivim uzorkom, u krilu joj je prozirna torbica, sjedi naslonjena na krzneni kaput... U rukama su joj novine, *Herald Tribune*, noge je odlučno prekrizila. Ometena u svojoj aktivnosti uputila je autoritativni pogled prema indiskretnom fotografu, pogled u kome se čita strogo pitanje na putu da postane prosvjed, ili da se ugasi u indiferentnosti koju, istodobno, u klici, također već sadrži. No taj pogled pun samosvijesti vjerojatno je nesvjestan onoga čega smo mi svjedoci: činjenice da dama u svom prebačanju noge preko noge otkriva djelić svojeg bedra i komadić donjeg rublja. Tako se priča, preko bogatih pasaža nabrojanih elemenata, odvija u tenziji između dva kontrapunkta. U nesklapnoj koliziji između suverenog izgleda i pogleda, i nehotice otkrivene intime.

Jednako dobro Tudor se snalazi i u ruralnom ambijentu, gdje će snimiti komične i dirljive trenutke. Kad, na primjer, vratovi i glave dvije guske iz pozadine postaju krila starog seljaka (*Melenci*, 1967.) ili kad snima vremesni par u trenutku atipično vesele zaigranosti (*Gospić*, 1961.). Pritom su psihološki momenti precizno komplementarni formalnim detaljima. U posljednjem slučaju, konkretno, pokret dvoje staraca prati zaobljenost kose ostavljene uz plot i konkavnost krova kuće u pozadini.

Posebno je Tudor spretnan u pronalaženju kondenziranih punktova koji napinju odnos između civilizacijskih sfera, gdje se prožima urbanitet i rustika. U tom smislu možda je najindikativnija fotografija snimljena u Zagrebu 1960. godine. Riječ je o prizoru s izložbe koja prezentira dostignuća

suvremene nauke i tehnologije. U prvom planu veliki je model atomske putanje, postavljen na sjajnoj zrcalnoj podlozi. Dva posjetitelja iz istočnih

krajeva bivše države u karakterističnoj odjeći pažljivo promatraju model, pri čemu su, bez suvišnih hemunga, podigli noge na postament. Tako se ističe

Mladen Tudor – fotografski pogled

bogato izvinuti kljun opanka koji se odražava u zrcalu sjajnog materijala. Taj susret atoma i opanka predstavlja najpregnantniju paradigmu konfuzije prostora i vremena koje dijelimo zajedno s lucidnim fotografom.

Sposobnost suosjećanja s ljudima iz životnog prizemlja, s malim pečalbarima, kruhoborcima i njihovim šarolikim sudbinama Tudor pokazuje u svojim zaokruženim ciklusima *Povratak gastarbajtera* (1978.) i *Luka Rijeka* iz 1980. U prvom ciklusu svjedočimo živost gužve mahom sretnih lica u ambijentima vagnskih kupea i kolodvora s gomilom nabijenih, zaobljenih kofera. Lica su to domaće čeljadi mahom seoskog porijekla s vidljivim promjenama nastalim za boravka u stranom svijetu iz koga, osim materijalnih dobara donose i specifične modne inovacije, često nesklapno bombastičnih detalja.

U seriji *Luka Rijeka* Tudor će smisao za radnika i kolektivne situacije njegovog svagdana nadopuniti fasciniranim bilježenjem dojmljivih plastičkih zanimljivosti kojima obiluje lučki pogon. Tako će prikazati kako vanjske prostore tako i raskošnu utrobu broda s akumuliranim teretom, potom istovarene pitoreskne nakupine zapakiranih stolica koje se doimaju poput gomile bizarnih okamina.

Interes za konstelacije samih predmeta u prirodi ili urbanom ambijentu, a najčešće u spoju jednog i drugog, u najnovijem ciklusu nastalom u novom stoljeću i mileniju, potpuno prevladava. Ljudski lik potpuno je iščeznuo, vidljivi su tek tragovi njegovih aktivnosti, ili znakovi odsutnosti, u stvarima prepuštenima njihovoj sudbini.

I dalje, dakako, Tudor oštrim okom detektira i uključuje zbivanja koja su prethodila snimci, odnosno ona izvan kadra, konstatirajući bizarne spojeve, humorne učinke. Primjerice, tu je snimka keramičkog umivaonika montiranog zajedno sa slavinom na stablu u eksterijeru. Ili, stalce breze koje raste kroz mansardni prozor stare tvornice. Prizemljeni crkveni sat, potom, umjesto kazaljke ima u svoje središte utaknutu dršku od lopate. Itd.

Sadržajnu redukciju prati i dodatna redukcija naslovnih podataka. Naslovi su sada svedeni tek na vremenske odrednice, na mjesec i godinu. Mjesto je anonimno i autoru više nije važno, bilježi se tek trenutak, kao snimka i kao podatak.

Autor koji je uvijek, i kada je snimao sa zadatkom, ostvarivao maksimalnu autonomiju pogleda, sada je slobodan i od minimuma obaveze. Mirno, bez žurbe bilježi svoje tihe senzacije, blago, sa smiješkom obznanjuje skroviti prizor, njegovu komičnost, ali i značenjsku dubinu. Provjeravajući tako, kako sam kaže, svoju sposobnost zapažanja, priručuje si nedužno zadovoljstvo, a nama koji smo u mogućnosti svjedočiti njegov pogled – pravu sreću. Jer taj pogled lišen svake dogme, u dosljednoj polustoljetnoj oporbi prema jednodimenzionalnoj predodžbi svijeta, uspio je u brojnim plemenitim inačicama vizualizirati kako neizvjesnost njegove nestalnosti tako i bogatstvo njegove mnogolikosti.

U 105 crnobijelih fotografija pokazanih na ovoj izložbi obilje je mogućnosti provjere navedenih tvrdnji. ▣

Tekst je objavljen u katalogu dubrovačke izložbe.

Rob La Frenais

Otvorimo laboratorije!

Rob La Frenais nije kustos samo na Zemlji nego i u svemiru. Naime, organizirao je u Zvezdanom gradu u Rusiji i u Bordeauxu u Francuskoj četiri odlaska u nultu gravitaciju. Sudjelovao je u prvom isključivo umjetničkom paraboličkom letu u nultoj gravitaciji u Iljušinu MDK 76 koji je organiziran 1999. u Rusiji u sklopu projekta *Noordung/Projekta Atol*. A to je sve počelo 1997., kada se u svojstvu kustosa pridružio znanstveno-umjetničkoj agenciji Arts Catalyst, razvivši i stvorivši niz važnih inicijativa vezanih uz nuklearnu umjetnost, svemirsko istraživanje u umjetnosti, nove životne sustave za umjetnike i znanstvenike, te spoj umjetnosti i biotehnologije.

Protiv getoizacije

Znanost je područje koje danas ostvaruje radikalne zabvate od svakodnevnice do ontologije, a umjetnici uspostavljaju prakse kojima sudjeluju u žizi tih znanstvenih paradigmi. Upravo je vaša agencija za znanost i umjetnost The Arts Catalyst sa sjedištem u Londonu jedno od malobrojnih mjesta na svijetu koje se sustavno bavi odnosom kulture i suvremene znanosti. Koji su vaši ciljevi?

– Znanstveno-umjetnička agencija Arts Catalyst želi potaknuti debatu o načinu na

koji se kultura bavi pitanjima koja suvremena znanost postavlja. Želimo raditi sa suvremenim umjetnicima koji ne ilustriraju znanost nego surađuju sa znanstvenicima na određenim temama koristeći se suvremenim tehnikama umjetnosti kako bi radili u specifično znanstvenim okolnostima. Mi smo protiv ideje žanrova, znano-umjetnosti ili znanstvene umjetnosti, svemirske umjetnosti ili žanra umjetnosti načinjene za svemir. Sličan problem je postojao s novomedijskom umjetnošću koja je postala svojevrsni geto. Nas ne zanima getoizacija i hibridizacija nego upotreba mainstream umjetnosti.

Umjetnici u stanju nulte gravitacije

Jedno od područja interesa vaše organizacije su i biotehnologije.

– Jako nas zanimaju skrivena mjesta kojima javnost nema pristupa. Biotehnologije su jedno od tih "mračnih" mjesta, skrivena iza jednoličnih eksterijera znanstvenih parkova. Nas interesira propitivanje stajališta da određeni stručnjaci odlučuju u naše ime i s time povezana demokracizacija znanja o biotehnološkoj industriji. Biotehnološka industrija ima radikalnan utjecaj na naš identitet u cjelini. Primjerice znanje o DNK daje

KONTEJNER | biro suvremene umjetničke prakse

Umjetnik i kustos koji u Zvezdanom gradu u Rusiji i u Bordeauxu u Francuskoj organizira odlaske u nultu gravitaciju, govori o svojim radovima i znanstveno-umjetničkoj agenciji Arts Catalyst; umjetnosti u svemirskim istraživanjima i približavanju znanosti umjetnicima i "običnoj" publici

Novomedijska umjetnost je postala svojevrsni geto. Nas ne zanima getoizacija i hibridizacija nego upotreba mainstream umjetnosti

vam potpuni portret osobe. Zanima nas također novi oblik bivanja građaninom – želimo ljudima dati alate i moć znanja.

Znam da je ovdje bio umjetnik Oron Catts iz Tisuse Art an Culture organizacije iz Australije (na *Touch_me* festivalu u sklopu *Operacije grad*, u organizaciji Kontejnera op. int.) s kojim dijelimo gledišta vezano uz tu tematiku. Želimo umjetnicima pružiti znanja o biotehnologijama, pa smo zajedno s Oronom organizirali biotehnološke radionice gdje su umjetnici primjerice mogli naučiti kako raditi s genetičkim materijalom u laboratoriju. Otvaramo laboratorije!

To se također veže uz naš interes za svemirsku industriju. Svemirske agencije poput NASA-e, Europske svemirske agencije, Ruske svemirske agencije povezane su na neki način s elitističkim pogledom na svemir. Što se događa ako "otvoriš vrata" i omogućiš umjetnicima stanje nulte gravitacije? Svi smo vidjeli fotografije astronauta i kozmonauta kako lebde, no što s tim iskustvom? Želimo ono učiniti svakodnevnim, te donijeti tu mogućnost običnim ljudima. **Javnosti ste upravo najpoznatiji po projektima u stanju nulte gravitacije odnosno umjetničkim paraboličkim letovima koje organizirate u Zvezdanom gradu u Rusiji i Bordau u Francuskoj. U stanje nulte gravitacije do danas ste otpremili već više od 20 umjetnika!**

– Da, počeli smo umjetnike voditi u stanje nulte gravitacije. Nulta gravitacija je vrlo zanimljiva, oko nje se čovjek ne može sporiti jer zakoni fizike nalažu da se lebdi uokolo. To je izravna primjena znanstvenih metoda na tijelo, tako da performer, plesači i

vizualni umjetnici vrlo zanimljivo reagiraju na stanje nulte gravitacije. Ona se povezuje s paraboličnim letovima te boravljenjem u orbiti odnosno idejom odlaska s planete. Bavimo se pitanjem što umjetnici misle o odlasku s planete u odnosu na poziciju brige o planeti. Trenutačno radimo na velikoj izložbi *Space Soon* koja tematizira pitanje kako možemo živjeti u svemiru i želimo li to upuć.

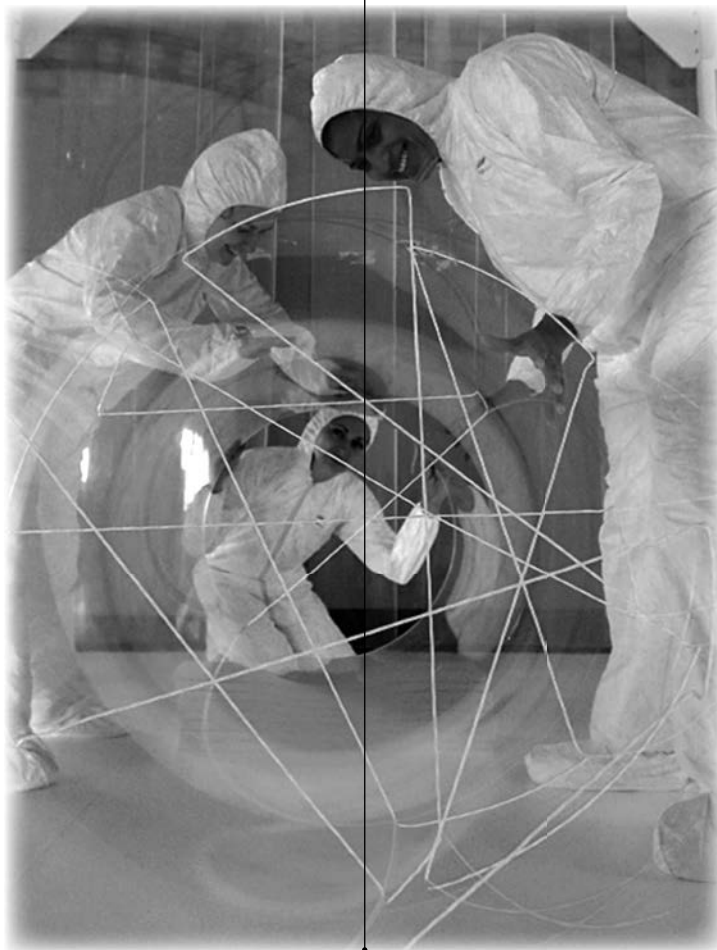
Kulturni veleposlanik u Europskoj svemirskoj agenciji

Agencija u kojoj radite u svijetu jedinstvena je i po tome što ste sklopili ugovor s Europskom svemirskom agencijom.

– Kao umjetnička organizacija prošli smo kroz vrlo težak natječaj. Europska svemirska agencija drži internetsku stranicu na koji se vrlo zamršenom procedurom može registrirati i koja služi samo za svemirsku industriju. Odlučili smo se natjecati za ugovor koji bi nam omogućio dovođenje kulture na Međunarodnu svemirsku stanicu. Natjecali smo se s tvrtkama iz područja svemirske industrije većinom iz Italije, no i iz nekih drugih zemalja, kao što je primjerice Švicarska. Bili smo jedina ozbiljna umjetnička organizacija koja je uspjela dekodirati strategije, koje inače koriste tvrtke kako bi dobile ugovor da primjerice izrade sustav grijanja i hlađenja za svemirsku stanicu.

Sastavili smo ponudu koja zapravo može poslužiti kao osnova za kulturnu politiku za Međunarodnu svemirsku stanicu. Uspjeli smo svladati taj vrlo formalni natječaj i dobili smo ga! Sada redovito odlazimo u sjedište Europske svemirske agencije u Noordwick u Nizozemskoj i objašnjavamo im kulturu: kako bismo mogli upo-

Svemirske agencije poput NASA-e, Europske svemirske agencije, Ruske svemirske agencije povezane su na neki način s elitističkim pogledom na svemir. Što se događa ako "otvoriš vrata" i omogućiš umjetnicima stanje nulte gravitacije?

vizualna kultura

trijebiti kulturu i integrirati je u Europsku svemirsku agenciju i Međunarodnu svemirsku stanicu. Dakako, proći će mnogo vremena prije negoli umjetnik bude putovao u svemir kao astronaut ili kozmonaut. Stoga nam je pala na pamet ideja o stručnom kulturnom veleposlaniku (*cultural mission specialist*). Ideja se sastoji u tome da bi umjetnik, astronaut ili kozmonaut određeno vrijeme zajednički radili na projektu, zajedno bi se obučavali i išli u objekte za treniranje. Kada bi se astronaut ili kozmonaut našao u orbiti, napravio bi na neki način taj umjetnički rad. Očito, idealno bi bilo vidjeti umjetnika da ide barem u orbitu. Uz istraživanje Marsa i ideju dugoročnih svemirskih istraživanja treba razmišljati i o nekoj vrsti kulturne osnove i za to. Stoga dugoročno i futurološki razmišljamo o toj temi.

Jedna od stvari koju smo pokušali objasniti Europskoj svemirskoj agenciji je kako funkcionira kuriranje. Kako razlikovati dobru od loše umjetnosti. To je vrlo teško pojasniti nekome tko nije iz umjetničke zajednice, jer ne postoji jasna formula. Ovisi o tome kako umjetnici doživljaju umjetnost, na koji se način umjetnici probijaju kroz sustav. Postoji niz nepravdi koje omogućuju da netko postane poznati međunarodni umjetnik. Ne može se reći da postoji logički način da na vrh ispliva samo dobra umjetnost, a loša da ostane na dnu, jer i loša umjetnost zna postati popularna. Kada radimo sa znanstvenicima, želimo zaštititi ideju neilustrativne umjetnosti, a to je teško. Ono čime se The Arts Catalyst bavi je javno razumijevanje znanosti,

približavanje znanstvenih ideja širokoj publici, no pritom nas ne zanima estetičko ilustriranje znanstvenih gledišta. Želimo da ljudi pogledaju znanstvene procese i kažu da je znanost na neki način umjetnost, da je znanstveni proces zanimljiv umjetnički element.

Jedenje čovjeka!

Za kraj intervjua običaj nam je pitati sugovornika za njegov omiljeni recept. No, vas ćemo pitati za osobito kulinarstvo koje vam je omogućilo rad beogradskog umjetnika Zorana Todorovića Asimilacija koji propituje normative lijepog te industriju, institucije, procedure i tehnologije koje se uz vežu u nju. Naime, povezuje nepoželjni višak koji se odbacuje tijekom estetskih operacije i hranu u paradoksalni sljed, umjetnik je pripremio provokativni predmet u obliku hladetina.

– Upravo se nalazim na otvorenju, gdje gospodin iz Beograda daje mogućnost da konzumiramo dijelove ljudskog tkiva koji su odstranjeni liposukcijom. Vidio sam rad te ga pomirisao. Rad mi se sviđa jer me tjera da razmislim hoću li ga jesti ili ne. Još nisam odlučio, no svakako ću to učiniti večeras. Nemam nikakvih etičkih problema oko jedenja čovjeka. Kad bih doživio avionsku nesreću i kad bi bilo mrtvih ljudi, jeo bi ih da preživim. U ovom slučaju me zanima etičko pitanje koliko je to sigurno i zdravo jesti. Nisam siguran da je potpuno zdravo, pa trebam odlučiti hoću li večeras riskirati.

S vremenskom distancom možemo izjaviti da je Rob La Frenais riskirao te se sretno i zdravo vratio u London! ☞

Pogled na pustu benzinsku postaju

Davorka Perić Vučić Šneperger

Kuća Bukovac pokrenula je seriju izložbi suvremenih umjetnika čiji se radovi referiraju na ovaj specifičan izlagački oblik – Kuću. Privremeni stanari Bukovčeve kuće u okviru muzejsko-galerijskog centra Konavala, u ovom slučaju Marko Ercegović s videoradovima *Čiope*, *Vjetar vrtuljak*, *Atlantis*, *Vrata*, *Ecco raspiro apena* i fotografskim ciklusom *Začarani*, donose u nju suvremenu izlagačku praksu koja pokazuje mogući način revitalizacije tradicionalne muzejske institucije

Izložba Marka Ercegovića Fortunatovića (videoradovi i fotografije), Kuća Bukovac, Cavtat, od 7. svibnja do 7. lipnja 2006.

Nakon što je ponovo otvorena Kuća Bukovac koja na svojim gornjim katovima izlaže svoj stalni postav iz ostavštine Vlahu Bukovca, u prizemnoj dvorani započela je s radom vrlo uspješna kombinacija galerije suvremene umjetnosti i stalnog postava. Kuća Bukovac pokrenula je seriju izložbi suvremenih umjetnika čiji se radovi referiraju na ovaj specifičan izlagački oblik – Kuću. Ovaj simbolični tip izlaganja podrazumijeva specifičan odnos umjetnika i prostora izlaganja koji pak umjetnici interpretiraju na različite načine. Kustosice Kuće Helena Puhara i Lucija Vuković do sada su u Kući ugostile Vladu Marteka, Borisa Cvjetanovića, Anu Požar Piplicu, Luka Piplicu i druge domaće i strane umjetnike.

Tako i ovom izložbom, baš kad bi to i bio cilj, nemoguće je izbjeći atmosferu kuće te je svaki postav u ovom kontekstu dobrovoljno poprira. Komunikativnost kuće jednaka je reakciji umjetnika, pa tako i radovi Marka Ercegovića – fotografije, videoradovi i naročito zvuk djeluju na atmosferu kuće. Privremeni stanari Bukovčeve kuće u okviru muzejsko-galerijskog centra Konavala, u ovom slučaju Marko Ercegović s videoradovima *Čiope*, *Vjetar vrtuljak*, *Atlantis*, *Vrata*, *Ecco raspiro apena* i

fotografskim ciklusom *Začarani*, donose u nju suvremenu izlagačku praksu koja pokazuje mogući način revitalizacije tradicionalne muzejske institucije.

Ideja slavljenja životnog trenutka

Atmosfera radova proizašla je iz istraživanja fotografove točke gledišta i komunikacijskog odnosa subjekta i fotografiranog objekta, kao polazne točke u istraživanju "objektivnosti" fotografijom novonastalog svijeta. Gledajući fotografije iz serije *Začarani* pitamo se kako obični, slučajni trenuci koji ne koketiraju s bilo kojim oblikom individualizacije motiva, pa samim tim ni mogućnošću identifikacije, uspijevaju iz promatrača izvući dozu sjetne nostalgije – te je li naziv serije *Začarani* transfer koji oslobađa mogući prostor za doživljaj izloženih fotografija?

Nazivom (*Začarani*) fotograf odgovara na osnovno pitanje koje njegovi radovi problematiziraju, pitanje o stupnju objektivnosti fotografije, odnosno neizbježnosti kreiranja nove subjektivnosti usprkos autorove težnje da fotografiju oslobodi svih ukrasa i preobrazbe stvarnosti.

U fotografijama Marka Ercegovića nema one često s pozicije fotografa nemoralne i grube referencije na bijedu, strahote i stradanja koji sami po tužnom stanju stvari izazivaju u nama osjećaje empatije, nema efekata šoka ili gnusanja, nema dopadljivosti egzotičnih prizora ni komercijalizacije ljudskog tijela – njegovi neupadljivi i naoko šutljivi prizori propagiraju stav nenasilja fotografije nad njenim objektom.

Iako neželjeno, objektiv mijenja prirodnost prizora, čak i ako je riječ o fotografiranju predmeta ili krajolika – već odabirom kadra i kuta promatranja, a posebno reakcijom ljudi kod kojih je neizostavan neki oblik obrambenog stava ili zauzimanja umjetne poze.

Suptilan izgled fotografija iz serije *Začarani* proizlazi djelomično iz svijesti o nelagodnosti koju proizvode usmjeren pogled i nazočnost fotografskog objektiva. Prizori su snimljeni potajno, kao da ih je nasumce odvojio od stvarnosti neki objektivni promatrač koji s emocionalnim odmakom bilježi život kakav susreće.

No, odabir slučajnih motiva i glorifikacija običnog trenutka ocrtavaju osnovnu ideju na kojoj se zasniva viđenje svijeta ocrtano u autorovim fotografskim ciklusima i videoradovima. U videoradu *Ecco raspiro appena* statičnim kadrom s pogledom na pustu benzinsku stanicu autor ideju slavljenja životnog trenutka bez posebnih estetskih ili senzacionalnih svojstava razrađuje

i nadopunjuje zvučnom kulisom. Usmjeravanjem pogleda na običan svakodnevni prizor kojim autor na predmet svoga interesa baca novo svijetlo prebacujući ga u *začarani* svijet umjetnosti usko povezanom s umjetnošću življenja – učimo se uživanju u sporosti, čekanju, nedogađanju i slučaju.

Otrgnutost iz konteksta života

Gledajući fotografije Marka Ercegovića, postavljamo pitanje: Što ovdje nedostaje? Fotografija nema, potisnut je, a neuobičajena očekivana odsutnost autorove komunikacije s fotografiranim ljudima ostavljaju nas u stanju emocionalne amputiranosti, ili bi se to stanje dalo usporediti s dojom koji ostavlja prizor isušenog korita rijeke. Na Markovim fotografijama nema reakcije fotografiranih ljudi, svijesti o tome da su promatrani, te fotografska korelacija subjekt-objekt nije uspostavljena.

U hermetičnim prizorima u kojima ljudi djeluju poput marioneta kojima upravlja neko vanjsko, ničim određeno biće, vlada osnovni dojam nemogućnosti ulaska u psihologiju lika koja se prenosi na samog promatrača – s obje strane komunikacijskog lanca (jednako na doživljaj fotografa i promatrača fotografije). Gledano u širem kontekstu autor svojim radovima nijemo progovara o nedostatku komunikativnosti društva u kojemu je čovjek malen i utopljen (*Peraja u Koprnu*) u ambijent koji ga okružuje, poput onog u kojemu autor fotografira zatečen ljude (*Dančice, Lidu*).

Sugestije o likovima prikazanim s leđa (*Konobarica konobe Amoret*) ili onih gdje predmeti i fotografova pozicija zaklanjaju lice (*Ogledalo*), te onima u kojima hvatamo samo fragment tijela (*Noga u starome gradu, Ruka trafika u starom gradu*), jednako su nedokučive kao one u prizorima izdvojenih likova (*Dječak na Dančama*), parova (*Mladi par na Lidu, Casne na Dančama*) ili grupe ljudi kojima lica vidimo (*Dančice*). Šutljive scene iz svakodnevnog života, otrgnute iz životnog konteksta, u nama bude osjećaj izgubljene veze s u hodu propuštenim trenutkom, no trenutak stvarnosti prebačen je u novi realitet zahvaljujući fenomenu fotografije.

Preobrazba pokreta u fotografijom zaleđeni prizor (*Dječak u Poreču, Utakmica na Iljinoj glavici*) u sebi dovodi ideju u usporavanju i koncentraciji do svoje krajnje točke.

Kontekst pozadine, mjesta; prirode ili starog grada ravnopravan ili čak dominira nad motivom lika. Lik zbog svoje nečitljivosti proizašla iz česte uporabe totala, u velikoj mjeri kameleonski preuzima svojstva ambijenta – plaže, stijena, crvene zemlje, mora, ili u većem mjerilu šireg konteksta kroz određene mjesta čija su značenja čitljivija (Pile, Dančice, Venecija, Momjan, Zagreb).

Autorov osjećaj za prostor grada ili pejzaža kao atributa pripisanom liku, gradi se metaforičkim, romantičarskim poimanjem pejzaža koji svoja svojstva prenosi na osobe i stvari. ☞

Umjetnost u svemiru i podzemlju

Toma Bačić

U slovenskom rudniku Mežica je, 3500 metara od ulaza i 600 metara ispod površine zemlje, promoviran novi projekta *Titan* frakcije Laibacha pod nazivom *Dreihundertausend Verschiedene Krawalle* (300 000 V.K.). Autor Dejan Knez, *spiritus movens* grupe Neue Slowenische Kunst, u projektu *Titan* je inspiriran svemirskom misijom Cassini-Huygens kojoj je cilj istražiti Saturn i njegove mjesece

Dreihundertausend Verschiedene Krawalle, projekt *Titan*, Rudnik Mežica, Slovenija

Interes slovenskih umjetnika za svemir i istraživanja svemira, kao i za znanost općenito, nije nov. Na samom početku devedesetih godina prošlog stoljeća kazališni redatelj Dragan Živadinov, i sam (poput Dejana Kneza) vezan uz Neue Slowenische Kunst, počeo se baviti Hermanom Potočnikom Noordungom. Riječ je bila o tada slabo poznatom, a vrlo zanimljivom slovenskom znanstveniku i vizionaru koji se bavio teorijom istraživanja svemira i problemima koji će se pojaviti u putovanjima svemirskih prostranstava, znatno ranije nego su se ona uistinu dogodila. Živadinov je intrigantnu temu Potočnika Noordunga – neshvaćenog znanstvenika i utopijskog vizionara, vrlo dobro prezentirao kroz niz kazališnih i multimedijalnih projekata koje je realizirao zajedno sa suprugom Dunjom Zupaničić. Neupućenom gledatelju redovito nije bilo jasno je li osoba Noordunga umjetnička mistifikacija ili stvarni znanstvenik, što je bilo izrazito dobro umjetnički kapitalizirano. Živadinov je takvim tretmanom teme podržao specifičnu atmosferu projekta, citirajući u fascinantnom i nestvarnom kazališnom kontekstu Noordungove složene teorijske tekstove, baveći se paralelno i publiciranjem njegovih originalnih tekstova. Sredinom devedesetih Živadinov je realizirao prvu u nizu kazališnih predstava koje će prerasti u vremenski i prostorno kontinuirani umjetnički rad dislociran u Zemljinu orbitu. Iako sama ideja prijenosa (transporta) umjetničkog rada u bestežinsko stanje nije potpuno originalna, ipak je njome atraktivnost rada zagarantirana. Osim toga, predstava nazvana imenom prostorno-vremenskog omjera 1:1 baratala je i sasvim posebnim vremenskim određenjem: identična će se predstava reprizirati jednom u deset godina, i tako svakih

deset godina, i nakon 5. reprize (2045. godine), u vrijeme kada će svi glumci biti mrtvi, supstituirajući će objekti biti lansirani u geostacionarnu orbitu u kojoj će projekt nastaviti život.

Određenim odnosima umjetnosti i znanosti u Sloveniji su se bavili i neki drugi umjetnici, poput Marka Peljhana ili Polone Tratnik.

Atmosfera kao preduvjet za čujnost zvuka-glazbe

Dejan Knez i njegov projekt *Dreihundertausend Verschiedene Krawalle* pozabavio se vremenski bližom svemirskom misijom Cassini-Huygens. Riječ je o zajedničkom projektu američke NASA-e i europskih svemirskih agencija ESA i ASI kojima je cilj istraživanje planeta Saturn i njegovih prstena i mjesece. Misija je nazvana imenima talijansko-francuskog astronoma Giovannija Domenica Cassinija i Nizozemca Christiaana Huygensa. Misija Cassini-Huygens zanimljiva je ne samo zbog činjenice da istražuje dosad neistražene dijelove sunčevog sustava (uključujući istraživanje trodimenzionalne strukture Saturnovih prstena i površine mjesece Titan) nego i stoga što je jedan od najvažnijih zajedničkih projekata američkih i europskih istraživača. Titan se između svih mjesece sunčevog sustava ističe ne samo izuzetnom veličinom nego i činjenicom da ima atmosferu, što fascinira znanstvenike.

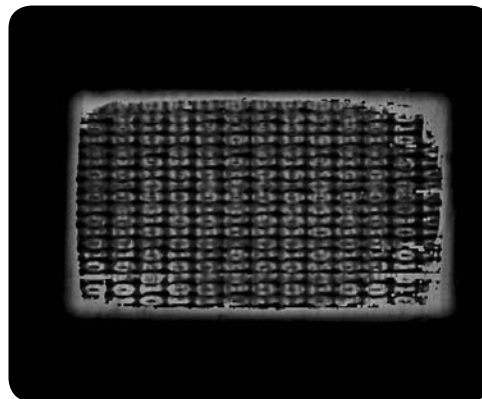
Projekt *Dreihundertausend Verschiedene Krawalle* je nastao na samom početku osamdesetih godina kao frakcija Laibacha, dotaknuta idejom retrospektivne futurističke negativne utopije (vrijeme mira je prošlo). Ideja negativne utopije bila je razvidna i na ploči nazvanoj *1984*, na kojoj su prvi put objavljene kompozicije određenih, kasnije vrlo važnih *bandova* slovenske muzičke scene (među ostalima i *Dreihundertausend Verschiedene Krawalle*). Suprotno od žanrovski heterogenog Laibacha, 300 000 V.K. je posvećen elektroničkoj glazbi i njezinu istraživanju; svaki je projekt grupe konceptualiziran vezivanjem uz temu. Prvi rad nazvan *Paracelsus* realiziran je u suradnji s filozofom Peterom Mlakarom, voditeljem NSK-ova filozofskog odjeljka i osobom koja je držala propovjedi prije nekih koncerata Laibacha, redovito sablažnjujući publiku. U glazbenom smislu riječ je bila

o eksperimentalnom *technu*, koji su autori pomalo pretenciozno nazvali *satanic techno*. Prema njihovim riječima, glazba je tada bila oruđe za postizanje određenih ciljeva kroz traumatičnu terapiju slušateljstva. 1996. godine je *Dreihundertausend Verschiedene Krawalle* realizirao rad *Also Sprach Johann Paul II*, na temu katoličanstva, dotičući se Pape, Nietzschea i Richarda Straussa. Žanrovska odrednica bila je *sacre trans*, a glazba je bila mješavina *beatova* i *samplova* Papinih propovjedi, kompozicija Györgyja Ligetija i Straussova *Žaratustre*. *High-tech* kulturom se Knez bavio u trećem projektu nazvanom *Hard Drive*, citirajući Billa Gatesa; dok se svemirskim istraživanjima bavi kroz aktualni rad *Titan*.

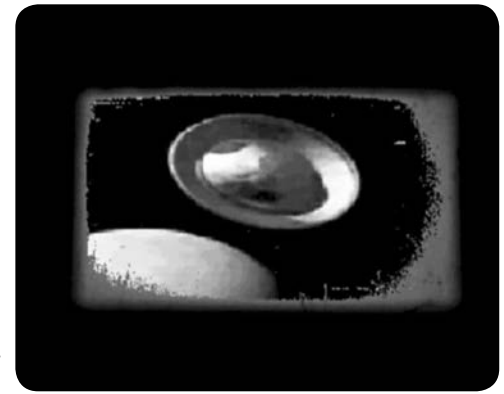
Montaža, fragmentiranje, apropijacija...

Kao što Saturnovi prsteni predstavljaju prostornu superpoziciju različitih čestica koje su u određenom odnosu prema planetu Saturn, tako i muzički i vizualni dio *Titana* pred-

stavlja konstrukciju superponiranih elemenata. Pulsirajući udarci kolažirani su sa monotonim *droneovima* ili *samplovima* kompozicija Györgyja Ligetija, a sve zajedno tvori svojevrsni zvučni planetarij asocijativno vezan uz Cassini-Huygens misiju. Postupak izrade kolaža se ovdje temelji na klasičnom postmodernističkom principu: premještanje zvukova ili muzičkih fraza, određenih poruka (ovo je bio posebno vidljivo u ranijem projektu *Also Sprach Johann Paul II*) i elemenata pop kulture (u konkretnom slučaju eksperimentalne pop muzike) stvara novu strukturu, koja defragmentacijom elemenata od kojih je *proizvedena* stvara novu, višeznačnu i teže razumljivu a time i interesantniju konstrukciju. Kolažiranje, montiranje i konstruiranje kod *Dreihundertausend Verschiedene Krawalle* stvaraju pastiš citata formiran na razmeđu pop kulture, znanosti i svakodnevice.

Pojam konstruiranja i konstrukcija vezan je uz cjelokupan umjetnički rad Dejana Kneza. Slično kao što su, u radovima Novog kolektivizma (također dijela Neue Slowenische Kunst) često citirani Georg Grosz i John Heartfield otkrili postupak montaže, fragmentacije, kolažiranja i alegorijskog prisvajanja, tako je i Knez te

postupke prisvojio i prilagodio. Taj je postupak prvi puta primijenio na božićnoj čestitci koju je razaslao prijateljima – riječ je bila o fotokopiranom kolažu baziranom na Magritteovom djelu *La condition humaine* na kojemu je originalni motiv krajolika bio zamijenjen pejzažom sa slike iz nacističkog perioda. Rad je dobio ime *Artistic Condition*, a ideja je bila činjenica da umjetnici moraju biti svjesni političkog i socijalnog konteksta u kojemu stvaraju.

Djelovanje na više polja vizualno-auditivnih medija

Sličnim principom kolažiranja i montaže Knez se bavi i u projektu *Titan*, gdje određene zvukove montira formirajući "prostornu partituru" koje je rezultat prilično eksperimentalna muzička razina rada. Vizualni dio rada sastoji se od videa skupine Dekaos, projiciranog na dva platna postavljena oko izvodača; video simultano s glazbom "pulsira" prateći određenu ritmičku strukturu. Video se sastoji od fotografija i videa vezanih uz svemirsku misiju Cassini-Huygens. Dekaos je projekt Tee Bauer i Jaše Gladeža (kojima se kasnije priključio i Boštjan Božić) koji je djelovanje započeo 2001. godine radom na scenografiji za *psytrance* festival. Ovaj program se sastojao od psihodeličnog *slide-showa*, prikazanog u nekoliko klubova u Sloveniji. Poslije toga je Dekaos proširio djelovanje na više polja vizualnih medija – video projekcije, animacije, flash animacije, stop-motion animacije i VJ-ing. Uz muzičku i video komponentu rada *Titan* postoji i serija slika nazvana *Time Exposures*, koja je krajem veljače bila predstavljena u ljubljanskoj galeriji Kapelica (i u svibnju u mariborskoj Kibli).

Cjelokupni projekt *Titan* bio je 31. ožujka prezentiran u danas zatvorenom i preuređenom za turističke posjete rudniku cinka i olova Mežica. Sam rudnik datira iz 17. stoljeća kada je eksploatacija rude započela; a zatvoren je krajem devedesetih godina kada je i uređen za turiste. Mežica je danas jedan od najvažnijih industrijskih spomenika u Sloveniji, s izvornom rudarskom željeznicom, opremom i spletom rovova i šahtova. Upravo je spomenuta željeznica jedini način na koji su posjetitelji performansa *Titan* mogli doći do dvorane gdje je izvedba održana, i jedno se njome vratiti na površinu zemlje. Boravak u minijaturnim vagonetima bez prozora tijekom vožnje od petnaestak minuta poslužio je kao odličan uvod u eksperimentalne zvukove *Titana*, multiplicirane jekom u prostorima rudnika. ■

Izmicanje stvarnosti iz prostora sigurnosti

**Davorka Perić Vučić
Šneperger**

U zapadnom krilu Umjetničkog paviljona zidovi su od poda do stropa prekriveni projekcijama fotografija snimljenih digitalnim fotoaparatom. Suprotno razlaganju videoradova na njihove sastavne dijelove, ovdje je gigantski arhiv digitalnih fotografija pokrenut izmjenjivanjem odnosno nizanjem slika brzinom od 25 sličica u sekundi, u "video sastavljen od fotografija"

**Izložba Sandra Đukića ARCH_001_2006,
Umjetnički paviljon / Muzej suvremene
umjetnosti, Zagreb, od 20. travnja do 14.
svibnja 2006.**

Reakcija suvremenog umjetnika na tradicionalni izložbeni prostor, koja uključuje oživljavanje svih konotacija vezanih za povijest i funkciju svečanog mjesta reprezentacije – Umjetničkog paviljona, razrađena je do te mjere da se prepoznaje kao kritička interpretacija prostora.

Gledajući izložbu, postavljamo pitanje – u koje se prostore pretočio izložbeni prostor galerije, muzeja, te jesu li ti institucionalni okviri postali nedostatni suvremenom umjetniku, otkrivaju li nam oni muzejsko-galerijski sustav kao pomalo zastarjeli model reprezentacije umjetnosti?

Ovo pitanje nije upućeno instituciji Umjetničkog paviljona u Zagrebu, u zgradi koje je zamišljena kao privremena montažna građevina da udovolji, prisjetimo se, nacionalnoj prezentaciji na Milenijskoj izložbi u Budimpešti u pretprošlom stoljeću, već suvremenim muzejsko-galerijskim prostorima. Izbor Umjetničkog paviljona u neku ruku je najsigurniji, iako slučaj (radi preseljenja Muzeja suvremene umjetnosti) odabir mjesta izložbe, upravo zbog svoje pomalo kazališne scenografije koja maskira željeznu sklopivu i prenosivu konstrukciju. Povijesnost ovog objekta, čiji je željezni kostur i (neobarokni) plašt lažne povijesnosti nakon izložbe u Budimpešti prenesen u Zagreb, upravo jer su prostorne selidbe i tretman izložbenog prostora kao kazališne pozadine koja se seli iz rada u rad zajedno sa svojim likovima jedan od karakterističnih motiva koji se provlači kroz cjelokupan rad ovog umjetnika, postaje sastavnim dijelom izložbe. S druge strane, izbor Umjetničkog paviljona još više naglašava tu različitost priroda svijeta rada konstruiranog u virtualnom prostoru

u kojemu je tradicionalno poimanje mjesta, poput primjerice tradicionalnog atelijera, ukinuto – i mini-kozmosa Umjetničkog paviljona kao *primjerenog* prostora za svečano izlaganje umjetnosti. Ta dva razloga Umjetnički paviljon pretvaraju u moguće mjesto za duhovit i opravdan postav.

Arhivski nagon

Svaka od četiri dvorane interpretirana je kao zasebna prostorna instalacija, ujedinjena u rekonstrukciju vlastite umjetničke memorije sastavljene od privremeno potisnutih fragmenata, i s druge strane (i doslovno s druge strane – u drugom krilu paviljona) pokušaja izgrađivanja ujedinjene slike svijeta kao totaliteta. Sveobuhvatna slika svijeta u kojoj su život autora i njegov umjetnički rad središnji arhivski materijal protuteža je fragmentarnosti koja nastaje zbrojem svih rasutih fragmenata.

Na dijalektički gledanja, koja u podlozi ima realnost kao subjektivno i trenutačno viđenje svijeta, zasniva se cjelokupni koncept izložbe. U istočnom krilu Umjetničkog paviljona nalazi se deset monitora na postamentima s deset videoradova snimljenih u razdoblju od 1990. do 1995., gdje se bez montaže bilježe ambijenti u svakodnevnom prolazanju, momenti s putovanja, intimne situacije i umjetnikovi razgovori s prijateljima.

Videoradovi su snimljeni u analognom mediju, prebačeni u digitalni oblik i zatim razlomljeni na kadrove i pretvoreni u tisuće printanih kadrova koji invazivno prekrivaju zidove Umjetničkog paviljona.

Cjelokupne videoradove i fotografije Sandro Đukić u svom radu tretira kao virtualne produkte podložne izmjenama u procesima smještanja u nove prostorne i vremenske okvire. Upravo ta premještanja fragmenata pojedinog rada u novi kontekst govore o tretiranju umjetničkog rada kao virtualnog, nikad dovršenog proizvoda kojega je moguće naknadno procesuirati. Nedovršenost rada, nadograđivanje i rast su kolekcionarski simptomi karakteristični za posebnu pojavu koju je teoretičar umjetnosti Hal Foster u svom eseju o arhivskoj umjetnosti dijagnostičirao kao "arhivski nagon" odnosno "nagon za arhiviranjem", smatrajući ovu osebujnu pojavu zasebnom tendencijom suvremene umjetnosti.

Autorovo statusno klasificiranje rada i odnos prema radu donekle su čitljivi iz naslova izložbe digitalne po-

etike, i radova zavedenih pod inventarnim brojem u kojem šifre označavaju vrstu rada, redni broj projekta i godinu nastanka.

Riječ je o postupku sukladnom digitalnom dobu, kojim autor mijenja status i integritet umjetničkog djela pretvarajući ga iz svetinje u radni materijal i uključujući u njega, kao njegov konstitutivni dio, višekratni postprodukcijski rad.

Vremenska i prostorna reanimacija trenutka

No, autor izložbe ne mijenja samo status umjetničkog djela, nego i odnos prema umjetnosti, kako vlastitij tako i umjetnosti općenito, uključujući u taj paket i institucije kustosa, umjetnika, ateljea i publike – koji zajedno postaju suviše, staromodne forme.

Sandro Đukić kontinuirano, u razdoblju od petnaestak godina, gradi svoj arhiv i povremeno pojedine dijelove tog inventara i izlaže. U trenutku izlaganja prikupljenog materijala autor ga oživljuje, i daje mu novo značenje kroz obradu i recepciju izložbenog rada.

Kakva je uloga recipijenta pri prezentiranju ovakvog gigantskog arhiva? Je li Đukićev arhiv nesagledivi samodostatni skup informacija koji ne zahtijeva povremeno selektivno pretraživanje, ili ipak traži ljude-publiku, neki vid percepcije i interpretacije?

Evidentno umjetnika Sandra Đukića ne zaokuplja previše u kojoj mjeri publika na fizičkoj ili doživljajnoj razini percipira njegov rad; ipak recipijent ovih radova nužno postaje njihovim konstitutivnim dijelom.

Ideja prema kojoj posjetitelji izložbe postaju dio rada, nastavlja se iz rada u rad. Serija "seljenja" rada započela je pod nazivom *Realnost slike – Slike realnosti* kao videozapis kretanja i ponašanja posjetitelja Galerije Dante u Umagu, nastao na dan sprovađa istaknutoga galerista Marina Cattine još 1998. Situacija snimljena tada doživljavala je razna medijska (videozapis, ispis kadrova uvezan u knjigu, fotografija golemih dimenzija koja prekriva zid) i prostorna prebacivanja, s izložbe na izložbu služeći kao pozadina arhivskog materijala snimljenog na novoj izložbi, pa tako i ovaj put gdje kraću zidnu plohu istočnog krila paviljona prekriva arhivsko-antologijska fotografija s likovima osoba iz umjetničkog miljea, snimljenih na dan kada su započete vremenske i prostorne reanimacije trenutka.

Nagomilavanjem do nesagledivosti

U novom sveobuhvatnom postavu u prostoru Umjetničkog paviljona, autor razvija ideju od uključivanja posjetitelja izložbe u rad koji će biti projiciran u maloj dvorani Paviljona na zatvaranju izložbe. Sandro Đukić i Branko Cerovac, kustos Sandrove prethodne izložbe održane u Muzeju suvremene umjetnosti u Rijeci 2004., nastavljaju prije započetu priču o uključivanju posjetitelja prethodne izložbe u idući, novi rad, pričvršćujući na sebe špijunske kamere kojima snimaju posjetitelje izložbe, iz vizure jednog od njih.

U zapadnom krilu Umjetničkog paviljona, koji je također interpretiran kao zasebni prostor-ambijent, zidovi su od poda do stropa prekriveni projekcijama fotografija snimljenih digitalnim fotoaparatom. Suprotno razlaganju videoradova na njihove sastavne dijelove, ovdje je gigantski arhiv digitalnih fotografija pokrenut, izmjenjivanjem odnosno nizanjem slika brzinom od 25 sličica u sekundi, u "video sastavljen od fotografija".

Sukladno pravilima pohrane, podržava se sustav svojstven arhivu te je arhivski materijal podijeljen na kategorije – privatne fotografije, umjetnički projekti, fotografije prirode (oblaka, primjerice) i sl. Dojam kaotičnosti koji ovaj arhiv ostavlja suprotan je redu racionalnih sustava arhiva, no zajedničko obilježje jednog i drugog tipa arhiva i njegovog cjelokupnog materijala je nesagledivost, odnosno nemogućnost percepcije. Pred našim očima video-brzinom (25 FPS) proljeće 65.000 fotografija, dinamikom njihove izmjene autor onemogućava percepciju njihova sadržaja te fragmente zgsunute prošlosti pretvara u vrlo impresivnu svjetlosnu instalaciju, u kinegram. Projekcijom nakupine kaptiranih, u sjećanju potisnutih ili zaboravljenih isječaka svakodnevnice u kojoj ključno mjesto zauzima sam umjetnik – aktivira se kaos sjećanja i nestaje sigurne slike realnosti.

Izložba nas usmjerava na percepciju percepcije umjetnika, umjetnik i njegova zapažanja postaju materijalom vlastite zbirke; umjetnik postaje kustosom i arhitektom vlastita virtualnog izložbenog prostora. Kod tako virtualno konstruiranog arhiva, njegova izložbena vrijednost postaje nebitna, a uloga vanjske institucije koja bi ga podržala nepotrebna. Imajući to na umu, simbiozu imaginarnog privatnog muzeja i Umjetničkog paviljona, iako vizualno vrlo uspješno, konceptualno je teško razumjeti drukčije nego kao ironijsku interpretaciju prostora, promišljanog kao arhitektonski plašt u svojstvu dijakronijskog elementa, povijesnog kostima baš za ovu prigodu. ■

Ovoga proljeća

Ivica Župan

Isposnički redukcionizam na jednoj i maksimalnost umjetničke poruke na drugoj strani konstanta je Kožarićevih ostvarenja. I bez minimuma iluzionističkog mimetizma u tušu pokušava objektivizirati najtananije i najsuptilnije, što se mnogim slikarima čini nemogućim, čak i bogohulnim – proljetno plavetnilo neba

Izložba Ivana Kožarića, *Naslućivanje...*, Galerija Rigo, Novigrad, od 28. travnja do 20. svibnja 2006.

Veljača 1998. bila je najtoplija veljača otkad se 1856. započela voditi evidencija globalnih vremenskih uvjeta. I u Hrvatskoj se činilo da je pravo proljeće stiglo nekoliko mjeseci preuranjeno, a bilo je i pravih ljetnih dana, kada su se ljudi kupali u moru. Kao hipersenzibilna umjetnica, ta je činjenica isprovocirala Ivana Kožarića, zaljubljenika u prirodu, kojoj je posvetio brojna djela. Izazvan naglim zatopljenjem – nakratko se klonio uranjanja u ontološka pitanja o umjetnosti i posvetio se nečemu naoko frivolnom, ali – paradoksalno – poslu koji si može naprtiti samo najiskusniji, zapravo sulo do samouvjeren umjetnik – registriranju i pokušaju da potom u slikarskom mediju očituje i dočara prerano razbuđenu prirodu u svoj njezinoj, za veljaču neobičajenoj morbidnoj ljepoti, fiksiranju iskonske vitalnosti, samoobnove i snage prirode i života u njoj, ali i atmosfere proljetne vreline.

Rascvali pejzaži i uznemirujuće doba

Kožarić je dolazak prerana proljeća dočarao elementarnim i spontanim, mekanim i senzualnim akvarelima, izravno, bez ikoničkog ili bilo kakva drugog posredništva, s mnogo vode i s tek ponešto zelenog pigmenta, a dvanaest ih je – znakovito za Uskrs 1998.! – pokazao u zagrebačkoj Galeriji gradskoj, na izložbi nazvanoj *Vrećica puna sunčeve energije*. Ludički – poput razigrana djeteta koje se prvi put susreće s akvarelom – boju nanosi osebujno širokim, nježnim, gustim, nesputanim i profinjenim potezima kista, pa mu akvareli vedre palete odišu svježinom i životnosti, jednostavno iskre, pršte od treperenja, dočaravajući vedrinu svijetloga sunčevog sjaja, zelenilo livada, zelenkastu svjetlost Lonjskog polja, odbleske Savinih i Jarunskih površina, a zagrebačko nebo dohvaćeno je u kovitlacu plavih blještavila. Ponekad se čini da velike tamne vodene mrlje poput oblaka, virova ili vrtloga plutaju po papiru, čineći vodnjikavom

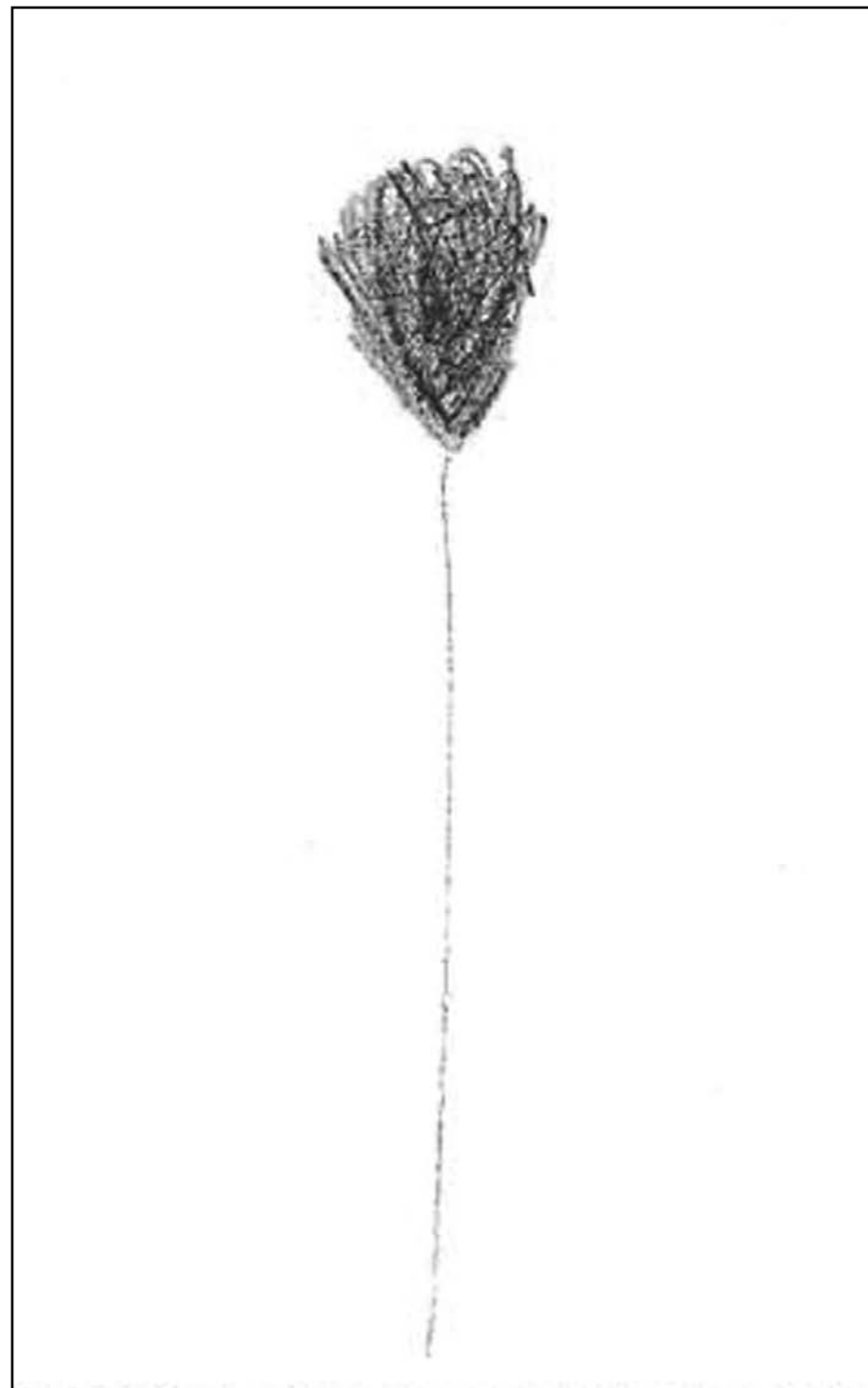
zelenom ili plavom pozadinom začudne lirske formacije. Na začudan način Kožarić registrira i pomalo bolećive promjene boja u iz zimskog sna prerano probuđenu krajoliku, pa čak i određenu nakaradnost koja se izdašno očitovala u preuranjeno rascvalu pejzažu.

Kožarić otad svakog proljeća dočarava ne samo ljepotu i moć probuđene prirode u njezinu punom sjaju nego i činjenicu da je proljeće – stiglo ono pravedno ili preuranjeno – uznemirujuće doba godine, koje raspupava ljudsku

senzualnost u cjelokupnome njegovu spektru i posebice snažno potresa ljudsku putenost.

I ovog proljeća, s malo vode razvođenim tuševima, i dalje bez ičega predstavljčkoga, kroz izdvojene kolorističke isječke, reagira na proljetne dane, u punokrvnim i tmastim zelenim tonovima i valerima sugestivno registrira njihovu ljepotu i mijene, a rezultate upravo pokazuje na izložbi *Naslućivanje...* od 28. travnja do 20. svibnja postavljenoj u novigradskoj Galeriji Rigo.

Slaveći ljepotu prirode, njezinu cikličku obnovu i čovjeka u njoj, Kožarić slavi sam život

Minimalizam i koloristička senzibilnost

Isposnički redukcionizam na jednoj i maksimalnost umjetničke poruke na drugoj strani konstanta je Kožarićevih ostvarenja. I bez minimuma iluzionističkog mimetizma u tušu pokušava objektivizirati najtananije i najsuptilnije, što se mnogim slikarima čini nemogućim, čak i bogohulnim – proljetno plavetnilo neba. Provučene kroz filter Kožarićeve iznimno kolorističke senzibilnosti, nastaju plave slike, boje neba, u rasponu od lazurnog i svijetloplavog, preko gustoga i tamnoplavoga, pa sve do crnoga monokromnog namaza, uvijek bez uočljive geste. Neba se odriču svake iluzionističke transkripcije i pred nama su prazne, esencijalne i spekulativne plave površine.

Na značenjskom planu nova neba – mentalnom fleksibilnošću, kontemplativnošću i duhovnošću – nastavljaju Kožarićeva upravljanja pogleda u visine, pri čemu nebo nije tek lokalni (zagrebački) fenomen, nego sve ono pod kapom našega nebeskog tijela, čemu se uvijek optimistični Kožarić, osoba koja obožava život, neskriveno raduje. Jedino crno nebo spremni smo iščitati kao točku u koju su uprti naši pogledi, kao metaforu naših ograničenja, uvijek nazočnu oko nas i još više u nama.

Nebo su istodobno i autoreferencijalna. Elementarnošću, jednostavnošću, utišanom gestikom, ignoriranjem *metiera* u klasičnom smislu, eteričnošću, razlikama u tonovima i nijansama plave boje, u gustoći tuša, ritmu poteza, teksturi – otvaraju priču i o dematerializaciji, monokromu, multipliciranju, stereotipnosti i ponavljanju slikarskih manira, (ne)potrebi stvaranja novih slika danas, u doba nesmiljene konkurencije elektroničkih i ostalih medija današnjice. Tako Kožarić kao i uvijek dosad – ležerno i humorno – usput dotiče važna pitanja umjetnosti našega vremena.

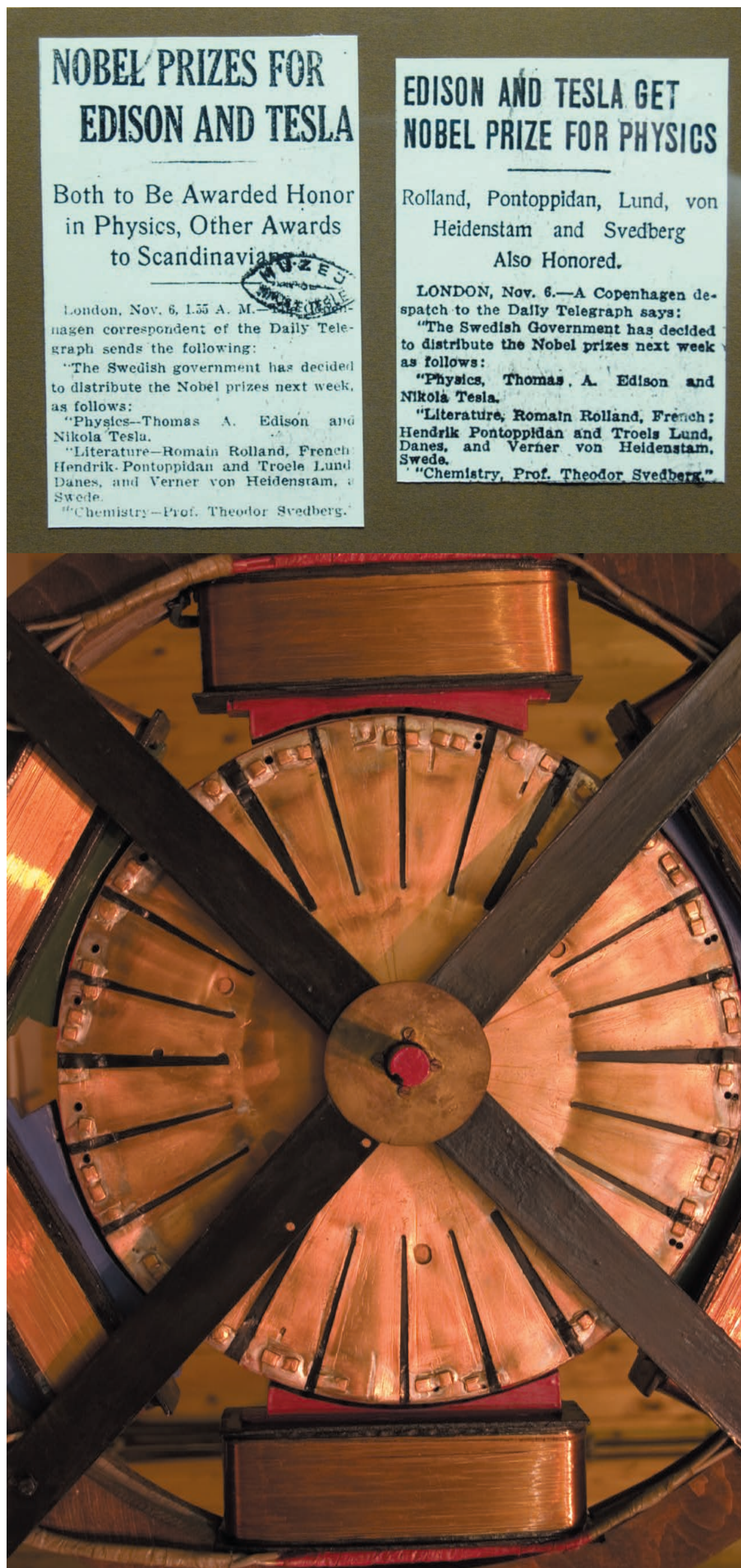
U Kožarićevu očitovanju proljeća važno mjesto ima i ikonička partija, cvjetni motivi, cvjetovi, sami ili složeni u stručke što ih Kožarić i ovog proljeća nadahnuto ostvaruje pastelom. Jednostavni motivi nastali su spontano, u hipu i samo s nekoliko sigurnih poteza njegove ruke zbog toga što je ideja koju ti potezi utjelovljuju odavno mentalno zgotovljena. Pored svih odlika, ovi su listovi primjeri nevjerojatne vitalnosti i stvaralačke energije, komprimirane u jednostavnim potezima, slobode duha, začudne stvaralačke paradigme, asketizma, redukcije forme i minimalizma uopće jer Kožarić svijet velikih ideja ugurava u mali format lista papira. Primjeri su to i sažimanja, lapidarnosti, zgusnutosti, ali i maksimalne koncentracije na esencijalno, gestualne snage i nadasve profinjenosti.

Trima segmentima ove izložbe – što je oduvijek bila njegova tema, intenzivirana posljednjih godina – Kožarić, slaveći ljepotu prirode, njezinu cikličku obnovu i čovjeka u njoj, slavi sam život. ■

150. godišnjica rođenja Nikole Tesle

NOBEL PRIZES FOR EDISON AND TESLA

Both to Be Awarded Honor in Physics, Other Awards to Scandinavians

London, Nov. 6, 1.55 A. M.—A Copenhagen correspondent of the Daily Telegraph sends the following:

"The Swedish government has decided to distribute the Nobel prizes next week, as follows:

"Physics—Thomas A. Edison and Nikola Tesla.

"Literature—Romain Rolland, French; Hendrik Pontoppidan and Troels Lund Danes, and Verner von Heidenstam, a Swede.

"Chemistry—Prof. Theodor Svedberg."

EDISON AND TESLA GET NOBEL PRIZE FOR PHYSICS

Rolland, Pontoppidan, Lund, von Heidenstam and Svedberg Also Honored.

LONDON, Nov. 6.—A Copenhagen despatch to the Daily Telegraph says:

"The Swedish Government has decided to distribute the Nobel prizes next week as follows:

"Physics, Thomas A. Edison and Nikola Tesla.

"Literature, Romain Rolland, French; Hendrik Pontoppidan and Troels Lund Danes, and Verner von Heidenstam, Swede.

"Chemistry, Prof. Theodor Svedberg."

Linkovi na stranice s programima konferencija o Tesli u 2006. godini

Internetski linkovi vezanih uz Teslu i njegovu ostavštinu

<http://www.hatz.hr/tesla/> - konferencija u Zagrebu u organizaciji Hrvatske akademije tehničkih znanosti koja se održava 28. i 29. lipnja u Zagrebu

<http://teslaforum.com> - konferencija koja se održava u Australiji

<http://www.tesla-symp06.org/> - konferencija u Beogradu koja će se održati od 18. do 20. listopada

<http://ntmsc.org/conferences/2006/program.htm> - konferencija u New Yorku u organizaciji First Tesla Museum, koji se održava od 6. do 8. listopada

<http://tesla.fesb.hr/> - konferencija u Splitu održava se 29. rujna

Ostale zanimljive stranice vezane uz Teslu

Tesla www links - poslužioc Science Hobbyist za amatere koje zanima znanost

New Tesla Society - društvo osnovano kako bi odalo počast uspomeni na Teslu i njegova dostignuća

Forgotten American Scientist - Summers-Knoll

Elementary School pokušava sačuvati uspomenu na Teslu zaslugom profesora Johna W. Wagnera

International Tesla Society in review- zadaća društva je opskrba pronalazača informacijama

Sumeria - Humanitarian Genius - Tesla - dio članka

Power and Resonance objavljenog u časopisu *Journal of the International Tesla Society* (vol 6, no. 4)

Global-Tesla - knjiga *The Lost Journals Of Nikola Tesla*, autor Tim Swartz, prema autoru radi se o dosad neobjavljenim, izgubljenim Teslinim zapisima, komunikaciji sa vanzemaljskim bićima

Nikola Tesla INFORMATION Site - stranica posvećena izumitelju modernog svijeta, njegova biografija, izumi kao i snovi koji nisu bili dobro prihvaćeni u njegovo vrijeme (slobodna energija za svijet)

Nikola Tesla Information Source - bogat izvor informacija o Tesli, autor stranice Cameron Oetjen

Nikola Tesla - stranica posvećena Nikoli Tesli na osobnim stranicama Brenta Turnera, Teslini pronalasci su velika strast autoru stranice

Nikola Tesla U.S. Patent Collection - Jim Bieberich proveo je istraživanje o Teslinim patentima, ovdje su popisani prema datumu, abecedno, prema U.S. Patent Office registrirano je 111 patenata

Tesla books - Tesline knjige, na osobnim stranicama Nicka Francescoa

Tesla - inventor, electrical engineer, and scientist

Tesla master of lightning - biografija, odabrani Teslini članci, odabrani patenti

Tesla Memorial Society of New York - Society želi da svijet sazna za Teslu, Teslina biografija, linkovi na druga društva

Tesla reprint page- reprinti suvremenih radova i knjiga o Teslinom istraživanju, nude radove koje su napisali Dr. James F. Corum, Ph. D. Kenneth, L. Corum, i njihovi suradnici koji su analizirali Teslin rad

The Scientific Legacy of Nikola Tesla - tekst objavljen u časopisu *Yale Scientific* napisala Zara Herskovits

The spirit of Tesla - stranice International Tesla Institute, tekst o Tesli napisao direktor Instituta J. W. McGinnis

The Strange Life of Nikola Tesla - Teslina autobiografija

The Tesla Wardencllyffe Project - projekt pokrenut od Tesla Memorial Society (TMS), neprofitna organizacija posvećena očuvanju Teslinog laboratorija na Long Islandu

Twenty first century books - Knjižara (Bookstore) specijalizirana za naslove vezane uz Nikolu Teslu, naručba e-mailom.

Nikola Tesla – nekoliko crtica iz djetinjstva

Teslin život obilježila prerana smrt brata

Filip Škiljan

Nikola Tesla rodio se 10. srpnja 1856. godine, iste one u kojoj su na svijet došli i irsko-engleski dramatičar George Bernard Shaw, prirodoslovac Dragutin Gorjanović-Kramberger i utemeljitelj psihoanalize Sigmund Freud. Dok je Nikola imao samo pet godina, njegov brat Dane, koji je navodno bio neobično nadaren, stradao je nesretnim slučajem. Njegova prerana smrt bila je golem udarac za cijelu obitelj, pogotovo roditelje. Nikola je tada odlučio da će pokušati biti bolji od brata i na taj način svojim roditeljima nadoknaditi gubitak

Nikola Tesla rođen je u malom selu Smiljanu kod Gospića u Lici. Danas je Smiljan gotovo prazan, između ostalog i zato što na njegovu području ima još 140.000 metara kvadratnih terena pod minama. Nedavno je nedaleko od Tesline rodne kuće prilikom razminiranja stradao pirotehničar. U takvu je kraju rođen Nikola Tesla, znanstvenik svjetskoga glasa.

Tesla se rodio 10. srpnja 1856. Te godine rodili su se i George Bernard Shaw, irsko-engleski dramatičar, Dragutin Gorjanović-Kramberger, čovjek koji je prvi proučio krapinskog pračovjeka, i utemeljitelj psihoanalize Sigmund Freud. Teslin se otac zvao Milutin, a po zanimanju je bio svećenik. Obitelj Tesla prije je nosila prezime Draganić, a tek je kasnije postala Tesla, jer je navodno jedan od predaka imao velike prednje zube koji su nalikovali na tesarski alat, pa je po tome dobio nadimak "Tesla". Većina Teslinih predaka živjela je znatno dulje nego što je uobičajeno za ljudski vijek, pa je postojala priča da je jedan od njih doživio čak 140 godina.

Smrt brata Dane

Milutin je rođen u obližnjem Raduču 1819. i trebao je biti vojnik, kao što je tada bio običaj u Vojnoj krajini. Brat Josif doista je bio vojnik, ali Milutin je otišao u bogosloviju u Plaški i postao svećenik. Nakon što je završio bogosloviju, Milutin Tesla oženio se Đukom Mandić, rodom iz Gračaca. Milutin je isprva radio u parohiji u Senju (danas je ta crkva uništena), a od 1857. paroh je u Smiljanu (prije je bio samo administrator). U Senju je navodno održavao predivne propovijedi *O korisnosti rada* i zato ga je arhiepiskop odlikovao crvenim pojasom, te je Milutin postao paroh. U Smiljanu su se rodili Nikola i Mandica, dok su se Angelina, Milka i Dane rodili u Senju. Milutin je pisao pjesme i objavljivao ih, a poznao je talijanski, hrvatski i njemački jezik.

Nikolina majka Đuka potjecala je iz veoma stare ličke obitelji. Njezin otac, baš kao i kasnije muž, bio je svećenik. Sam Nikola Tesla u svojem djelu *My Inventions* za majku kaže: "Uistinu je bila velika i izuzetno sposobna žena, hrabra i postojana, svladavala je životne oluje i izvukla iz njih mnoga iskustva. Kad joj je bilo šesnaest godina, u zemlji se pojavila teška epidemija. Njezina su oca bili pozvali da umirućima daje posljednju pomast. Za njegove odsutnosti ona je sama odlazila pomagati susjednoj obitelji, koju je napala teška zaraza. Svih petero članova obitelji podlegli su redom. Ona ih je okupala, obukla, položila njihova tijela na odar i ukrasila cvijećem, kako je bio običaj u tom kraju. Kad se otac vratio, sve je bilo spremno za kršćanski pogreb".

Dok je Nikola imao samo pet godina, njegov brat Dane stradao je nesretnim slučajem. To je obilježilo cijeli buduću Nikolin život. Dane je navodno bio neobično nadaren i roditelji su bili vrlo ponosni na njega, a Nikolu čak nisu smatrali previše inteligentnim, pa se on stoga neprestano uspoređivao s bratom. Bratova prerana smrt bila je strašan udarac za cijelu obitelj, a posebno za majku i oca. Nikola je tada odlučio da će pokušati biti bolji od preminulog Dane i da će na taj način svojim roditeljima nadoknaditi gubitak.

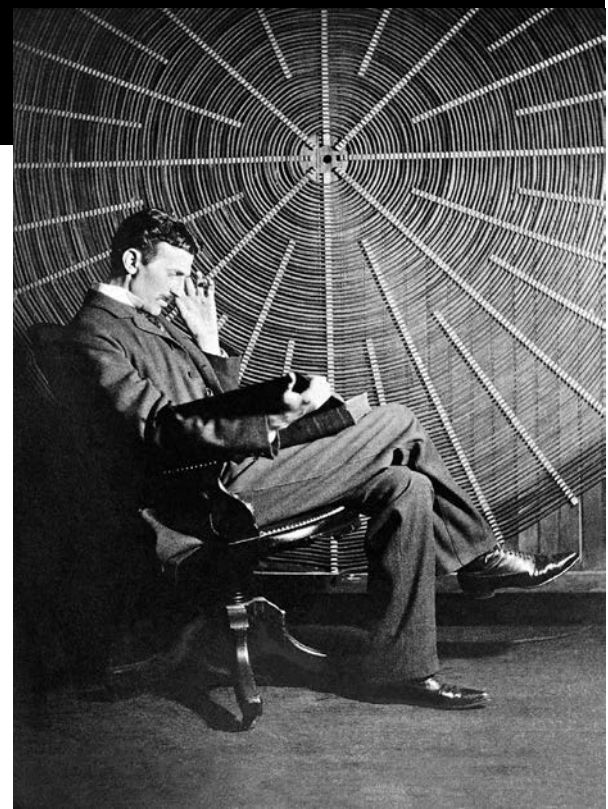
Šetnje po Velebitu i bogata očeva knjižnica

Nikola je odrastao u zemljoradničkoj sredini. Lika je u to vrijeme bila jedan od najzaostalijih i najizoliranijih dijelova Habsburške Monarhije. Nepismenost, nehigijena i nedovoljna obrazovanost bile su značajke cijelog jugoistočnog dijela Monarhije. Osim toga, Lika je sve do 1881. bila uključena u Vojnu krajinu, te je život u njoj bio daleko teži i okrutniji nego u civilnom dijelu Hrvatske. Nikola sve do svoje desete godine nije imao mogućnosti vidjeti lokomotivu a kamoli dobiti obavijesti o nekim svjetskim tehničkim dostignućima. Jedan od najranijih događaja koji je ostao u Teslinu sjećanju bio je onaj kada je ostao zatvoren u nekoj maloj crkvi u planini. Već s pet godina Nikola se šetao po Velebitu koji se nadvijao iznad njegova rodnog sela. Za atmosferu u kući bilo je bitno i to da je Teslin otac posjedovao veliku i bogatu knjižnicu. U njoj su bila djela poput Goetheovih i Schillerovih, nekoliko knjiga na francuskom, pa i knjiga njemačkih protestanskih propovijedi iz 1595.

Nikola nije bio kao sva ostala djeca: već od najmlađih dana bio je pronalazač. Za taj dar bila je zaslužna njegova majka. Tesla o njoj piše: "Moja je majka bila prvorazredni izumitelj i bila bi, vjerujem, postigla vrlo mnogo da nije bila toliko udaljena od suvremenog života i onih mnogobrojnih mogućnosti koje on pruža. Izumila je i izradila mnoge naprave, tkala je najljepše uzorke nitima koje je sama isprela. Čak je i sjemenje sijala, uzgajala biljke, odvajala vlakna. Radila je neumorno, od zore do kasno u noć, a veliki dio odjeće koju smo nosili i namještaja koji smo imali u kući bili su djelo njezinih ruku. Kad je prošla šezdesetu, njezini prsti bili su još toliko spretni da bi splela tri čvora na trepavici".

Udica za žabe

Jedan od prvih pronalazaka Nikole Tesle bila je udica za žabe. O tome nam sam pronalazač kaže: "Ljudi koje je to zanimalo često su me pitali kako i kada sam počeo pronalaziti. Na to mogu odgovoriti samo iz svojih sadašnjih uspomena prema kojima je moj prvi pokušaj bio prilično ambiciozan jer je trebalo izumiti i sredstvo i način. Sredstvo je već bilo poznato, ali način sam izmislio sam. Dogodilo se to ovako. Jedan od mojih drugova dobio je na dar udicu i štap za pecanje. To je izazvalo nemalo uzbuđenje u selu, pa smo se idućeg jutra svi uputili u lov na žabe. Ja sam ostao sam i napušten zbog svađe s tim dječakom. Nikad prije nisam vidio pravu udicu. Zamišljao sam je kao nešto prekrasno, nešto što posjeduje naročite kvalitete, i bio sam očajan što ne sudjelujem u takvoj zabavi. Silom prilika našao sam nekoliko komada meke željezne žice, pomoću dva kamena zašiljio sam jedan njezin kraj, uobličio je i pričvrstio na jaku uzicu. Zatim sam odrezao prut, sakupio nekoliko mamaca i otišao na potok gdje je bilo žaba na pretek. Ali nisam mogao uloviti ni jednu jedinu i gotovo sam se obeshrabrio, dok nisam posve slučajno zanjihao praznu udicu pred žabom koja je sjedila na panju. U početku se ona skanjivala, ali malo-pomalo njezine se oči izbile i zakrvarile, a obim joj se podvostručio i ona je oštro zagrizla udicu. Istog časa sam je ulovio. Pokušao sam istu stvar nekoliko puta i metoda se pokazala nepogrešivom. Kad su moji drugovi (usprkos sjajnoj opremi nisu ulovili ništa) došli do mene, bili su zeleni

od zavisti".

Tesla je u ranoj mladosti izmislio još nekoliko pronalazaka. Na obližnjem je potociću napravio mali mlin koji se okretao pod padom vode. Još zanimljiviji "izum" bio je onaj s hruštevima, koje je Nikola nataknuo na križić koji je bio tako postavljen da se mogao okretati oko tanke pribadače i prenositi pokret na veliku ploču, dobivajući tako snagu. Hruštevi su radili cijelo vrijeme. Nikola je zalihu hrušteva držao u malom lončiću. Međutim, tada se pojavio neki dječak koji je počeo jesti hrušteve "kao da su ostrige", što se Nikoli toliko zgadilo da je nakon toga cijeli život gajio odvratnost prema tim kukcima.

Poniženje i slava u Gospiću

Osim sprave s hruštevima, Nikola je izmislio i puškice koje je prodavao svojim kolegama: "Kad bi trebalo ispaliti prskalicu, klip bih upro u trbuh, a cijev objema rukama povukao natrag. Zrak između čepova bio je komprimiran i veoma zagrijan pa bi jedan od njih izletio uz glasan prasak". Međutim, taj proizvod nije donio slavu mladom pronalazaču. Svi prozori u Smiljanu bili su razbijeni i Nikola je dobio batine. Slična se stvar dogodila s djedovim satom koji je Nikola kompletno rastavio, ali ga nije znao sastaviti. Sve se to dogodilo do Nikoline šeste godine.

Nakon toga je otac Milutin dobio premještaj u Gospić, gdje Nikoli nije bilo tako lijepo kao u Smiljanu: "Gotovo mi je srce puklo kad sam se odvojio od naših golubova, pilića i ovaca i našeg veličanstvenog jata gusaka... U našoj novoj kući nisam bio ništa doli zatvorenik, koji kroz prozorska okna promatra čudne ljude". U Gospiću se Nikoli dogodilo i nešto neugodno. Naime, neka bogata udovica dolazila je svake nedjelje u crkvu gdje je Nikola imao zadatak da zvonu na tornju. Kad se spuštao sa zvonika, stao je toj gospođi na haljinu i "haljina se poderala uz prasak, što je zvučalo kao salva koju je ispalila čitava vojnička četa. Moj je otac bio blijed od bijesa. Lagano me pljusnuo, i to je bila jedina tjelesna kazna kojom me ikad kaznio, ali gotovo da je i danas osjećam".

U Gospiću je doživio i svoj prvi uspjeh. Neki poduzetni mladi trgovac organizirao je vatrogasnu brigadu. Bila su kupljena nova kola, a nabavljena je i nova pumpa. Jednog popodneva trebala se održati javna vježba na kojoj će se pumpom crpsti voda iz rijeke Like. Međutim, kada su vatrogasci počeli pumpati iz crpke nije izašla nijedna kap. I kada je već prijetilo da će se događaj pretvoriti u popriličnu blamažu, mali je Nikola ponudio rješenje. Skočio je u vodu gdje se nalazio drugi kraj cijevi, koji je bio začepljen. Nikola je cijev vrlo brzo odčepio, pa je voda iz pumpe suknula po okupljenim građanima. "Bio sam iznesen na ramenima i postao sam heroj dana", sjeća se Tesla.

150. godišnjica rođenja Nikole Tesle

Sumnjiv profesorima

U Gospiću je Nikola izradio i samostrel kojim je mogao znatno sigurnije pogoditi cilj nego običnim lukom i strijelom: "Neprestanim zatezanjem lukova koža mog trbuha očvrstnula je poput krokodilove kože i često se pitam nisam li zahvaljujući tim vježbama danas u stanju probaviti i šljunak!"

U školi je bio dobar đak, jedino mu slobodno crtanje nije polazilo za rukom. Kao dijete Tesla je bio ljevak, ali se kasnije naučio služiti objema rukama. Njegov omiljeni predmet bila je matematika. Imao je neobičnu sposobnost da zamisli predmet i da mu se on prikaže kao živ i stvaran. Kasnije, kada bi razmišljao o svojim izumima, gotovo nikada ništa nije bilježio na papir već je sve držao u glavi; tek je u srednjim godinama počeo praviti bilješke. Ako je bila riječ o bilo kakvu problemu iz aritmetike ili algebre, Nikola bi pred sobom vidio zamišljenu ploču s napisanim zadatkom, a na ploči bi se redale sve radnje i svi znaci potrebni za njegovo točno rješenje. Uostalom, već od Teslina vremena psiholozi i parapsiholozi su proučavali osobe koje su, prema njihovim izvještajima, uistinu mogle projicirati svoje mentalne slike na svitke neekspoziranog fotografskog filma. I izravan prijenos misli na elektroničke ispise također je postao predmetom nedavnih istraživanja. Da bi se oslobodio slika koje su ga progonile i osjetio barem privremeno olakšanje, mladi je Nikola sam sebi počeo predočavati izmišljene svjetove. Svake bi noći krenuo na neki izmišljeni put i tako vidio nova mjesta, gradove i zemlje, živio u njima, susretao ljude i sklapao prijateljstva.

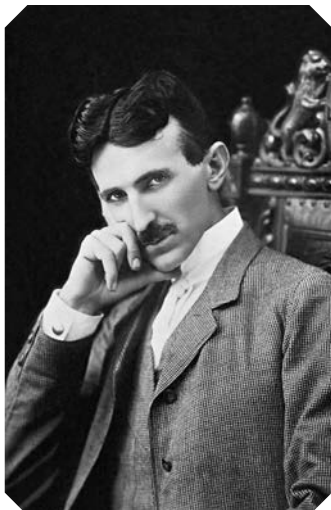
Zbog svojih sposobnosti čak je ponekad bio sumnjiv profesorima, budući da je iznimno brzo mogao doći do točnog rješenja zadataka koje bi oni postavljali. U jednom od viših razreda profesor iz matematike mu je dao nižu ocjenu. Tesla je ostao jako povrijeđen i odlučio se požaliti ravnatelju škole te zatražiti da ga ispitaju pred komisijom. Na ispitu je mladi Tesla briljirao i nakon toga dobio odličnu ocjenu.

Umijeće samosvladavanja

Nikola je bio vrlo nadaren i ubrzo je pročitao sve knjige iz očeve knjižnice, pa je vrlo rado prihvatio ponudu da sredi gospićku knjižnicu. To mu je ujedno bio i zgodan izvor zarade. U slobodno vrijeme Tesla je konstruirao vodene turbine i hranio mlade orlove što ih je držao u kavezu. Kad je završio treći razred niže realne gimnazije u Gospiću, teško se razbolio i čak je izgledalo da će umrijeti. Među knjigama koje je tada čitao bili su i najraniji radovi Marka Twaina. "Njima možda dugujem čudesan oporavak koji je slijedio", reći će kasnije Tesla. Mnogo kasnije upoznao je Twaina i rekao mu za tu slučajnost, na što se veliki pisac rasplakao od ganuća.

Tesla je kao mlad čovjek sebi nametnuo strašnu disciplinu. Sam Tesla kaže: "Ako govorim o sebi, mogu kazati da sam već bio višestruko doživio tu divnu radost, tako da sam u dobrom dijelu svojega života osjećao taj neprekidni zanos. Priznato mi je da sam jedan od najvećih radnika, a možda sam to još i danas, ukoliko je misao ekvivalentna radu, jer njoj sam posvetio gotovo sve svoje budne sate. Međutim, ako rad tumačimo kao određeno djelovanje u određenom vremenu, strogo uzevši, onda sam vjerojatno jedna od najvećih lijencina. Svaki napor pod prisilom zahtijeva žrtvovanje životne energije. Nikad nisam platio tu cijenu. Naprotiv, ja sam se hranio svojim mislima".

Čitajući, Nikola je svladavao svoju volju, pa su se volja i želja poistovjetile s vremenom. "Nakon nekoliko godina te discipline potpuno sam ovladao sobom tako da sam se mogao igrati strastima koje bi inače uništile i najsnažnijeg čovjeka". Cijeloga života ostao je sam, nikada nije imao ženu ili bliskog prijatelja upravo zbog te svoje osobine, zbog samosvladavanja. Uspio je ovladati svim svojim strastima. U jednom je razdoblju, na primjer, strahovito volio piti kavu i pušiti. Kasnije, kad je shvatio da je to pogubno za njegovo zdravlje, odlučio je prestati. Slično se dogodilo i s kockanjem, koje je također bilo njegova strast, a s vremenom čak i s jelom. ■

Izvaci iz Tesline autobiografije *Moji pronalasci*

Iščitavanje Voltairova opusa uz litre crne kave

Pun laskavih svjedodžbi, vratio sam se kući na kratak odmor u uvjerenju da će me kod kuće u trijumfu dočekati. Ostao sam vrlo razočaran kad sam vidio kako moj otac moje stečene počasti prima olako, bez naročitog interesa. Tek kasnije, poslije očeve smrti, saznao sam pravi razlog, kad sam našao masu pisama koja su moji profesori pisali mome ocu i savjetovali ga da mi zabrani daljnji studij, jer da postoji opasnost da bih se zbog pretjeranog rada mogao upropastiti

Kad sam se oporavio pošalje me otac na Tehničku visoku školu u Graz, koju sam izabrao kao jednu od najstarijih i najboljih te vrste. Taj sam moment željno očekivao i tako sam moje studije započeo uz dobre auspicije i čvrstom vjerom u puni uspjeh. Moja sprema bila je više nego prosječna, što imam da zahvalim povoljnim prilikama i dobrim uputama moga oca. Već sam u to vrijeme govorio nekoliko jezika i pročitao mnogo knjiga iz različitih biblioteka, tako da sam naučio mnogo manje-više korisnih stvari. K tome je pridošlo i to da sam po prvi put u životu mogao da biram one predmete za koje sam imao najviše interesa.

Otac stečene počasti primao olako

Crtnje prostom rukom nije me više uznemiravalo. Čvrsto sam odlučio da iznenadim svoje roditelje i radio sam prve godine bez prekida od tri sata ujutro do jedanaest u noći, i to dan na dan, štoviše i nedjeljom i blagdanima. Moje kolege nisu stvar uzimale tako ozbiljno, pa nije čudo da sam bio prvi među njima. Prve sam godine položio devet ispita. Profesori su mislili da zaslužujem više od najboljih ocjena. Pun laskavih svjedodžbi, vratio sam se kući na kratak odmor u uvjerenju da će me kod kuće u trijumfu dočekati. Ostao sam vrlo razočaran kad sam vidio kako moj otac moje stečene počasti prima olako, bez naročitog interesa. To je utuklo moju ambiciju: tek kasnije, poslije očeve smrti, saznao sam pravi razlog, kad sam našao masu pisama koja su moji profesori pisali mome ocu i savjetovali ga da mi zabrani daljnji studij, jer da postoji opasnost da bih se zbog pretjeranog rada mogao upropastiti. Poslije toga posvetio sam se uglavnom studiju fizike, mehanike i matematike, a sve slobodne časove proveo sam u biblioteci. Uхватила me manija da svaki započeti rad privedem kraju, što je bilo skopčano s vrlo velikim nezgodama. Tako sam jedanput počeo čitati Voltaireova djela, ali sam na veliko iznenađenje uskoro uvidio da njegova djela obuhvaćaju 100 teških tomova sitnog sloga, koje je taj gigant bio napisao. Uništavajući pri tome po 72 šalice crne kave na dan, morao sam i taj posao da svršim. Kad sam pročitao posljednji tom, rekao sam: "Nikad više!"

Profesorovo obeshrabrivanje

Druge godine moga studija dobili smo u našem laboratoriju Grammov dinamo-stroj iz Pariza, koji je imao potkovasti laminarni magnet i prstenasti anker sa komutatorom. Mi smo ga stavili u pogon i sa strujom dobili različite efekte. Kad je profesor Poschl s njim vršio eksperimente, upotrebljavajući ga kao motor, imali smo velike nepravilne iskre s četkicama. Komutator je bacao velike iskre i ja sam

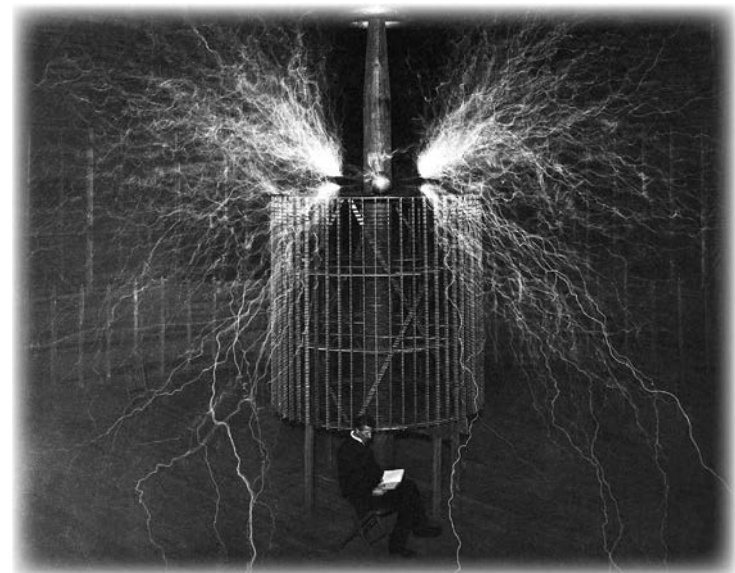
profesoru primijetio da bi moralo biti moguće načiniti motor bez četkica i bez komutatora. Profesor je na to izjavio da to nije moguće i održao meni u čast jedno predavanje, pri kojem je na kraju izjavio: "Gospodin Tesla će možda stvoriti velika djela, ali to mu ipak nikad neće uspjeti. To bi značilo jednu silu, koja djeluje u jednom smjeru, slično gravitaciji, htjeti pretvoriti u rotirajuću silu. To bi bio perpetuum mobile, dakle nemoguća ideja".

Instinkt je nešto što je iznad znanja. Mi raspoložemo, bez ikakve sumnje, vrlo finim nervima koji nam omogućuju da osjećamo istinu koja nije pristupačna logičnim dedukcijama i drugim željenim naporima našeg uma. Prvo vrijeme, pod utjecajem profesorovog autoriteta, napustio sam tu ideju, ali sam brzo došao do uvjerenja da sam u pravu i bacio sam se na rješenje toga zadatka sa svim oduševljenjem i neograničenim pouzdanjem mladosti.

Zamisao jasna poput jave

Kad bi mi se javila ideja da pronadem neku stvar, nosio sam tu ideju mjesecima i godinama u glavi. S vremena na vrijeme radila je moja imaginacija i razmišljao sam o tome, ali bez naročite koncentracije. Na to je slijedio period direktnih napora. Pomno sam tražio sva moguća rješenja problema. Razmišljao sam i koncentrirao svu pažnju na usko područje moga istraživanja. Kad sam ovako pomno razmislio o problemu koji je već dobivao realan oblik, počeo sam osjećati da se bližim rješenju. Čudna je stvar da sam u danom momentu osjećao pravi put i došao do uvjerenja da sam ispravno riješio problem i da ću postići ono za čim sam težio. Osjećao sam da sam na kraju riješio problem. U tom stadiju rješenje se nalazilo još uvijek samo u mojoj podsvijesti i moglo je još dugo vremena potrajati dok mi ono dođe do potpune svijesti.

Prije nego bih išta skicirao na papiru, čitav sam rad izvršio samo u zamisli. U zamisli sam mijenjao svoje konstrukcije, usavršavao ih i vršio nove pronalasci. Iako nisam prije toga učinio ni jedne skice, mogao sam mehaničaru da dam sve podatke i mjere, pa kad je posao bio svršen, svi dijelovi su međusobno pristajali kao da su rađeni po kakvom nacrtu. Za mene je bilo svejedno da li sam ispitao svoj stroj u zamisli ili je on bio ispitivan u radionici. ■

“Društvo znanja” samo još jedna floskula

Nataša Petrinjak

Što sve nismo naučili od Tesle

Kreativnost, vizionarstvo, genijalnost, znanje, predan rad tek su neka od obilježja koja se mogu naći u svakoj biografiji Nikole Tesle. Jer, doista, veliko je pitanje kako bi danas izgledao svijet, naši životi da nije izumio, doradio, preradio, usavršio sve ono što jeste. Mnogo je pitanja koja si možemo postaviti, na primjer, kako bismo razmjenjivali informacije, kako bismo putovali, kakve bi nam bile prehrambene navike, ali i bi li se do danas pojavila neka druga osoba koja bi došla do istih ili sličnih spoznaja kao i on. Kako bilo, i premda su se mnogi, kako se kaže, “okitili njegovim perjem”, doprinosi Nikole Tesle znanosti uopće pa tako i svakodnevnom životu ljudi, nesporni su. U godini kada se slavi 150 godina njegova rođenja i kada se još jednom pozornost usmjerava prema njegovu životu, prilika je da, osim već višekratno potvrđene valorizacije njegova rada, razmislimo o tome i jesmo li i što naučili iz životnog puta potvrđenog genijalca, o kojem zahvaljujući javnosti i općoj primjenjivosti njegovih izuma imamo dostupnih podataka.

Poruka Teslina odlaska

Tako znamo da je zamišljao svijet nastanjen isključivo jednim spolom, onim muškim, i da je ženidbu (u to vrijeme jedinu dopuštenu mogućnost da se bude u odnosu sa ženom), smatrao nedostojnom pravog izumitelja, kao i da je mnogo pažnje posvećivao izgledu, pravilnoj ishrani, vitkoj liniji. Sve biografije počinju podatkom rođenja u malom selu Smiljanu, potom pohađanju škola, da bi se odjednom našli u Americi gdje onda teče njegova impresivna karijera. Ponegdje će se naći podatak kako je započeo studije na politehnici u Grazu, pa potom filozofije u Pragu, ali se preskače izriječkom reći da nikad nije diplomirao i da je ta činjenica izravno utjecala na njegov odlazak u Ameriku. Naime, premda je mnogima nudio svoja znanja i vizije, na prostorima visoko razvijene birokratske države Austro-Ugarske kao i državnim formacijama koje su nastale nakon njezina raspada, nedostatak diplome nije mu davao mogućnost zaposlenja na poslovima za koje je imao, kako vidimo, i više nego potrebnih znanja i vještina. Još pomalo divlje američko društvo nedovršenog državnog ustroja, u svakom slučaju, fleksibilnijih pravila bilo je, kako je to Tesla dobro pretpostavio, ono ozračje u kojem je moguće realizirati najveće, najluđe, najneobičnije zamisli i bez službenog dokumenta ovjere znanja. I otišao je, postao američki državljanin i premda je uvijek govorio gdje se rodio i odakle je potekao, na rodno tlo se više nije vraćao. Imaju li takve odluke i takav životni put ikakvu poruku za Hrvatsku danas, čujemo li je nakon više od sto godina?

Ako promotrimo načelne političke odluke i ustroj najviše državne instance kada je o znanosti riječ, Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa, vidjet ćemo da se razvoj znanosti vezuje isključivo uz obrazovni sustav, odnosno da se znanost i istraživanjima mogu baviti, i takav rad će im biti priznat, samo oni koji posjeduju odgovara-

juće potvrde obrazovnih institucija. I ako bismo takvo što mogli pripisati potrebom za uređenošću, određivanjem “pravila igre” kako bi, makar formalno, svi imali iste mogućnosti, analiza samog sistema, od forme do sadržaja, pokazuje da cijeli sistem vrvi rigidnostima, ograničenjima i preprekama u koje je teško smjestiti kreativne potencijale, bilo kakvo odstupanje od prosjeka i propisanog. Ponajprije to je smiješno mali postotak novca, plus-minus dva posto, koji se iz državnog budžeta izdvaja za obrazovanje i znanost, od čega većina pripada obrazovanju, a ne znanstvenim istraživanjima. Gospodarstvo je preslabo da u znatnijoj mjeri pridone-se razvoju, niti se najavljuju ikakve mjere koje bi stimulatивно djelovale da se takvo stanje promijeni.

Ništa izvan sustava

Moto pod kojim djeluje trenutačni nadležni ministar Primorac – “društvo znanja” – toliko je u suprotnosti s praksom da se postavlja pitanje je li pritom uopće mislio na Hrvatsku. Većina uopće ne smatra spornim niti na bilo koji način dovodi u vezu s razvojem i životnim postignućima npr. to što je prva lekcija prvog udžbenika predmeta *Priroda i društvo* naslovljen *Ja sam učenik*, iako u prvim razredima, kao i tijekom daljnjeg školovanja, više od pola učeničke populacije čine – učenice. Ma koliko prerano i nedovoljno pripremljena implementacija tzv. Bolonjskog procesa u visokoškolske ustanove, dakle onih bez čije se potvrde znanost nitko ne može adekvatno baviti, traži od studenata i studentica zapravo obavljanje “nemogućih misli”. S jedne strane moraju se pokoriti strogom režimu cjelodnevnog boravka na fakultetu, kontinuirano ispunjavanju impresivnog broja nastavnih zadataka, a s druge se od njih očekuje studiozno udubljanje u problem, promišljanje, inventivnost i dakako da u neko imaginarno slobodno vrijeme i s

imaginarnim novcem šire svoje horizonte, samostalno se dodatno obrazuju i stječu dodatna znanja. O reliktima krute, isključive i neupitne metodologije prenošenja znanja koja se temelji na istim principima koje su primjenjivali i profesori i akademski establišment u doba Nikole Tesle, svetogrdo je i spominjati. Osim toga, sustav jasno daje do znanja da pojam “društvo”, a kada je o znanju riječ, za neke vrijedi malo više, a za neke malo manje. Ponajprije vrijedi za one do 27 godina koji su djeca bogatih roditelja. Oni, dakle, mogu studirati bez dnevnoga grča tko će sve te knjige kupiti, gdje će stanovati, kako se hraniti. U kategoriji siromašnih, a takva je većina, prednost imaju oni s petero braće i sestara, rastavljenih ili bez jednog roditelja, kao da bračni par s dvoje djece ne može biti u jednako teškoj situaciji da im dijete treba stanovanje u studentskom domu umjesto da iznajmljuje sobu od privatnih osoba za pet puta veću cijenu. Stariji od 27 godina neka i ne pomišljaju da bi se priključili “društvu znanja”. Izriječkom ne mogu dobiti državnu stipendiju, ne mogu postati znanstveni novaci, pa slijedom toga graditi npr. akademsku karijeru, pa čak nemaju pravo ni na studentsku pokaznu kartu za javni prijevoz.

I naravno, bilo kakva znanstveno-istraživačka djelatnost izvan sustava se ne predviđa, čak niti kakvom načelnom preporukom, što sasvim jasno i gospodarskoj zoni odašilje signal – da sve što napravi ma kako genijalan um neće vrijediti ako nema adekvatnu ovjeru. Pa će takvi najvjerojatnije raditi posao daleko ispod svojih mogućnosti. Ili će otići. Poput Nikole Tesle. Prilično hrabra isključivost i elitizam za zemlju u kojoj od ukupno milijun djelatno sposobnog stanovništva tek nešto više od polovice doista radi i od čijeg se rada moraju održavati ostala četiri milijuna stanovnika – djelatno sposobna ali nezaposlena, djeca, stari, bolesni i nemoćni. Ili je samo o neznanju riječ. ■

Takav se čovjek mogao roditi samo u Lici

Sjećanje na prethodne proslave

Upovodu proslave 80. rođendana Nikole Tesle 1936. godine u Smiljanu je priređeno narodno slavlje kome su prisustvovali i učenjaci iz inozemstva. Te trenutke opisala je Marija Začkova, inženjerka iz Praga, čije retke ovdje donosimo.

“Dočekuju nas dobrodošlicom djeca i mještani cijelog kraja. Stari Ličani sijedih kosa i brkova i izboranih lica, kao iz kamena isklesanog, mršavi i mrki, po izgledu strogi, ali pogleda prijateljskog. Mlade Ličanke, lijepe djevojke svježih obraza, crnomanjaste, nasmijane i plahe. Mnoge imaju krasna odijela svoje domovine, običnija i bogatija, za neke kažu preko 100 godina stara, što se čuvaju kod kuće u kovčezima i oblače se samo zato da stranci vide što Lika ima divnoga. Žene u odijelima sjajno bijelim, opasane teškim, rukom tkanim, bojenim keceljama od kojih je svaka za se umjetničko djelo ukusa i vještine, isto tako kao i divne vezene torbice, koje također spadaju uz odijelo. Brinu se za strance i vode ih, prije svega u rodni dom Tesle.

Dirljiv trenutak kada se sravniti skromnost ovog doma sa današnjom veličinom Teslinog imena. Na prostoru, između crkvice i svećeničke kuće, spremljeni su dugački, divno zastrti i cvijećem ukrašeni stolovi, da tu svojim gostima, po broju više od sto osoba, podnesu specijalne poslastice svoje raznovrsne kuhinje. Za prostorom gdje je gozba, glava je do glave. Iako je običan dan, skupili su se ljudi iz cijele okoline da vide ove strance raznih tipova. Okreću se svi instinktivno tim ljudima sa strane, jer osjećaju ove učenjake i radnike na polju elektrotehnike, koji su došli sa svih strana svijeta na poklonjenje njihovom slavnom zemljaku. Stoje tiho i tiho promatraju. Dirljivo utječe ova šutnja gomile skromnih ljudi koji ni glasnijom riječju ne uznemiravaju svoje goste. A kad zastupnici raznih naroda ustaju i kratkim, ali toplim riječima zahvaljuju za gostoprimstvo, okreću se svi instinktivno tim ljudima sa strane, jer osjećaju da je iz njihove sredine izašao slavni učenjak i da su oni rođena i krvna braća tog istaknutog sina Jugoslavije. Po napijanju zdravice raspoloženje postaje sve veselije i srdačnije. Domaćini donose veliku korpu ličkih kapica, sličnih našim sokolskim s crvenim gornjim dijelom, nisko crno izvezenom svilom i crnim kitama koje vise sve do ramena. Najednom se skup promijenio u makovo polje, jer je svaki gost imao na glavi kapu koju je dobio za uspomenu. Nastaju vesele scene, jer se tek sada ističu tipovi raznih naroda. Čudno izgledaju Nijemci, Irci i Francuzi pod tim neobičnim kapicama, ali se bolje u njima ističe slavenska srodnost obilježja Bugara, Čeha i Slovaka. Seljaci ljubopitljivo gledaju, pa i ozbiljnim ljudima potkrada se smijeh. Međutim su se djevojke spremile za igru i već čujemo zvuke jugoslavenskog (ličkog) kola. I tu tek shvaćamo ličnost Teslinu. Čovjek, koji je cijeli život radio i radio samo za nauku, koji je nije nikada iskorištavao u svoju osobnu slavu, takav čovjek mogao se roditi samo u toj Lici, tom čistom prozračnom zraku, među tim ljudima prozračnog i čistog karaktera, koji su svi tako skromni i bez nametljivosti, i pri tom tako tvrdih, čistih naravi bez lukavstva...” ■

150. godišnjica rođenja Nikole Tesle

U obranu Tesle od njegovih ljubitelja

Srećko Pulig

Tesla, Srbije, Hrvatska je uz tebe!

Tako će to sve izdržati: bilo kuda, Tesla svuda. Tako bi i moralo biti u godini kada se i hrvatska vlada priključila slavju u povodu obilježavanja 150. godišnjice rođenja velikog znanstvenika Nikole Tesle. Ali ipak, tolika kampanjskost iritira. Najednom svi imaju u ladici književno, znanstveno, publicističko, dramsko ili glazbeno djelo posvećeno Tesli, koje kao da je samo čekalo mig iz državnih ministarstava pa da nam se pokaže. Za najveću predstavu navodno će biti angažiran slovenski redatelj Tomaž Pandur, pisac Ivica Ivanac odmah je proizveo roman *Gospodar Munje*, pripremaju se multimedijalni spektakli. A tek o spomenicima će se još čuti.

Svaka čast onima koji su se Tesle sjetili kada to nije bilo *trendy*, poput prije nekoliko godina izvedenog projekta *Broadcasting* i pripadajućih mu izložbi. Od svih djela izloženih u zagrebačkom Tehničkom muzeju ovome autoru ostao je u sjećanju duhoviti rad Mladena Stilinovića: Teslin lik na jugoslavenskom inflatonom dinaru s bezbroj nula, nabodenom na vilicu. Vilica je ostala ista, samo se (simbolička) inflacija povećala.

U godini ličkog zmaja

Naravno, *Godina Tesle* nije hrvatski izum. Nju je, u skladu sa svojim urednim planiranjem, najavio i proglasio Unesco, pridružila se vlada (još) Srbije i Crne Gore, strukture vlasti Republike Srpske u BiH... A Memorijalno društvo Tesla iz New Yorka, zajedno sa sličnim australskim kolegama (Tesla Memorial Society of New Yorka and Tesla Forum from Australia) učinili su korak dalje: prijedlog da UN znanstvenikov rođendan, 10. srpnja, proglašaju svjetskim danom Nikole Tesle.

"Srpski" Tesla mnogo je bolje umrežen od "hrvatskog". Barem je sada tako. Spomenuto njujorško društvo vode izvršni sekretar Nicholas Kosanovich (tako piše na web stranici) i generalni sekretar dr. Ljubo

Vujović. Ono je osnovano 1979. i već 27 godina promiče "znanost, progres, bratstvo među svim narodima i religijama diljem svijeta". Tako što upućuje na knjige koje šire istinu o srpskoj i crnogorskoj historiji, kosovskoj bitci itd. i sl.

Taj i takav sajt naravno je pozdravio uključivanje hrvatske države u slavljenje Teslina kulta. Posebno im se sviđa obnova rodne kuće u Smiljanu, pravoslavne crkvice kraj nje, u kojoj je službovao Nikolov otac, pravoslavni svećenik Milutin, te cijela ideja razminiranog spomen sela.

Još više pozitivne ljubomere iskazano je na internetskoj stranici beogradske medijske kuće B92. *Projekt Smiljan*, kukaju Beograđani, vrijedan je 5,7 milijuna eura, a njime je regulirana i četrdesetogodišnja koncesija nad dobrom SPC-a u Gospiću, ustupanje trećine prihoda od ulaznica budućeg spomen-područja Srpskoj pravoslavnoj crkvi, da se obnovi crkvice u Smiljanu i parohijski dom u Gospiću, sanira grobnica Teslinih roditelja na pravoslavnom groblju Jasikovac u Gospiću, te financira razminiranje i uređenje Memorijalnog kompleksa. Naravno, potrebno je i postaviti dva spomenika (Smiljan/Zagreb), a za jedan od njih originalni otisak već je uzet u Beogradu.

Samo još da vrate Teslinu bistu pred gospićku gimnaziju, ime Teslinom trgu u Gospiću, imena školama i ulicama i trgovima, gdje su skinuta i zamijenjena "pa da obrišu tragove ludila devedesetih", fantaziraju Hrvatskoj skloni beogradski mediji. Naravno, istovremeno s divljenjem komšijama, slijedi kritika vlastitih institucija, jer da je Muzej Nikole Tesle u Beogradu, čiji arhiv je, usput, uvršten u Unescov projekt *Memory of the World*, u jadnom stanju i muči ga besparica. Ne mari što i oni posljednjih godina izdaju knjige tipa *Ordenje iz zaostavštine Nikole Tesle* i sl.

Pretvorba i privatizacija

Iz "hrvatske" perspektive sve izgleda malo drukčije: od kada je državna delegacija, na čelu s premijerom Sanaderom, obišla rodnu kuću u ličkom Smiljanu i dala znak za stahanovsko udarništvo, potrebno da se do ljeta provedu zacrtani radovi, entuzijazam se ogleda samo na novim fasadama rodne kuće i seoske crkve. Županijske ličke i gradske gospićke vlasti uredno obilaze radove i počinju pripremati odstupnicu za

njihovo, eventualno, kašnjenje... Državna propaganda web stranicama ili u kojem drugom mediju, nije se razmahala.

Igor Galo, poznat u nekadašnjoj Jugoslaviji kao glumac, a u postjugoslavenskoj Hrvatskoj kao aktivist pulske nevladine organizacije HOMO, koja se sredinom devedesetih najviše bavila pomaganjem stanovništvu preostalima iz "oslobodilačke akcije" hrvatske vojske *Oluja*, u svom članku o novom "entuzijazmu" i biznisu koji se planira oko Teslina rodnog kraja, objavljenom u listu srpske manjine u Hrvatskoj *Prosvjeta*, iznosi čak i sumnju u stvarnu zaostalost mina iz ratnih vremena u poljima oko Smiljana, kojima je on išao i kada ništa nije bilo označeno. On sumnja da će novac za razminiranje, s ili bez navodnika, otići u nečiji privatni džep.

Pripadnike manjinske srpske zajednice vrijeđa što ih nitko ne zove, kada se na terenu raspravlja i odlučuje o mjerama oko Tesline rodne kuće i Spomen-područja. No, sudeći po politici koju i inače vode, ne izgleda da bi njihove ideje bile bitno drukčije od onih HDZ-ovske vlasti. A to je: žarulju u svaku crkvu, pa u svaku općinu, pa onda eventualno, u stanove srpskih radnika i seljaka, koji još muku muče s elektrifikacijom. U metaforama iz Teslina radnog okruženja: sve je to ista *istosmjerna* državotvorna struja, srpska i hrvatska. Jedni "prave" državu, drugi svoju manjinu u njoj. Obrasci i strast su pritom vrlo slični. Pluralizmu *izmjeničnih* struja tu još nema mjesta. Samo što vrijeme ne čeka da se neki (nemoguć) procesi završe, nego neumoljivo ide dalje. Svi ćete vi u EU i NATO, prošli rituale izmirenja ili ne.

Trebalo li biti Tesla da bi se u Hrvatskoj moglo biti Srbinom?

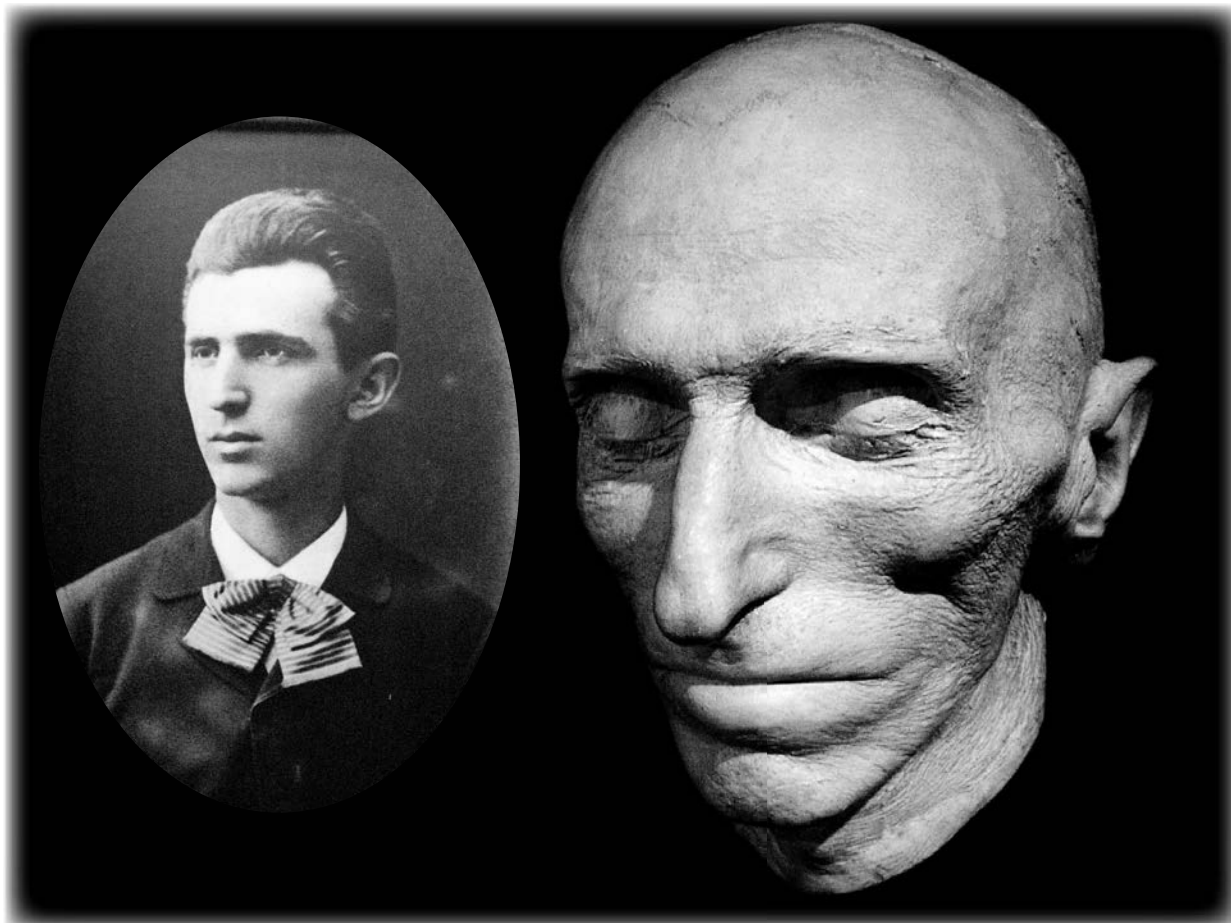
Trebalo li rehabilitirati Nikolu Teslu? On nije bio političar, koje se obično rehabilitira, nije bio ni žrtva inkvizicije, ni nekog posebnog ideološkog progona, koji bi bio povezan s njegovim znanstvenim radom ili otkrićima. On je u Hrvatskoj devedesetih stradao "usput", kao kolateralna žrtva "čišćenja" od svega srpskog: u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Pa, otkud onda obnova interesa za njegov lik i djelo? Još kada je tzv. etničko čišćenje Hrvatske, sredinom devedesetih, bilo na svome vrhuncu, Boris Buden je zaključio da će Hrvati, kada istjeraju i posljednjeg Srbina iz "svoje" zemlje, nakon toga praviti novog Srbina iz blata. A tko je zato pogodniji od Tesle, velikog Srbina, pisano malim slovom?

Pa je i to vrijeme stiglo: sve to hrvatsko-srpsko natezanje oko Tesle, koje se sasvim slučajno poklapa sa svjetskim obilježavanjem godišnjice njegova rođenja, iritantan je dio rituala "normalizacije" koji zaslužuje pominje ispitivanje, a čiji je Tesla trenutno idealni simptom. U igri su već otrcane strategije "nacionalističke internacionale": navodno otvaranje, kao konačno zatvaranje u međusobno prepoznate i priznate, novo-komponirane nacionalne narative, "sjećanje kao zaboravljanje" što smo si radili devedesetih godina, ne na kraju normalizacija, kao alibi strategija za (unutarnacionalni i međunacionalni) oprost od odgovornosti i krivnje u vremenima kada "nismo bili normalni". I prilika za nova savezništva onih uvijek "normalnih", protiv svih koji odbijaju i ne žele se "normalizirati": Tesla, Srbije, Hrvatska je uz tebe!

Tesla Ericsson

Izlaz iz političke vrtnje u postjugoslavenskom nacionalističkom krugu, pa i prigodom političke (zlo)upotrebe Teslina lika i djela, ne treba posebno tražiti. On će nam se, po svemu sudeći, sam nametnuti. Jer, dok mi, pod tepihom ili nasred sobe, prešućivanjem ili vriskom, prebrojavamo Teslina krvna zrnca, njihov utjecaj na njegove izume, te promidžbenu vrijednost znanstvenika i njegovih starih/novih spomenika za državotvorne projekte, njegovo ime skidaju s tvornica i institucija ne samo u post-Jugoslaviji nego i diljem nekadašnjeg socijalističkog svijeta.

Pisac ovih redova već godinama na zagrebačkoj Trešnjevci gleda u velika bijela slova kojima na nekadašnjoj tvornici Nikola Tesla sada piše: Ericsson. Web stranica korporacije grupe Ericsson uredno obavještava zainteresirane kako uz Teslu i ovaj drugi velikan, poznati švedski poduzetnik iz 19. stoljeća, vlasnik male telegrafске radionice iz koje se razvio međunarodni koncern, ovih dana ima 160. godišnjicu rođenja. Teslino ime je skinuto sa zagrebačkih industrijskih zgrada bez ikakve povrede ljudskih prava, rasnih, nacionalnih, rodnih, kao i poslovne etike. Zato logo Ericssona predlažem za alternativni spomenik Nikoli Tesli. ■

Normalizacija • posvećeno Nikoli Tesli**Galerija Nova • Teslina 7 • Zagreb****04-25/07/2006.****POZIV**

U obilježavanju 150-te obljetnice rođenja velikog znanstvenika Nikole Tesle, kojim ove godine hrvatska kulturna javnost gorljivo demonstrira političku korektnost i ispravnost na pristupnom putu Europskoj Uniji, smatramo potrebnim odmaknuti se od sveopćeg slavlja i limene glazbe, i umjesto reprezentacije usmjerene mitologiziranju Teslina "lika i djela", njegove uloge i simboličkog potencijala, osvrnuti se na ono što ostaje neizgovoreno.

Namjera izložbe nije baviti se "popularnošću" Tesle, nego upravo njegovom "nepopularnošću", ne samo u znanstvenim krugovima lokalno i globalno, nego prije svega u društvenoj percepciji i kulturnim krugovima, osobito u hrvatskim prilikama u kojima je Teslina "srpsko porijeklo" tijekom 90-ih ozbiljno nagrizalo njegov kulturni status znanstvenika s društvenom vizijom. Tek je u novije vrijeme Teslin poslovični "ponos srpskim rodom i hrvatskom domovinom" prepoznat kao slogan izvrsno upotrebljiv u dnevnopolitičkim špekulacijama, pri čemu su Teslini nepobitni znanstveni uspjesi dovoljan zalag prikupljanja bodova u iskazivanju "međunarodne snošljivosti".

Nikola Tesla danas se vidi kao model pomirenja i "gradnje mostova" među susjednim državama, no duže od desetljeća Tesla je bio marginaliziran, u najboljem slučaju prepušten "manjinskoj kulturi". To nije bio slučaj, previd ili neka iznimka - riječ je o logičnoj posljedici politike i kulture u kojoj su se sva kulturna, znanstvena, povijesna dostignuća definirala prvenstveno u terminima etniciteta i nacije. Današnje prihvaćanje Tesle i njegovo ugrađivanje u temelje pri-povijesti nacionalne kulture svakako je [i] pozitivno, ali i nedvosmišlen simptom "normalizacije" koja nužno počiva na zaboravu neposredne prošlosti. Svako uključivanje pretpostavlja neku vrstu isključivanja, pa tako i današnje slavljeničko uključivanje Tesle u temelje nacionalne kulture pretpostavlja isključivanje javne svijesti i refleksije razdoblja u kojem bi se Tesla mogao postići i "srpskog roda" i "hrvatske domovine".

Zaborav problematičnih i traumatičnih elemenata recentne povijesti postaje konstitutivni element novog hrvatskog nacionalnog identiteta, a današnje ponovno prigrljivanje Tesle od strane vlasti, političkog, kulturnog i ekonomskog establishmenta odvija se na pozadini jasne svijesti da su rezultati vojno-redarstvene akcije Oluja u promjeni strukture stanovništva praktično nepovratni. Aktualni cinizam "slučaja Tesla" - iskazan u hitnoj obnovi kuće u Smiljanima, diskusijama o spomeniku u Zagrebu itd. ocrta se na toj zani-jekanoj i potiskivanoj povijesnoj perspektivi, simboliziranoj miniranjem Teslina spomenika u Gospiću 1991. godine. Dok Hrvatska elektroprivreda danas proglašava "godinu Tesle", oglašava se plakatima i video spotovima s njegovim likom, svako obilježavanje Tesline obljetnice i današnje recepcije u Hrvatskoj svakako bi moralo uzeti obzir i činjenicu da u 166 sela s većinskim srpskim stanovništvom u Hrvatskoj deset godina nakon rata još uvijek nije ponovno uvedena električna energija.

I to je možda pravi spomenik Nikoli Tesli u Hrvatskoj danas. ♪

Na sudjelovanje na izložbi na kojoj će biti izloženi alternativni prijedlozi za utopijski spomenik Nikoli Tesli.

Politički prostor ne može funkcionirati bez vlastita vizualnog aparata. S uvođenjem demokracije i višestranačkog parlamentarnog sustava u Hrvatskoj se uspostavlja novi politički imaginarij, koji uključuje uklanjanje više tisuća spomenika koji su obilježavali "pozitivnu povijest" socijalističke Jugoslavije, i podizanje novih spomenika čija je reprezentacijska praksa usmjerena isključivo na konstrukciju i očuvanje nacionalne povijesti.

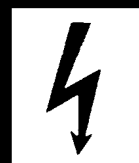
Spomenik je uvijek materijalizacija kolektivne memorije, čiji učinci kataliziraju i kanaliziraju kolektivno sjećanje u specifičnim odnosima moći. Spomenik je točka oko koje se kondenziraju politički rituali, pri čemu je dovoljno sjetiti se ritualnih javnih ceremonija koje su pratile ponovno podizanje spomenika banu Jelačiću 1990.

No još od koncepta Oskara Hansena, koji je za spomenik u Auschwitzu 1959. predlagao asfaltnu cestu koja prolazi kroz logor, ili spomenika Roberta Fillioua iz 1970. u kojem predlaže razmjenu ratnih spomenika među suprotstavljenim nacijama, ili 'tonućeg' spomenika Jochena Gerza "Hamburger Mahnmal gegen Faschismus" [1986-1993], spomenički žanr umjetnicima je omogućavao izazvati dominantnu političku reprezentaciju kolektivne memorije.

Za razliku od političkih rituala koji trenutno okružuju rasprave o podizanju Teslina spomenika, u kojima Teslin spomenik u sklopu procesa "normalizacije" ritualno proglašava završenim nerazriješene traumatične procese kao isprazna gesta isključivo marketinške vrijednosti, pozivamo Vas da slanjem prijedloga drugačije koncipirane ideje spomenika posvećenog Nikoli Tesli pridonesete produktivnijoj i kompleksnijoj artikulaciji potisnutih i prešućivanih društvenih tema u službenim verzijama povijesti.

Želja nam je istražiti i katalizirati kreativne mogućnosti redefinicije ideje i žanra spomenika kao javnog, simboličnog čina. Smatramo da u suvremenom kontekstu ti potencijali leže upravo u problematiziranju i dekonstrukciji mehanizma političke reprezentacije i u kritičkim istraživanjima procedura koje tvore pozadinu različitih povijesnih revizija.

Prijedlozi se prijavljuju u formi skica, crteža, tehničkog plana, teksta, video i audio zapisa, fotografija, dijapozitiva itd. Prijedloge će selektirati kustoski tim Što, kako i za koga/WHW, a izabrani prijedlozi bit će predstavljeni u Galeriji Nova od 04. do 25.07.2006., te objavljeni u pratećoj publikaciji. Prijedlozi se tretiraju kao originalni radovi, koji će po završetku izložbe biti vraćeni autorima. Prijedlog treba sadržavati ime i prezime autora/ice ili umjetničke grupe, kontakt adresu, telefon, e-mail.

Poziv je otvoren od 10/05. do 10/06/2006. Prijedlozi se šalju poštom na adresu: Što, kako i za koga/WHW, Baruna Trenka 4, HR-10000 Zagreb ili osobno u Galeriju Nova, Teslina 7, Zagreb, u radno vrijeme galerije, ut-pet 12:00-20:00, sub 11:00-14:00.

150. godišnjica rođenja Nikole Tesle

Program obilježavanja *Godine Nikole Tesle*

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa 27. ožujka 2006. donijelo je Program obilježavanja *Godine Nikole Tesle* u Republici Hrvatskoj. Najprije je rečeno nekoliko uvodnih riječi o *Godini* i svjetskom znanstveniku. Nikoli Tesli, znanstveniku i izumitelju svjetskoga značenja, rođenom 10. srpnja 1856. u Smiljanu, Hrvatska posvećuje 2006. temeljem prijedloga koji je Odbor za obrazovanje, znanost i kulturu Hrvatskog sabora razmotrio i potvrdio na 17. sjednici, a na prijedlog hrvatske vlade. Tim je povodom donesena Odluka o proglašenju 2006. *Godinom Nikole Tesle* u Hrvatskoj. Na temelju odluke utemeljen je Provedbeni odbor za obilježavanje *Godine* pri Hrvatskom saboru. Također je utemeljen i Organizacijski odbor sastavljen od predstavnika Hrvatskog sabora, Vlade Republike Hrvatske, Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, te pojedinaca i predstavnika uglednih znanstvenih organizacija i institucija. Istom je odlukom zaduženo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa da, u suradnji s Ministarstvom kulture, operativno provodi program kojim će se obilježiti *Godina Nikole Tesle*.

Tesline su riječi: "Moj je projekt bio usporen zakonima prirode. Bio je mnogo ispred svog vremena". Tesla je samoga sebe radije definirao kao "otkrivača" nego "izumitelja", smatrajući da otvara putove drugima. Teslu se danas, s opravdanim utemeljenjem, spominje i kao "čovjeka koji je izumio dvadeseto stoljeće", no bogatstvo njegovih otkrića upućuje i na to da, ne samo da je "izumio dvadeseto", već i dvadeset i prvo stoljeće jer se značajnost nekih njegovih otkrića tek spoznaje. Uz rad Nikole Tesle veže se oko 700 patenata, a Teslina otkrića obuhvaćaju: elektromagnetsku zavojnicu, indukcijski motor, višefaznu izmjeničnu struju, fluorescentno svjetlo, vakuumsku fotografsku cijev, bežičan prijenos električne energije, radio, daljinsko upravljanje kao temelj današnje znanosti o robotici, kozmičke radio valove i uporabu ionosfere u znanosti. Počasni doktorat Sveučilišta u Zagrebu stekao je 1926., a rektorski lanac Sveučilišta u Zagrebu od 1985. do danas nosi njegov lik uz ostale zaslužne znanstvenike Hrvatske.

Do danas je Tesli odano priznanje davanjem njegova imena: međunarodnoj jedinici za gustoću magnetskog toka, asteroidu, krateru na Mjesecu, znanstveno-istraživačkim ustanovama, kao i brojnim građevinama i muzejima posvećenim njegovim otkrićima. Svjetski priznato udruženje znanstvenika IEEE od 1976. svake godine dodjeljuje znanstvenicima u svijetu godišnje priznanje "Nikola Tesla". I pored toga u mnogim ga se situacijama zanemarivalo i negiralo. *Godina Nikole Tesle* prigoda je za cjelovito obilježavanje djela Nikole Tesle ne samo kao znanstvenika i izumitelja nego i kao istaknutoga domoljuba koji je ponosno isticao svoj srpski rod i svoju hrvatsku domovinu. ■

Aktivnosti:**1. U znanosti**

- Godišnja nagrada za znanost u području tehničkih znanosti dodijeliti naziv "Nikola Tesla", a nositelj te aktivnosti je MZOŠ
- Znanstveno-stručni skup s međunarodnim sudjelovanjem *Život i djelo Nikole Tesle*
- Nositelj: Akademija tehničkih znanosti Hrvatske
- U suradnji s Ministarstvom znanosti, obrazovanja i športa; Fakultetom elektrotehnike i računarstva; Hrvatskom elektroprivredom; Ericsson Nikolom Teslom d.d.; Energetskim institutom Hrvoje Požar; Tehničkim muzejem u Zagrebu; Hrvatskim inženjerskim savezom; The American

Embassy in the Republic of Croatia

- Izdavanje reprinted doktorata profesora Vladimira Muljevića *Pojava nadvalova kod kretkastih rotora s velikih brojem utora*

Nositelj: Tehnički muzej u Zagrebu

- U suradnji s: Hrvatskom zajednicom tehničke kulture, Hrvatskom elektroprivredom, Maticom hrvatskom, Ministarstvom znanosti, obrazovanja i športa
- U okviru program *Festival znanosti*, posebno obraditi djelo N. Tesle

Nositelj: Tehnički muzej u Zagrebu

- Multimedijalni prikaz: energetsko-informacijski Grid
- Nositelj: Institut "Ruđer Bošković"

- International course and conference *MIND AND BRAIN V: Physics and the Brain*

Nositelj: Prirodoslovno-matematički fakulteta u Zagrebu

2. U obrazovanju

- Godišnja stipendija Ericssona Nikole Tesle

Nositelj: Ericsson Nikola Tesla

- U suradnji s MZOŠ-om; Akademijom tehničkih znanosti Hrvatske; Hrvatskom akademijom znanosti i umjetnosti; Fakultetom elektrotehnike i računarstva Zagreb; Fakultetom elektrotehnike, strojarstva i brodogradnje Split

- Nagrade najboljim učenicima

Nositelj: Hrvatska elektroprivreda

- U suradnji sa Zavodom za školstvo; Ministarstvom znanosti, obrazovanja i športa

- Izrada brošure i interaktivnog multimedijalnog CD-ROM-a *Teslin dan*

Nositelji: Zavod za školstvo RH

- U suradnji s Ministarstvom znanosti, obrazovanja i športa, Hrvatskom elektroprivreda

- *Fizika ekspres*

Nositelji: Studentska sekcija hrvatskog fizikalnog društva

- U suradnji s MLAZ-om – Mreža mladih znanstvenika

- Izdavanje brošure o Nikoli Tesli, namijenjene školskoj djeci

Nositelji: Srpsko narodno vijeće

- U suradnji s Europskom komisijom, ispostava Zagreb

3. U kulturi

- Obnova stalnog postava demonstracijskog kabineta Nikole Tesle u Tehničkom muzeju u Zagrebu

Nositelj: Tehnički muzej u Zagrebu

- U suradnji s Ministarstvom kulture; Gradskim uredom za obrazovanje, kulturu i šport, Gradom Zagrebom; Hrvatskom elektroprivredom; Ericsson Nikolom Teslom

- Odljev biste Nikole Tesle u bronci (E. Bohutinski)

Nositelj: Tehnički muzej u Zagrebu

- U suradnji s Hrvatskom elektroprivredom; Gradskim uredom za obrazovanje, kulturu i šport Grada Zagreba

- Izrada odljeva skulpture (rad Frana Kršinića)

Nositelj: Ministarstvo kulture

- U suradnji s Ministarstvom kulture Srbije; Veleposlanstvom Srbije i Crne Gore u Republici Hrvatskoj

- Promocija *Sabranih djela Nikole Tesle* u izdanju

Zavoda za udžbenike Republike Srbije

- Nositelj: Srpsko kulturno društvo "Prosvjeta" iz Zagreba

- Gostovanje kazališne predstave *Nikola Tesla* u izvođenju Narodnog pozorišta iz Beograda (SiCG) u Osijeku

Nositelj: Srpsko kulturno društvo "Prosvjeta" iz Zagreba

- Izdavanje dviju knjiga Milovana Matića *Bibliografija radova o Nikoli Tesli* te *Milutin Tesla*

Nositelj: Srpsko kulturno društvo "Prosvjeta" iz Zagreba

- Kalendar s motivom Nikole Tesle za 2006. godinu (izvršeno)

Nositelj: Srpsko narodno vijeće

- Izdavanje zasebnog broja časopisa *Prosvjeta* posvećenog Tesli

Nositelj: Srpsko kulturno društvo "Prosvjeta" iz Zagreba

- Snimanje i promocija promotivnog filma *Nikola Tesla – godine genija*

Nositelj: Srpsko kulturno društvo "Prosvjeta" iz Zagreba

- Izložba Teslinih izuma iz postava muzeja "Nikole Tesle" iz Beograda

Nositelj: Srpsko kulturno društvo "Prosvjeta" iz Zagreba

- Multimedijalni projekt *Tesla Broadcasting*

Nositelj: Udruga WHW; Srpsko kulturno društvo "Prosvjeta" iz Zagreba

- U suradnji s Ministarstvom kulture RH

- Snimanje dokumentarno-animirane eksperimentalne interaktivne priče o Nikoli Tesli

Nositelj: Alt F4 d.o.o. Bulaja naklada, Zagreb

- U suradnji s Ministarstvom kulture RH

- Konferencija DECro 03

Nositelj: Alt F4 d.o.o. Bulaja naklada, Zagreb

- U suradnji s Ministarstvom kulture RH

- Izrada novog proširenog muzejskog postava u Muzeju Nikole Tesle u Smiljanu

Nositelj: Ministarstvo kulture RH

- U suradnji s Tehničkim muzejom u Zagrebu;

- Hrvatskim povijesnim muzejom; Muzejom Like Gospić

- Uređenje zgrade Muzeja Nikole Tesle, gospodarske zgrade uz Muzej i pročelja Srpske pravoslavne crkve (program uključuje uređenje prirodnog krajolika u kompleksu Muzeja Nikole Tesle u Smiljanu, te čišćenje i konzerviranje kamenih spomenika i klupa)

Nositelj: Ministarstvo kulture

- U suradnji s Hrvatskom elektroprivredom; Hrvatskim restauratorskim zavodom; KO Karlovac; Muzejom Like Gospić; Gradom Gospićem, Inom, Croatia osiguranje, Hrvatska poštanska banka

- Obilježavanje 150. obljetnice rođenja Nikole Tesle u UNESCO-u, Pariz

Nositelj: Hrvatsko povjerenstvo za Unesco pri

- Ministarstvu kulture RH

- U suradnji s Akademijom tehničkih znanosti Hrvatske

- Restauriranje namještaja iz rodne kuće Nikole Tesle u Smiljanu

Nositelj: Muzej Like u Gospiću

- Postavljanje spomenika Nikoli Tesli u Zagrebu

Nositelj: Grad Zagreb

- Postavljanje spomenika Nikoli Tesli ispred osnovne škole "Nikola Tesla" u Zagrebu

Nositelj: Osnovna škola "Nikola Tesla", RIZ

- U suradnji s Gradom Zagrebom

- Izložba skulptura akademskog slikara Pere Jelišića u listopadu 2006.

Nositelj: Srpsko narodno vijeće iz Zagreba

- Izdavanje srebrnjaka s likom Nikole Tesle prema radu akademskog kipara Pere Jelišića

Nositelj: Srpsko narodno vijeće iz Zagreba

- Svečana akademija krajem travnja 2006. u Vukovaru posvećena Nikoli Tesli

Nositelj: Zajedničko vijeće općina iz Vukovara

4. Promotivne aktivnosti

- Pokretanje i ažuriranje sadržaja dvojezičnog hrvatsko-engleskog sitea www.nikolatesla.hr

Nositelj: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa

- U suradnji s Microsoftom Hrvatska, Akademijom tehničkih znanosti Hrvatske, Ericsson Nikolom Teslom, Ministarstvom kulture RH

- Outdoor oglašavanje – streetlight plakati u Zagrebu s motivom *Godine Nikole Tesle*

Nositelj: HEP – Hrvatska elektroprivreda (realizacija u tijeku) ■

Temat priredio Rade Dragojević
foto: Davor Konjkušić

Redateljska pirotehnika

Trpimir Matasović

I inače majstor upravo za komične opere, Krešimir Dolenčić je u *Seviljskom brijaču* nadmašio čak i svoju svojevremeno gotovo kulturnu režiju Donizettijeve *Kći pukovnije*

Gioacchino Rossini, *Seviljski brijač*, Hrvatsko narodno kazalište, Zagreb, 12. i 13. svibnja 2006.

Iako se, prema rezultatima u tekućoj sezoni, činilo kako je zagrebački HNK napokon dobio intendanticu koja ima jasnu viziju smjera u kojem treba voditi središnju nacionalnu kuću, najnovija HNK-ova premijera pokazuje kako u mehanizmu koji predvodi Ana Lederer ne funkcioniraju svi kotačići kako bi trebali. A kotačić o kojem je ovdje riječ jest direktor Opere Branko Mihanović, čije su odluke oko ekipiranja autorskog tima nove postave Rossinijeva *Seviljskog brijača* u nekim segmentima prilično teško razumljive. Jer, premda je razumljivo, pak čak i poželjno vlastite snage donekle poduprti i vanjskim gostima, posve je nejasno kojim je to kvalitetama izvjesni Daniel Pacitti zaslužio biti angažiran za glazbeno vodstvo ove predstave.

Naime, ne samo da bi se i u Hrvatskoj moglo naći pregršt dirigenata koji bi barem solidno, ako ne i vrhunski realizirali glazbeni segment *Seviljskog brijača* (izdvojimo samo Nikšu Barezu ili Lorisa Voltolinija), nego je, da stvar bude još i gora, Pacitti bio gotovo potpuni promašaj. Riječ je o dirigentu koji, doduše, jest donekle uredio svirku HNK-ova orkestra, ali je, s druge strane, donio posve plošnu i bezizražajnu interpretaciju, posve u neskladu s "nabrijanošću" partiture *Brijača*. Gotovo se nisu mogla niti naslutiti čuvena, upravo supstantna Rossinijeva *acceleranda*, a koordinacija pjevača s orkestrom Pacittiju je bila stalnim kameonom spoticanja. A to je nešto što se ne bi smjelo dogoditi ne samo u Rossinijevoj nego niti u bilo kojoj drugoj operi.

Drveni Figaro

Nisu niti svi drugi gosti u ovoj produkciji posve zadovoljili visoka očekivanja. Korejski bariton Tito You ulogu je Figara

kreirao vokalno respektabilno, ali scenski prilično "drveno". Pritom je osnovna odlika njegove kreacije bila uživanje u voluminoznosti vlastita glasa, pri čemu You ponekad uistinu nije imao mjere. Primjerice, već i zdrav razum nalaže da se tekst "Zitti, zitti, piano, piano" ne pjeva u *forte* dinamici, no to ovom baritonu očito nije bilo bitno. (Kao ni, uostalom, izgovor talijanskog teksta, koji mu također nije bio jača strana.) Srećom, bugarski bariton Kirili Manolov, koji je istu ulogu pjevao dan nakon premijere, ima sve ono što You nema – i iznimne muzikalnosti i vrhunske scenske okretnosti. Stoga je i predstava u cjelini, zahvaljujući njemu, te večeri bila daleko razigranija nego na premijeri, pa je čak i dirigent Pacitti pokazivao povremene znakove interpretacijske inventivnosti.

foto: Saša Novković

Lake žene, patuljci i redovnica

Upravo je režija Krešimira Dolenčića ono što novom HNK-ovu *Sevilju* daje najviše predispozicija da postane hit-predstava, koja bi se na repertoaru mogla zadržati godinama. I inače majstor upravo za komične opere, on je ovdje nadmašio čak i svoju svoje-

Mezzosopranistica Maria Motta, angažirana za ulogu Rosine, bila je suprotan slučaj od Tita Youa – glumački suverena, ali pjevački preukočena. U svojoj si je vokalnoj kreaciji pritom dopustila možda i previše slobode u improviziranju *fioritura*, a ni stroga iskalkuliranaost zapjeva nije mogla prikriti međusobnu neusklađenost različitih vokalnih registara. Čast gostiju spasio je tako tek odličan tenor Dejan Vrbanić u ulozi grofa Almavive, pjevač kod kojeg je, doduše, pokoja nespretnost bila danak relativno skromnom dosadašnjem iskustvu, što je, međutim, višestruko kompenzirao i nadahnutim rosinijanskim muziciranjem iskrenom scenskom sugestivnošću.

A da je nepovjerenje Branka Mihanovića prema potencijalima naših izvođača bilo posve nepotrebno, najbolje su dokazali svi preostali, odreda domaći solisti. Posebice to vrijedi za vrhunske komičare Bojana Šobera i Ivicu Čikeša, kao Bartola i Basilija – Čikeševa izvedba arije o kleveti bila je s pravom jedan od vrhunaca predstave, i to ne samo zbog urnebesnog režijskog čitanja. Svakako

foto: Saša Novković

treba izdvojiti i sopranisticu Ivanu Kladarin, koja je malom ulogom Berte stvorila jednu od najzapaženijih pjevačkih i glumačkih kreacija ove produkcije, i opet potpomognuta duhovitom "eurovizijском" režijom svoje arije.

Dolenčiću uspijeva ne samo scenski reagirati na glazbu nego čak i stvoriti privid da u pojedinim ključnim trenucima glazba reagira na režiju

vremeno gotovo kulturnu režiju Donizettijeve *Kći pukovnije*. Redateljska pirotehnika pritom je bila bitno potpomognuta ne samo danostima samog djela, nego i fantastično zamišljenom mobilnom scenografijom Dinke Jeričević, razigranim kostimima Ane Gecan Savić i uvijek visoko profesionalnim oblikovanjem svjetla Denija Šesnića. Dolenčićeva režija obiluje nizom duhovitih i nadasve učinkovitih "štosova", kako pojedinačno, tako i na razini scenskih provodnih motiva, poput ubacivanja lakih žena, diznjevskih patuljaka (koji, doduše, uopće nisu mali, a k tome ih nije sedam, nego šest), pa čak i iz Fellinijevog *Amarcorda* preuzetog lika zgrožene redovnice. No, više i od svega toga, kvaliteti predstave pridonosi savršeno prepoznava-

nje osnovnih zakonitosti režije komične opere. Dolenčićevo je čitanje *Seviljskog brijača*, naime, iznimno dinamično, pa tako čak niti u brojnim opsežnim solističkim arijama nikada nema statičnosti. K tome, režijske intervencije redovito su u dosluhu s karakterom pojedinih brojeva, koji savršeno nadopunjuju čak i na razini osnovnoga glazbenog tijeka. Dolenčiću tako uspijeva ne samo scenski reagirati na glazbu, nego čak i stvoriti privid kako u pojedinim ključnim trenucima glazba reagira na režiju.

Ukratko, *Seviljski brijač* predstava je koju svakako treba pogledati. A kad još bude promijenjen i dirigent, njezinu pohodu u antologijska poglavlja hrvatske glazbene scene zaista više ništa neće stajati na putu. ▣

foto: Saša Novković

Posveta uzorima i spomenik Silbi

Trpimir Matasović

Bel kamen kampanela nije samo pristupačna, nego i na svim razinama zaista vrhunska kompozicija, koju bez imalo ustručavanja već sada možemo proglasiti jednim od najboljih djela suvremene hrvatske orkestralne literature

Uz praižvedbu skladbe

***Bel kamen kampanela* Igora Kuljerića. Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, Zagreb, 5. svibnja 2006.**

Kakve veze ima Johannes Brahms s Igorom Kuljerićem? Nikakve, izuzmemo li činjenicu da su obojica bili veliki skladatelji, prvi na internacionalnoj, a drugi (barem) na nacionalnoj razini. Zašto se onda jedno

Kuljerićevo djelo našlo na programu koncerta Zagrebačke filharmonije, koji je inače bio posvećen dvjema monumentalnim Brahmsovim skladbama, uz koje se doimalo gotovo poput stranog tijela? Odgovor je jednostavan: Filharmonija je od Kuljerića nedavno naručila orkestralnu skladbu *Bel kamen kampanela*, koju je trebala praižvesti na svojoj turneji po Švedskoj. Međutim, šef-dirigent Vjekoslav Šutej ili nije stigao ili nije ni htio uvježbati kompoziciju, pa je praižvedba odgođena do nekog nedefiniranog roka. No, skladatelj je u međuvremenu preminuo, ne doživjevši da čuje svoje posljednje dovršeno djelo, a pokunjena Filharmonija požurila se odraditi dug, te je *Bel kamen kampanela* uvrstila na svoj prvi sljedeći koncert, prigodice ga još naslovivši *In memoriam Igoru Kuljeriću*. Veći dio publike okupljene u dvorani Lisinski na koncert je došao upravo iz tog razloga. Brahmsov *Violinski koncert i Četvrta simfonija* pritom su se pokazali kao tek rutinski odradjeni višak programa, koji je vrijedilo čuti jedino zbog

izvrsnog violinista Aleksandra Ivčića, inače jedinog hrvatskog glazbenika trenutačno stalnog zaposlenog u Berlinskoj filharmoniji.

Vedro i prštavo djelo

A kad se već Brahmsa odsviralo površno i nedorađeno, barem se Kuljerićevoj zakašnjeljoj praižvedbi pristupilo ozbiljno i temeljito. Ostaje samo enigma zašto *Bel kamen kampanela* nije bila praižvedena kad je trebala, jer argumenti koje je Filharmonija službeno ili neslužbeno ponudila su, blago rečeno, neuvjerljivi. Skladatelj je, naime, djelo dovršio u zadanom roku (suprotno svojoj inače uobičajenoj praksi), a priča kako je skladba napisana za preveliki sastav jednostavno ne stoji. Jer, teško je otkriti koji su to "suvišni" instrumenti u partituri, koje se (prema Filharmonijinom obrazloženju) nije ni moglo smjestiti u kamion za Švedsku niti osigurati na licu mjesta. Jer, jedina odstupanja od sastava Berliozove *Fantastične simfonije*, koji je bio zadan Kuljeriću, jesu glasovir, kojeg ima u svakoj suvisloj koncertnoj dvorani,

te sintetizator, kojeg se moglo smjestiti u lako prenosiv kofer.

Šteta je još i veća uzmemo li u obzir da bi efektna i briljantna Kuljerićeva partitura zacijelo oduševila švedsku (ili bilo koju drugu publiku svuda u svijetu) jednako kao i onu zagrebačku. A *Bel kamen kampanela* nije samo pristupačna, nego i na svim razinama zaista vrhunska kompozicija, koju bez imalo ustručavanja već sada možemo proglasiti jednim od najboljih djela suvremene hrvatske orkestralne literature. Upravo je fascinantno koliko je skladateljske energije Kuljerić imao tijekom posljednjih mjeseci života. Nema u ovom djelu ni trunke zamora, pa čak niti grozničavosti stvaranja nečega za što je skladatelj vjerojatno već bio potpuno svjestan da je zadnje što će napisati. *Bel kamen kampanela* iznimno je vedro i prštavo djelo, koje je istovremeno suma svih raznorodnih stilova kojima je Kuljerić baratao, posveta velikim uzorima, te, možda i najvažnije, nepretenciozni spomenik Silbi, otoku njegovih predaka, uz koji je bio iznimno vezan.

Neizmjerne lakoća pisanja

Slutnja smrti naznačena je tek vrlo diskretnim ubacivanjem početka motiva gregorijanskog napjeva *Dies irae*. No, čak i taj "ozbiljni" citat Kuljerić

smireno, donekle čak i razigrano ironizira – nakon pojave u izvornom obliku, citat se transformira u vedriju, dursku varijantu, te stavlja u kontekst ležernog, gotovo džezerskog izričaja. Ima u *Bel kamen kampanela* na gotovo svakoj stranici dokaza Kuljerićeve neizmjerne lakoće pisanja, kao i povjerenja u glazbu samu. Ne jednom napisat će tako skladatelj aleatoričku situaciju, posve (i s pravom) siguran da ga glazba neće iznevjeriti niti kad je oslobodi uzdi strogo kontroliranog notnog zapisa. Osnovnu pak građu kompozicije čini drevni silbanski plesni napjev, kojeg najprije iznosi visoki fagot solo, duhovito parafrazirajući čuveni početak Stravinskijevog *Posvećenja proljeća*. Ono što slijedi energičan je i motoričan niz blistavih varijacija, koje, umjesto strahom od prolaznosti, upravo pršte životom. Uistinu, veliko je to djelo velikog skladatelja, koje zaslužuje da na koncertnim podijima zaživi kao repertoarno djelo barem sada – kad već nije za skladateljevog života. ▣

Sabijanje nepreglednog mora pjesama

Goran Pavlov

Find The Way Out: A Creation Anthology iznimno je precizno ocrtan glazbeni put Radleysa, koji su se od početne fascinacije bučnijim bendovima poput Dinosaur Jr ili My Bloody Valentine, pa preko nastavljanja najčišće tradicije britanskoga popa razvili do klase za sebe

The Boo Radleys, *Find The Way Out: A Creation Anthology*. Sanctuary, 2005.

Ni vrijeme ni mjesto nisu prikladni za ustrajnije dokazivanje, ali uz tek neznatno malo generalizacije možemo reći da je činjenica kako proboj svake glazbene scene *indie* pozadine u mainstream u prvi plan ipak ne izbacuje najbolje bendove, nego prije one prihvatljivije

publici i pogodnije za uspjeh među širim slušateljstvom. Slučaj brit-popa nije nikakva iznimka, ako zanemarimo i snobovsko-elitistički prijezir dijela alter poklonika prema glazbenicima koji su za svoje polje djelovanja izabrali tek, ni više ni manje, nego obične lijepe pjesme. Iako su u razdoblju o kojem će ovdje biti riječ, a to je sredina devedesetih, svi prvaci britanskoga gitarskog popa snimali sjajne albume, kao što su *Definitely Maybe*, *Parklife* ili *Dog Man Star*, sigurno je kako su Oasis, Blur i Suede bili tek vrh engleske lige, koliko god on visok bio, a da su neki drugi bendovi svirali najbolju glazbu koja se mogla čuti u svijetu, svojevrsnu ligu istinskih prvaka. Koja je, budimo pošteno, ipak nastupala samo u polu-popunjenim koncertnim dvoranama, pred znatno manjim brojem ljudi.

Škrt izbor s albuma

Teenage Fanclub, nakon petnaest godina ustrajnog kombiniranja najljepšeg power-popa i opuštenog *west coast* rocka, svo je svoje iskustvo prošle godine prelio u predivan *Man-Made*, te još jedanput potvrdio svoju

ulogu dobrog duha njezne pop glazbe, ne pokazujući nikakve znakove umora. Igrom slučaja, radovi ostalih dvaju od tri najbolja benda lani su antologizirani na opširnim kompilacijama. O ludom Lukeu Hainesu i njegovoj trostrukoj *Luke Haines Is Dead*, na kojoj su sakupljene pjesme svih njegovih bendova (The Auteurs, Baader-Mainhof, Luke Haines) osim Black Box Recorder, možda nekom drugom prigodom, a sad napokon prelazimo i na junake ove recenzije, vječne liverpulske majstore gitarskog popa The Boo Radleys.

Kao što je predvidljiva kritika svakog dvostrukog albuma da bi bio bolji kao jednostruk, tako je i prigovor obožavatelja kompilacijama, ozbiljniji što su one opširnije, taj da je izbor pjesama mogao biti napravljen i bolje. Nezahtvalnog posla sabijanja nepreglednog mora divnih pjesama s albuma, singlova, EP-ja, kompilacija i ostalih diskografskih oblika ovdje se prihvatilo sam vođa benda Martin Carr, pa je glupo gundati, ali kao dugogodišnji obožavatelj ipak imam neke zamjerke, koje se ipak tiču samo izostanaka, a nikako ne i uvrštenih pjesama.

Prva je izostavljena pjesma *Don't Take Your Gun To Town*, B-strane singla *Find The Answer Within* i jedne od ključnih pjesama grupe, za koju se svakako trebalo naći mjesta na kompilaciji koja uključuje i opskurne stvari s ostalih teže nabavljenih singlova i EP-jeva, kao što su, sve redom odlične, *The Finest Kiss*, *Buffalo Bill* ili *Blues For George Michael*.

Druga je škrt izbor s albuma, pa tako albumski poker asova devedesetih (*Giant Steps*, *Wake Up!*, *C'mon Kids*, *Kingsize*) zajedno u zbiru od 35 sudjeluje s tek 17 pjesama. Pritom, kulturna *Lazarus*, koja je u zamiranju indie-dance eksplozije mapirala ista nedokučiva prostranstva kao *Higher Than The Sun* Primal Screama ili *Fools Gold* The Stone Rosesa nekoliko godina ranije, te najveći hit grupe, himna kraju ljeta *Wake Up Boo!*, uvrštene su u inferiornijim remiksima.

Najzanemarenija skupina u povijesti

No, na razini svake pojedinačne pjesme, od *shoegazing* klasika *Catweazle* do naslovne ljepotice posljednjeg albuma *Kingsize*, jasno je zašto Martin Carr ni jednom od velikih autora rock povijesti, uključujući i Lennona i Younga i Spectora i Marra, ne mora skidati kapu, te da je i The Boo Radleys bend koji opravdano zauzima nezavidnu poziciju najzanemarenije skupine u povijesti, jer je za

svaki prodani primjerak ljepotom i važnošću svojih pjesama zaslužio prodati još barem pet. *Find The Way Out: A Creation Anthology* ujedno je i iznimno precizno ocrtan glazbeni put Radleysa, koji su se od početne fascinacije bučnijim bendovima poput Dinosaur Jr ili My Bloody Valentine, pa preko nastavljanja najčišće tradicije britanskoga popa razvili do klase za sebe.

Ako ste u životu čuli barem jednu pjesmu benda, onda vam zapravo svi ovi panegirici ne bi trebali ništa značiti. Jednostavno, povjerujte unutarnjem osjećaju kako ima još pregršt divote tamo odakle je došla ta jedna jedina pjesma koja vam ne izlazi iz glave. Jer, dovoljno ipak nije dosta, ili, kako bi to rekao sam Carr, u manifestnoj *Ride The Tiger*: "I don't really need to be the way I are, I don't really need to always go so far, I could get by on being alive but having no life..." ▣

VIII Matula

Izlagalište i lagalište u/skraćivanja smisla

U intervjuu za Frakciju (broj 20-21) u povodu Njihanja, a u povodu scene Indoševe verzije Boga-leša izjavio si sljedeće: "Razumijem, ljudi upotrebljavaju riječ Bog; za mene je TO-TO, Bog. To je to, tu. To nije ono, jer kada kažeš ono, ljudi imaju probleme s projekcijama, i onda o tome razmišljaju i ne mogu to pojmiti. To je to. A sviđa mi se kako je to blisko s jednim drugim jezikom, potpuno različitim – TAO, što u kineskoj mističnoj doktrini označuje Neizrecivu mudrost, Dub. (smijeh) To je to, tu, tao. That's it." Koliko je i da li je uopće navedena priča TO, TAO, BOG prerasla u priču To je to. Sve to je to: sveto, svjato, svjetlo, svjetlost, svetost, svijet, svijest u Točki?

– Da, tad sam tako mislio. To mi se sviđa. (smijeh) Sjećam se takvog načina razmišljanja, i to je jedan od razloga zašto sam radio Točku, da te raznorazne opsesije napokon stavim na jedno mjesto i da izadem s time van pred ljude i da mi oni kažu što sad s tim dalje, a prije svega da prestanem barem svoje najbliže maltretirati s takvim izvodima. Naime, ono što radim na sceni ipak malo manje potenciram u životu. Naravno, narastu neke nove opsesije. Razlika je u tome što je u Točki središte jezik, filozofija jezika od Wittgensteina preko Foucaulta nadalje. U nekim izvedbama kažem da se sve to na koncu svodi na plitko praćakanje po jeziku. U Točki sam previše vezan za ideju sada i ovdje, slijed pitanja: tko to zna, to je to, tko je taj tko to gleda, počemu ono isto ne bi bilo to, ono tada je isto bilo to, ili ono tada ili ono tamo je isto bilo to jer je bilo tada i to... S tim zamjenicama dolazimo do zanimljivog učinka, osjećaja smisla ili privida smisla – ili je ili nije smisao. U kazalištu me sve više zanima na koji način možemo izvoditi i približavati se nultom, traženju nulte točke smisla ili, kako Lehmann to naziva – kazalištem uskraćivanja smisla. To je nešto što se uopće i ne usuđujemo pomisliti, a za što se ipak usuđujemo davati dalje imena: Bog ili praznina ili šunjata (šunjata), kao što čine mistici. Šunjata, beskonačna božanska praznina iz koje je eksplodirao kaos, a iz njega je potekao ovaj svijet, a prije toga je bila samo točka, a koja je bila toliko sabijenjena da zapravo i ne postoji, a opet, s druge strane, dovoljno velika da je u njoj sabrano apsolutno sve. I dalje sam

mistikom Istoka ili Zapada fasciniran iliti zapanjen, sklon sam se pretvoriti u panj. Istina, prije sam volio kazalište koje je dramsko, kazalište koje je tu da zapanji ljude, ali fora je u tome da se ljude ipak odpanji, a ne da ih se zapanjivanjem pretvara u panjeve.

Zam(j)etak

Isto tako, u spomenutom intervjuu navodiš da si počeo doživljavati, osjećati značenje korijena naših riječi kroz tijelo, te kako ti se, primjerice, čini da je djelotvornija riječ sklad od riječi harmonija. Koliko je potraga za tjelesnim značenjem riječi prisutna i u radu na Točki?

– Dobro je imati privilegiju da te netko prati i drži za odgovornost za riječi, za izrečeno, ali najradije bih ipak sad pobjegao od takve odgovornosti, koja omogućuje da se moja razvedenost prima na neko rešet. Tada mi, isto tako, npr. riječ relaksacija nije značila ništa, a opuštanje mi je djelovalo jer je bilo bliže tijelu. I sada sve glumačke i plesne vježbe izbjegavaju riječ relaksacija, a i naš japanski učitelj aikida kritizira relaksaciju. Običava reći: Relaxation is a hobby for reach people; reach people hobby. A harmoniju i sklad sada doživljam potpuno jednako. Ne bih se više zamarao s tim glupostima koje sam prije govorio. (smijeh) Ipak, da. Navodim primjer gdje sada kroz tijelo pokušavam pronaći smisao. Npr. ako bi percipiranje bilo promatranje, motrenje, primjećivanje, zamjećivanje, onda mi se tu sviđa što je predmet takva nečeg zamjetak. Žarko Paić, primjerice, govori zamjedba. Zamjetak, dakle, kad se "j" izbrise, ostaje zametak. Mislim da je pitanje zabvaćanja koje je blizu sbvaćanja upravo to je to – kako sbvatiti, zabvatiti. Upravo sam iz tog razloga tražio to koso gledalište da bi se na sceni vidjela cijela figu-

Suzana Marjanić

U povodu autorskog projekta Točka (Scena KNAPP, Zagreb) autor govori o nekim točkama gledališta na Točku, o prijelomnoj točki koja je izazvala Točku, o mogućim dodirnim točkama s Njihanjem, o dovođenju Točke na kritičnu točku, o točki uzleta Točke, i točka

Istina, prije sam volio kazalište koje je dramsko, kazalište koje je tu da zapanji ljude, ali fora je u tome da se ljude ipak odpanji, a ne da ih se zapanjivanjem pretvara u panjeve

ra, jer mislim da smo publici dužni dati figure u zamjenu za metafore. Idu mi na živce te metafore, iako ih, naravno, koristim.

U prikazu Točke u Nacionalu (<http://www.nacional.hr/articles/view/24-200/27/>) naveden je podatak kako postoji i varijanta predstave u kojoj se i tvoja supruga Branka Trlin, inače koautorica predstave, uključuje u izvedbu postavljajući pitanja o braku i bračnim odnosima. Jeste li možda izveli navedenu varijantu bračne kritične točke?

– Bilo je mnogo zajedničkih proba, ali kako sam započeo razvijati tu priču, Branka je rekla da ona radije ne bi ulazila u to što sam počeo sam razvijati. Ipak, rekla je da bi se upustila u zajedničku avanturu na sceni kada bi sve bilo bliže nekom dramskom izričaju, a poslije toga smo bili u varijanti da ćemo nasnimavati različite izvedbene registre. Pratila je sve izvedbe. Ipak, u jednom je trenutku rekla: "Ti me izazovi; možda će nešto reći." Inače, imamo neke druge ideje za zajednički rad, ali sad smo to pomakli; neću o tome pričati, ulazi praznovjerje. (smijeh) Isto tako, mislim da bi možda bilo dobro da u nekom trenutku odem u gledalište, ali nikako da se odvažim. Ujedno, imali smo ideju za projekcije, ali taj dio nismo uspjeli napraviti. Osim toga, nismo uspjeli nabaviti, kupiti taj kvalitetni skupi mikrofoni, tako da bih mogao i tu miješati različite kvalitete – da bih mogao neke stvari govoriti na licu mjesta preko mikrofona, a neke normalnim glasom; a naročito što nikako ne mogu postići taj efekt da uz glasnu muziku ovako najnormalnije govorim ili da se pritom čuje udah, izdah. Morat ću se sad baciti u traženje sponzora da podignem tehničku razinu cijele priče. Inače, u videoprojekcije svakako bih uključio načine držanja olovke kao i listanje. Oduvijek mi je bilo zanimljivo gledati kako je pažnja usmjerena od kretanje ruke u, na sadržaj čitanja, dakle, okretanje papira; kako jedna pažnja ide u smisao riječi, a ruka pokazuje jednu drugu namjeru. To sam od djetinjstva uvijek volio gledati. Volim gledati taj ritam; to mi je nešto toliko nedokučivo, prelijepo – način pisanja, čin crtanja i, recimo, način na koji ljudi vežu cipele. Ti zahvati su senzacionalni. Treba vidjeti kako Indoš veže cipele. To je nešto naj-složenije što sam ikada vidio;

to uopće ne mogu ponoviti. U svemu tome su i stopala silno zanimljiva. Nadalje – dizanje, rastezanje, kako reagirati. To rastezanje i izjegovanje – mislim da je to nešto što je potrebno raditi kao što čine kućni ljubimci; i normalno, oni to neprekidno rade, a što ih čini radosnima i punim ljubavi. Naravno, mi odmah pomislimo u takvim trenucima da je riječ o dosadi: "Pa, da, dosadan si mi i sâm sam si dosadan, ali ako se dobro protegnem, onda će mi se ponovno vratiti zor i ponovno ću te pratiti, ali ja sam pristojan, i sustegnut ću se od protezanja i zijevanja."

Oddramljivanje

Postoji li dodirna točka u točki nasilja između scene Ti melješ, melješ. Ti Boga mater' noga! Očeš prestat mljet! iz Točke u kojoj potenciraš nasilje sa scenom, točkom s remenom iz Njihanja?

– Što se tiče scene s remenom iz Njihanja koja potencira nasilje oca, nisam doživio nasilje oca, a nisam siguran niti da to i treba pokazivati na sceni. Tada sam još volio taj efekt nasilja uloviti na sceni, ali mislim da se taj efekt smije napraviti samo ako smo u isto vrijeme u stanju i oddramiti ga, odvesti tu energiju. Ako već takvu negativnu energiju otvorimo ljudima, otvara se pitanje možemo li im zbilja njome i olakšati. Mislim da ipak imamo tu šamansku ulogu; nikako ih ne smijemo zapanjiti u tom stanju vraćanja u bolna stanja. Navedene dvije scene imaju vezu u repetitiji nasilja; naime, u Točki je riječ o repetitivnim frazama koje su nam ostale u uhu od roditelja. Npr. kad se god s mamom posvađam, kažem joj: "Napravit ću predstavu o tebi". Zatim slijedi: "Samo se usuđi. Onda ćeš vidjeti." Ili očeve riječi: "Ti Boga materinog, ti samo da bi nešto reko", u smislu da treba biti odgovoran za riječi, a on je bio šarmer i fulirant, i onda je meni govorio to isto što je mislio da bi sebi trebao reći.

Nataša Govedić (usp. Zarez, broj 178) u eseju o Točki, između ostaloga, apostrofirala je i kritičarsku točku, naime, kako su neki kritičari ipak očekivali Münchhausena II.

– Svi su ipak bili preblagi. Predstava ima sljedeći problem: u onom klackanju, "gubitku ravnoteže" na valjku u kojem pokazujem bitku ravnoteže, s jedne strane, predstava doista ide u šarm i geg, znači u stvari koje su davno prije radene, kao npr. TO, TAO, i

razgovor

sve takve stvari računam kao humus šarma, čari, začaravanja, a s druge strane, kad ne mogu u to ići, kada hrabro otvaram bezizlaz, i kad tonem prema njemu, riskiram da s druge strane tog balansa padam u potpuni autizam ili u trivijalno i potpuno banalno. I ako se u gledalištu nalazi bilo koji autoritet za mene, onda se ošit sasvim grči, savija, i javlja se glas: "Ovo ne smijem. Ovo je banalno. Ne." Ujedno, ne znam i što s time dobiti, pa ta druga krajnost proizvodi banalni grč neugode.

Osobno, zanima me kakve su Indoševske reakcije na Točku i je li pronašao neke dodirne točke, kao u slučaju Münchhausena, istina samo u točki-sceni s Vukom?

– Na generalki je doista prijetilo da sve prijeđe u jednu tužnu predstavu, i kako je on sada u jednoj radosnoj fazi, rekao je da bi bilo bolje da je malo *podignuto*, a poslije nije komentirao; samo je napomenuo da su me sve zvijezde sapunica došle gledati i da mu je bilo neugodno, što je dakako djelovalo ironično jer je navedeno komentirao kao uspjeh. Da, kao što kaže Kožarić: *Svima prijete uspjeh; trebamo sve učiniti da ne uspijemo*. I sačuvaj te Bože uspjeha, a onda kao druga krajnost nastupa očaj, što isto naravno nije dobro, i kako onda pronaći ravnotežu između te dvije krajnosti?

Ako to nije ono, to nije to

Oprost, ponovo se vraćam na intervju iz Frakcije, u kojemu kao da jednim dijelom najavljuješ temu na varijaciju "točke". Tvojim riječima: "Zadatak kazališta nalazi se u pokazivanju ljudskoga djelovanja, akcije, ono što se događa između ljudi kada idu u point, u točku, pri čemu Krleža govori o zvijezdi. Točka možda i nije dobar izraz, točka je crna i ne isijava. Iz tog razloga, razloga djelovanja i razloga zvjezdanoga isijavanja emocija u kazališnoj umjetnosti ne mogu se događati stvari koje nisu orijentirane na čovjeka." Ukratko i banalno, ali, čini mi se, ne i nepotrežno: kako je nastala Točka?

– Slijedi varijacija pitanja: "Možete li mi reći iskreno, iskreno, dakle, što je to Točka?" A ja velim: "Iskreno. Točka je iskrenuta iskra. Euklid je gledao zvijezde, a kad ih mi danas bilježimo, pišemo ih kao crne male kuglice, točke, a točka je definirana u matematici kao temeljni geometrijski element bez dimenzija. Dakle, iskrenuta iskra ili totalno kontra od zvijezde. A naravno da je dobro biti zvijezda, star, ali došao sam do točke, a Bog iskri iz zvijezde." Međutim, pitanje ide dalje: "Je li to točka na *i*, ili je to točka na vaš rad, nećete li više nećete raditi Münchhausena, je li to dodirna točka ili je to glumačka točka. Što je to Točka?" Odgovor: "To je točno *to*." I tako se nastavlja. Ili varijacija:

"Naravno, prijete dosada jer imate neka očekivanja, a što vi možete tu očekivati, pa vi znate o čemu se tu radi. Sve znate, sve se priče znaju: imaju početak, zaplet, napetost, preokret i onda kraj." I još jedno pitanje: "A kako *to* završava?" Odgovor: "Kak' sve priče." Pitanje: "Dobro, priča završava, ali ima li iznenađenja?" Odgovor: "Je, nevjerojatnog iznenađenja, ali samo iznenađenje nije nenađano."

Dakle, *Točka* je nastala obuzetostima frazama koje vrlo često koristimo, tipa *To je to, samo i jedino ako je to ono; ako to nije ono, to nije to*. Ipak, u svemu tome i dalje ne mogu pobjeći od toga, od ego zamke što ne bih želio biti smiješan; htio bih biti duhovit, a znam da ne mogu *ja* biti duhovit, *ja* eventualno mogu prodati foru koja je šarm, geg, a duhovitost se rijetko dešava – kako u predstavi tako i u životu, a *to* ne mogu biti *ja*. Kad sam *to ja*, onda je *to* već šarmiranje i geg. Dakako, kad me uhvati tjeskoba, onda moram bukvalno prevesti u *to* da je *tijesno* u mojoj *kobi*, i da je *kobno* i da mi je *tijesno*, što mi ništa ne pomaže; samo mi pomaže rast učinka te odvratne riječi i tog stanja, tako da *to* nije neki uvid. (smijeh)

O/gledalo

Ujedno, u povodu Točke u spomenutom članku iz Nacionala izjavio si sljedeće: "Kao što su likovni umjetnici 60-ih i 70-ih učinili iskorak u performance, tako sam i ja u svom umjetničkom radu došao do točke na kojoj se ispred mene otvorio ambis". Koliko se stvarala navedena mrtva točka te dodirne i kritične točke između performerera, transformera i glumca?

– Taj ambis se, dakako, zadržava, za što imam objašnjenje. Ljudi pune tu predstavu svojom prisutnošću; svojim dolaskom ispunjavaju gledalište i svojom *pozornošću* pozornicu i ono što radim, kao i moju

Tada sam još volio taj efekt nasilja uloviti na sceni, ali mislim da se taj efekt smije napraviti samo ako smo u isto vrijeme u stanju i *oddramiti ga, odvesti tu energiju*

taštinu. Oni cijeli taj čin pune *značajem*, i tim *značajem* skidaju moj očaj, tako da sve manje očajavam i sve si više umišljam. To je normalan odnos te procedure. Druga stvar, tu punjenje pozornosti ponovo označavam etimologijom kada je u pitanju ogledalo. Naime, metafora *ogledala* u zenu i mistici je glupa metafora i uopće ništa ne znači, ali u našem jeziku ima jedna bliska riječ; ne *ogledalo*, nije to u nama *ogledalo*, ta refleksija, nego postoji *gledalo*, što je možda bliže ljudima, jer kad ljudima kažeš ljudima, jer kad ljudima kažeš *zurenje* u to, omogućuje da ti stvari postaju zornije i da *zriš*, i to *zrenje* sigurno ima veze s tim i ništa drugo nije potrebno nego gledati kvalitetu toga i zato bih ljudima htio skrenuti pažnju na *pozornost*.

Predstava pruža i meni i publici šansu da skrenemo pažnju na pozornost. Na navedeno nadovezuje se i priča o tom špiглу koji je pukao i tako je zadržan u *Točki*. Vjerojatno je puknuo od suhog zraka centralnog grijanja, a zanimljivo je da je neokrznut preživio dva mjeseca u probnom prostoru u Draškovićevoj ulici, seljenje... Onda smo naručili drugi špiگل, ali ipak smo zadržali taj puknuti, jer svima je to bila metafora za moju *puknutost*. Iza toga ogledala je opet *to* ogledalo, taj *zor*, nešto *van*, čemu filozofija, teologija, mistika teže, a Cvjetičanin je to scenski odlično osvijetlio.

Mislim da je *ovo* kazalište blisko performansu, i svoje kazalište zovem izlagalište, a s tim da je i ujedno lagalište. Naime, ipak glumim i ne mogu pobjeći od te *laži*. S jedne strane, zanimljiva mi je reakcija Vlaste Delimar, koja mi je na premijeri rekla: "Šta da ti kažem, ti ne možeš ne glumiti." To doživljavam kao kritiku; *vidi se, glumiš*. I onda, s druge strane, Željka Udovičić mi veli: "A gdje je tu gluma?" Osobno znam da ima glume i da je dosta toga preglumljeno.

Držanje kao izvor države

Kako je nastala scena u kojoj obavijaš oko trbuha komadinu kože i potenciraš autoritarna držanja, točke tijela?

– Sve *tu* gdje smo osjetljivi, za razliku od svih naših primata i sisavaca kojima taj veliki kostur štiti *to* središte, čovjek u svojoj drskosti kad se ispravio, izložio je svu nutrinu, i onda steže te *opasače* u *pasu* tu gdje je *opasno*, kad je *opasno* opasujemo grad zidom, sve su te *opasnosti* i onda se držimo za te *opasače* i onda stvaramo te mačističke, strašne vizure, *poze držanja*, i to *držanje* je izvor države i održanja sebe, to je *državotvorno* u nama... Ujedno sviđa mi se da je ta koža prvo sakrivena u tuljcu, i učinilo

mi se zgodnim da se tako i zajedno nosi. Zbilja s jednom je lijepom grupom suradnika *Točka* nastajala i pritom su svi čekali, promatrali da se stvari dogode.

Tragom o spomenutoj državi, državotvornosti, najavio si projekt u kojemu bi pratio krizu srednjih godina Šuvarove generacije.

– Mislim da je zanimljivo raditi predstavu o krizi srednjih godina Šuvarove generacije. Uostalom, nemaju sve generacije svoje ime, s tim da pod generacijom računam pet godina gore i pet dolje. Dakle, Šuvar nas je *oslobodio* latinskog i grčkog; pritom meni je žao što ta znanja nemam. Zapravo nas je oslobodio jedne buržoaske igre koja u Njemačkoj i dalje funkcionira. Naime, na satovima latinskog provodi se *rešet* gdje se skida potencijalna ekipa koja može konkurirati starim advokatskim ili doktorskim familijama. U takvom prosvjetiteljskom sistemu jedan je Krleža totalno poludio i izdivljao, dokazujući svoju erudiciju. Zamjeriti se *takvim* profesorima značilo je ne proći put po buržoaskoj utabanoj stazi, piramidi. Mislim da je Šuvar u dobrom smislu konzervativan čovjek koji je gradio *crkve*; sagradio je Nacionalnu i sveučilišnu biblioteku koja je prosvjetiteljska crkva, muzeje u Splitu i Zadru, dva velika muzeja u Zagrebu. Uostalom, riječ je o proturječnoj pojavi i baš je on zaslužio da se o njemu na mnogo načina govori. Ujedno, odmah nakon srednje škole morali smo ići u vojsku, i za sve *to* čini se da je upravo on našoj generaciji zaslužan ili kriv. I nadalje: mi smo ta generacija koja nije imala Norijadu zato što je Tito umro. Pritom imam i neke druge projekte, ali ne volim samo nešto najavljivati i prijetiti se.

I na kraju, zanima me postojanje li u Točki varijacije samoga kraja, dakle, mislim na scenu s telefonom koja završava, čini mi se, iskazima "Vrlo ljubazan čovjek. Potpišite, molim. To je sve.", ali i na sam čin, točku odlaska u pozornicu?

– Priču o bolnici pokušavam izvući na toj klackalici, a koja se razlikuje samo mojim odnosom prema tom materijalu. Tu me zanima s kolikim se minimum riječi može ispričati ta priča. Osim toga, nadoknađujem ljudima potrebu za pričom, pogotovo stoga što na početku nema nikakve priče, a žele nešto zahvatiti. Naravno, ako padnem s klackalice, onda je drukčiji tempo, ali uglavnom su ta tri telefona i tu se ispriča ta priča o kraju, i *to bi bio kraj, ovaj dio kraja*. A što se tiče samog kraja odlaska *pred publiku*, na premijeri to nisam mogao izvesti, na premijeri sam potpuno izgorio; otišao sam otraga i potpuno sam se klasično poklonio. U tom odnosu s klanjanjem i penjanjem po pozornici još nisam siguran što *to* treba činiti. ■

Na ognjištu "toplih i emocionalnih" psihoza

Višnja Rogošić

Festival koji su povelili Bruegelovi *Slijepci* (na plakatu *Kraljeva*, predstave s kojim je otvoren), a zatvorila glazbeno-pučka zabava (mjuzikl izvan konkurencije *Dan od amora*) osporio je tu preočitu aluziju na *status quo* naše novije drame s nekoliko autorskih prezimena koja su vrijedna čitanja (Matišić, Štivičić, Mihanović, Zovko)

Uz 16. Marulićeve dane, Festival hrvatske drame i autorskog kazališta Split, od 21. do 28. travnja 2006.

Na splitskim je *Marulićevim danima* prikazano deset predstava u natjecateljskom dijelu festivala i jedna izvan konkurencije, održana su javna čitanja triju tekstova nagrađenih nagradom *Marin Držić* Ministarstva kulture, okrugli stol o položaju dramaturga u hrvatskim kazalištima i jedna pjesnička smotra mladih. Okupljena su tri glumišta, hrvatsko, slovensko i BiH, čije smo predstave gledali, te tri glumačke akademije, zagrebačka, osječka i splitska, čijih je oko 40 studenata čitalo nagrađene tekstove, što znači *Marulićevi dani* sve ozbiljnije promoviraju suvremeni hrvatski dramski tekst. Hrvatska drama, naime, temeljna je kategorija festivala, naznačena i u njegovu podnaslovu, uz sintagmu *autorsko kazalište* o kojoj bi se, u kontekstu svih onih postdramskih kazališnih djela u kojima se autorstvo odnosi na predstavu, a ne na tekst, ipak moglo ponovo promisliti.

Emocija i priča?

U svjetlu svog razočarenja "novom europskom dramom" kao trendom koji nas se gotovo uopće ne tiče jer se bavi *potpuno stranim i bladnim kontekstom koji ne prepoznajemo*, ovogodišnja izbornica *Marulićevih dana*, Sanja Nikčević, festivalske je predstave odabrala pod geslom "povratak emociji ili priča koja nas se tiče". Iako ne iskaču iz tradicionalne dramske strukture, odabrane *kazališne priče* pokazuju bogatstvo žanrova (od melodrame preko groteske do političke drame) u hrvatskoj dramskoj književnosti koja ulazi u različite sredine i društvene slojeve te govori različitim jezicima, dijalektima i slengom. Gotovo svaki naslov bira nove setove likova – intelektualce više građanske klase, seoske ili gradske umirovljenike, šarene skupine imigranata – koji uglavnom (u tekstu, ne uvijek u izvedbi) posjeduju dosljednost i životnost stvarnih ljudi. Zaplet i sličan način ostaju realistični i prizemni, no udruženi u tmurnoj atmosferi. Tako smo se u bijegu od hladnoće *dramaturgije krvi i sperme* vratili toplini svakodnevnih tragedija, pa osim što gotovo sve predstave pokušavaju, planiraju, počinju

ili završavaju s jednim ili nekoliko ubojstava i samoubojstava tu su još i PTSP, trgovina ljudima, prostitucija, izbjeglištvo ili jednostavno nagovještaj općesvjetskog kaosa. Trenuci jednostavnog i nepretencioznog mira i zadovoljstva računaju se u minutama, a čak jednom imamo priliku vidjeti *običan* sretan kraj koji ne namiguje nesreći. Iz festivalskoga gledališta suvremena hrvatska dramska riječ nije sklona poetičkim eksperimentima, nastoji postići realističku čvrstoću u čemu je relativno uspješna, tematizira pretežno *sad-i-ovdje*, a u tonu se bori s pesimizmom i razočarenjem – u svakom žanru na svoj način.

Nasilje u svakom slučaju

Općoj se atmosferi pridružuju i prvo-nagrađeni tekst nagradom *Marin Držić*, (*P)lutajuće glumište majstora Krona* Borisa Senkera – kabaret/satira zabrinuta za kazalište koje jede svoju djecu, te drugonagrađeni tekst Gordane Ostović *Slijepi ulice* koji se, tematizirajući odnos pun nasilja i traženja dvoje mladih ljudi, blijeđe oslanja na "novu europsku dramu" s početka članka. Za razliku od većine postavljanih tekstova ova se dva ističu zaigranom strukturom niza otvorenih slika sa zasebnim kulminacijama te predstavljaju izvedbeno intrigantan materijal. Naročita je glumačka poslastica Senkerov tekst koji *surfa* kazališnim temeljima, konvencijama, prošlošću i sadašnjošću pokazujući autorovo poznavanje terena, smisao za komičnost detalja i gorko-smiješni presjek kazališta *na eks*. Posebno bi trebalo spomenuti i lijepu činjenicu da je drugi drugonagrađeni tekst Ane Đokić-Pongrašić *O zmaju koji je kokice jeo i jednu lažnu princezu sreo* dječja drama koja je u ozbiljnoj konkurenciji često zanemarena, pa svakako traži više pažnje, možda i u zasebnoj kategoriji nagrada za dramski tekst za djecu.

Redateljsko kazalište

U izvedbenom smislu *Marulićevi dani* pokazali su kako hrvatsko kazalište u svom nastojanju na realizmu karaktera i situacije te nesklonosti eksperimentu slijedi hrvatsku dramu. Najveće scensko uzbuđenje i konstruktivnu izvedbenu inovativnost pronašli smo tako u inozemstvu u predstavi *Fragile!* Slovenskog mladinskoga gledališta prema tekstu Tene Štivičić. Gostovanje koje je zaslužno osvojilo nagradu za najbolju režiju Matjaža Pograjca kategorizirano je kao "film uživo" u kojem su prostori drame niz maketa snimanih na konstrukciji na prosceniju dok se radnje likova snimaju na samoj pozornici pred "plavim ekranom". Proces nastajanja filma-predstave kroz željeznu konstrukciju i između kontrolnih ekrana – pripremanje maketa, koordinacija kamera, namještanje glumaca i scene – možemo pratiti na pozornici dok istovremeno završno montirano djelo gledamo na velikom središnjem platnu. Kamerama uglavnom upravljaju sami glumci, ujedno noseći snažni krimi-ljubavni tekst o grupi imigranata koji se susreću u londonskom baru govoreći različitim jezicima (bugarski, hrvatski, ruski, norveški...) i živeći različite tragedije na svom putu *per aspera ad astra*. Osvježavajuća režija koja ne ruši dramu, uigranost i snaga

ansambla (usprkos tehničkim zahtjevnostima kojima se ponekad žrtvuje kvaliteta glume) i zanimljive novokazališne sugestije pokazale su dobar put prema kazalištu u kojem su sve autorske opcije ravnopravno istražene.

Izvedbeno se i redateljski donekle istakla i Brešanova *Predstava Hamleta u selu Mrđuša* Donja riječkog HKD Teatra u režiji Laryja Zappije, odigravajući se okolo i među sjedalicama gledatelja na pozornici uz improviziranu malu scenu od seoskih kola u sredini. Uz nešto pomicanja i guranja, okretanja glava i povremenog direktnog obraćanja gledateljima, Riječani su uspjeli pobijediti slanje sms-ova u tamnom gledalištu držeći publiku uvijek na rubu involviranosti u igru. Energična gluma scenografski i kostimografski prekrivena paučinom i prašinom (glumci su se *budili* kao duhovi iz prošlosti), posebno superiorne Edite Karadole u ulozi Učiteljice (umjesto Učitelja – dramu je prilagodio sam redatelj) i Denisa Brižića kao Mačka, te poznata atraktivnost Brešanove riječi, učinila je predstavu uspješnom usprkos djelomičnoj nepreglednosti.

Matišić i Mihanović

U ostatku repertoara scena je obilovala rubnim ratnim i poslijeratnim temama koje prate traumatične pokušaje da se usprkos svemu izroni u normalan život u Zagrebu, Splitu ili Ričicama. Drama Mate Matišića *Sinovi umiru prvi*, koja se događa upravo u tom (pišćevom rodnom) selu, priča je o poratnoj stvarnosti Imotske krajine kojom Matišić nastavlja svoj niz nevjerojatnih i nepredvidljivih zapleta. Tragikomiku obitelji koja posmrtni ostatke svog sina kupuje od mafije, u izvedbi kazališta Gavella, samozatajnom režijom uz minimalističku scenografiju Božidar Viočić uspio je dovesti do prave mjere suza i smijeha. Prateći simetričnu strukturu drame, ritam trilera i proživljenu glumačku emociju, publika je imala priliku vidjeti koliko znalacko vodstvo može obuzdati, usmjeriti i potaknuti glumca te, da parafraziram Viočića, od glumačke liste učiniti ansambl.

Zagrebački primjer borbe s PTSP-em komorna je drama (polovica predstava na repertoaru bile su osmišljene i izvedene na malim scenama) *Žaba* Dubravka Mihanovića u režiji Franke Perković i izvedbi Teatra &TD, dok je splitski *Deus ex machina* Vlatka Perkovića režirao Vanča Kljaković, u izvedbi Gradskog kazališta mladih iz Splita. Prva je predstava ispričala dobro napisanu badnju priču u brijačnici o četiri čovjeka nesretna na pravi hrvatski način. Od bivšeg branitelja s raspadnutom obitelji do nezaposlenog intelektualca, *Žaba* je ponudila kvalitetnu glumu Sretena Mokrovića (u tipičnoj ulozi agresivca velikog srca), Svena Medveška i Franje Dijaka. Druga, obiteljska drama s Domovinskim ratom u pozadini i borbom oko naslijeđa u prvom planu, pokazala je kako splitski GKM ipak napreduje na svom putu prema komornom dramskom kazalištu, polako profilirajući ansambl.

Promašaji

Druga tematska vertikala – trulež i opće iskrivljenje vrijednosti, nanizala je gostovanja sarajevskog Narodnog pozorišta (Krlježno *Kraljevo* u režiji Gradimira Gojera) i Kamernog teatra 55 (*Kako ubiti predsjednika* Mira Gavrana, režija Gradimir Gojer), te Bosanskog narodnog pozorišta iz Zenice (*Komisuluk naglavačke* Nine Mitrović u režiji Nine Kleflin). *Kraljevski* kaos kojim je otvoren festival kao pozadina tužne ljubavne priče pružio je nadu scenografijom na tri razine, koje se ipak nisu znale iskoristiti kako bi se prikazala punoća zbivanja (à la Brezovec). Naime, u strukturi *legendarne* predstave uglavnom

se kontrolirano izmjenjivao red sajamske buke u drugom planu s redom razgovora u prvom planu, a, usprkos jezičnoj savjetnici Suzani Nikolić, dijalekt zagorskih kumeka i purgara ostao je uočljiva barijera u glumačkoj izgradnji likova. *Komisuluk naglavačke*, kritika društva kroz seriju obiteljskih tragedija koja se događa u jednom danu u jednom neboderu, oblikovana je kao *dramski pikarski roman* čija je duljina određena brojem katova i tekstualno se pokazala predvidljivom (već nakon prve scene jasno je da svaka sljedeća završava nečijim letom kroz prozor dok potres napokon ne sruši cijeli neboder). Iako je količina slikovitih likova i susreta (otac i sin policajci, invalidna djevojka i razmaženi bogataški sin, liječnik, ljubavnica i ogorčeni pacijent, itd.) glumački potencijalno zanimljiva, same interpretacije nisu bile posebno snažne. Režija je, pak, uspješno riješila prostorne promjene premještanjem scenografije u istom *stanu*, ali nije pobijedila pauze i monotoni ritam predstave. Niti *Kako ubiti predsjednika* kao politička drama u dnevnom boravku dobrostojećeg intelektualnog bračnog para nije pokazala posebno važna redateljska ni glumačka rješenja (uz izuzetak dosljednog Alena Muratovića), pa se čini da je u ovim slučajevima najbitnija ipak sama činjenica da se hrvatski dramski tekstovi postavljaju i izvan Hrvatske.

Dramska poezija

Cvijeta Zuzorić Matka Sršena, koji je i režirao predstavu Teatra &TD te *Francuzica* Ilije Zovka u izvedbi HNK Split i režiji Vanče Kljakovića, predstavljaju dva tematska odnaka na *Marulićevim danima*. *Quasi una fantasia* o pjesnikinji iz 16. stoljeća od koje ni stih nije sačuvan, konstruirala je svoju verziju ovog mita koja je povremeno klizila u tekstualne i izvedbene stereotipe. Dramski dijalog Doris Šarić Kukuljice i Anje Šovagović Despot otkrio je veliku ljubavnu strast među prijateljicama i završio ubojstvom i samoubojstvom, ali s viškom patosa. S druge strane, glumački par Zoja Odak i Ilija Zovko s velikom su mjerom i osjećajem za ritam neizgovorenih emocija odigrali umirovljenički susret na klupi koji počinje kao komedija situacije, a završava ljubavnim hepiendom. Jednostavnost rečenice, jezične igre, fokus na priču koju se želi ispričati i uspješno izbjegavanje fraza potvrdili su Zovka i kao dramskog pisca i kao glumca koji je najokretniji u otkrivanju topline kod po svemu običnih likova. Osvježavajuća u navali tuđe pozornice, ova je jednako legitimna (i čini mi se ipak češća) refleksija hrvatske zbilje pokazala kako *normalno* ne znači banalno.

Čega nema u knjižnicama?

Festival koji su povelili Bruegelovi *Slijepci* (na plakatu *Kraljeva*, predstave s kojim je otvoren), a zatvorila glazbeno-pučka zabava (mjuzikl van konkurencije *Dan od amora* u izvedbi Kazališta Marina Držića i režiji Vlade Stefančića) osporio je tu preočitu aluziju na *status quo* naše novije drame s nekoliko autorskih prezimena (Matišić, Štivičić, Mihanović, Zovko) koja su vrijedna čitanja. Parabola bi se, pak, mogla odnositi na kazalište koje je često neoprezno trošilo magiju prisutnosti i žive riječi zaboravljajući da se hrvatska drama, za razliku od hrvatskog kazališta, može pronaći i u knjižnicama. Tako je prevladao dojam da je dobra *priča koja nas se tiče*, a ne njezina promišljena izvedba, ona koja omogućuje komunikaciju s publikom, pa samo postavljanje dramskog djela nije potrebno problematizirati. S tim uvjerenjem velika je mogućnost da ćemo najbolje predstave i dalje gledati na stranim jezicima (recimo slovenskom), dok se ne pokrene neki književni festival koji bi promicao suvremeno hrvatsko kazalište. ■

Žene i mediji

Nataša Petrinjak

Dvije iznimno važne knjige kada su u pitanju mediji, ali i cjelokupna društvena stvarnost, napose ona žena, koje bjelodano dokazuju da ženska šutnja najčešće nije ni otpor, ni nadmoćnost, ali niti pristajanje na poziciju nemoći, nego prinuda kojoj je još iznimno teško izmaći

Sanja Sarnavka, Put do vlastitog pogleda: kako čitati, slušati, razumjeti medijske tekstove i medijsku kulturu, B.a.b.e., Zagreb, 2006.; Sanja Sarnavka, Suzana Kunac, Nevinost bez zaštite: "ženska" percepcija medijskih sadržaja, B.a.b.e., Zagreb, 2006.

Šutnja žena, čini se, nije ni otpor niti nadmoćnost, već pristajanje na poziciju nemoći – tim riječima završava uvod u knjigu *Put do vlastitog pogleda: kako čitati, slušati, razumjeti medijske tekstove i medijsku kulturu* Sanje Sarnavke, članice grupe za ženska ljudska prava B.a.b.e., koja je prije nešto više od mjesec dana objavljena i promovirana istovremeno s knjigom *Nevinost bez zaštite: "ženska" percepcija medijskih sadržaja*, a čije autorstvo supotpisuje sa Suzanom Kunac. Navedeni citat ističemo na samom početku jer takav zaključak u sebi sadrži veliku opasnost da ugrozi namjeru i cilj obaju naslova nastalih predanim i posvećenim radom, a što neki mogu prozvati i pogreškom, s dalekosežno negativnim posljedicama. Kako je riječ o dva iznimno važna teksta kada su u pitanju mediji, ali i cjelokupna društvena stvarnost, napose ona žena, potrebno je vidjeti i kako se pojavio zaključak koji u oba slučaja pokazuje i bjelodano dokazuje upravo suprotno. Da šutnja žena najčešće nije ni otpor, ni nadmoćnost, ali niti pristajanje na poziciju nemoći, nego prinuda kojoj je – kako obje knjige savršeno prikazuju – još iznimno teško izmaći.

Žene ne prate politiku i zabavne stranice

No, krenimo redom. Točno uočavajući koliko su mediji moćno oružje u oblikovanju naših stavova, ali i da je feministička analiza medija u hrvatskom društvu uglavnom bila usmjerena na analizu sadržaja kojom se potvrđivala rodna nejednakost, Sanju Sarnavku i suradnice zanimalo je kako žene iščitavaju, razumijevaju medijski sadržaj, odnosno u kojoj su mjeri žene aktivni ili pasivni tumači primljenih poruka. Grupa B.a.b.e je 1997. pokrenula *Akciju prema jednakoj vidljivosti žena* i tada je napravljena prva analiza četiriju

Dnevnika kojima se dobio reprezentativni uzorak za cijeli medijski prostor Hrvatske, a koji je tri godine kasnije bio uvršten u globalno istraživanje s daleko većim brojem analiziranih priloga (242 televizijska, 154 radijska, 198 novinska) i gdje se Hrvatska pokazala jednaka svjetskom prosjeku – kao nositeljice vijesti žene se pojavljuju tek u 18 posto slučajeva. Interes zagrebačke grupe da otkrije kakav je i koliki utjecaj imanentno patrijarhalnih medijskih sadržaja, koliko oni doista utječu na kreiranje identiteta žena, koliko bi željele mijenjati medijsku proizvodnju stereotipnih uloga, zainteresirao je i skupine istraživača/ica u Bosni i Hercegovini, te Srbiji i Crnoj Gori, pa je istraživanje prošireno i na te dvije države. *Nevinost bez zaštite* rezultat je tog istraživanja, a posebnu joj vrijednost daju napomene i primjeri okupljeni u poglavlju pod nazivom *Teorijske napomene*, nužni za pravilno razumijevanje rezultata, o kojima šira publika kojoj je knjiga u konačnici i namijenjena, malo zna. Rezultati istraživanja jasno potvrđuju uspješnost funkcioniranja strukturne dominacije muškaraca, koliko ju je teško razotkriti i usprkos jasnoj želji žena za promjenom, te jasnim zakonskim uputama, doista promijeniti.

Žene u Hrvatskoj u dnevnim novinama najviše čitaju rubriku *Crna kronika*, osobito o slučajevima zlostavljanja žena, te lokalne vijesti, jer tamo dobivaju informacije o svojoj sigurnosti i informacije o stvarima koje se tiču njihova svakodnevnoga života. Najmanje čitaju one stranice koje obično objedinjavamo pojmom politika te, suprotno uvriježenom mišljenju, tzv. zabavne stranice koje se obično sastoje od tračeva, recepta i društvenih kronika.

Premda se u analizi pojavilo mišljenje o kontroverznosti percepcije medijskih sadržaja jer žene najviše čitaju ženske magazine u kojima su zastupljene upravo te tzv. lake teme, odgovor bi se mogao povezati s podatkom da je ženama televizija, inače medij koji najviše konzumiraju, prvenstveno medij zabave i opuštanja, te su najgledaniji zabavni, filmski, a na trećem mjestu je informativni program. Ako uzmemo u obzir sve poslove koje žene tijekom dana moraju obaviti, pritisci kojima su svakodnevno izložene (a koji su tako dobro opisani u poglavlju *Teorijske napomene*), potom i medijske sadržaje koji su dokazano namijenjeni muškarcima i utvrđivanju obrasca patrijarhalnog svijeta, uopće ne bi trebalo čuditi da žene medije zapravo ne doživljavaju ozbiljno, kao relevantne za njihov život i da iz njih crpe samo onaj zabavni dio koje mogu konzumirati brzo u ne tako zabavnoj stvarnosti.

Tko, što, kojim kanalom, kome i s kojim učinkom

Ispitanice su pokazale prilično nerazumijevanje načina funkcioniranja suvremenih medija u odnosu na rodnu dimenziju prikazivanja muškaraca i žena. Čak 50 posto ispitanica smatra da su "u medijima žene i muškarci po-

S namjerom podizanja medijske pismenosti, odnosno kako uspostaviti kritički odnos prema sadržaju koji za svoj krajnji cilj ima samo stjecanje profita izabranih koristeći uvriježeni obrazac "žensko tijelo bez glasa – muška glava koja govori", Sanja Sarnavka napravila je pregledan, precizan priručnik koji daje odgovore zašto je važno ne zadovoljavati se površnim konzumiranjem medijskih sadržaja

djednako zastupljeni tekstem, slikom, zvukom, govorom", što je možda utjecalo na kreiranje prijepornog zaključka s početka teksta, no pouzdano možemo zaključiti da bolje rezultate ne bi pokazali ni muškarci. Jednostavno zato što je populacija jednako neobrazovana kada je o medijskoj kulturi riječ, o rodnoj jednakosti da i ne govorimo, te je nepravdno krime neznanja svaljivati samo na leđa žena, koje uostalom, kako upravo pokazuju rezultati istraživanja, i nije baš toliko neosvijesteno. Čak dvije trećine ispitanica prepoznaju da se žene u medijima najčešće prikazuju kao "ljepotice iz svijeta zabave" i žele drukčiji medijski sadržaj od onoga koji se nudi, primarno više raznovrsnih ženskih uloga. To je ujedno i vrlo jasna poruka onim urednicima/icama koje su svoj dio odgovornosti za problem medijske podzastupljenosti žena odbacili objašnjenjem "da su žene slabije zastupljene u društvu, pa zato i u medijima". Da su žene slabije zastupljene u društvu jest istina, ali ako žene traže medijski prikaz raznovrsnih ženskih uloga zacijelo traže ono što postoji ili bi trebalo postojati, mediji se pokazuju kao veliki krivotvoriitelji društvene stvarnosti.

A vrlo iscrpan i metodičan odgovor na pitanja što su, kako funkcioniraju i formiraju mediji dan je u knjizi *Put do vlastitog pogleda*. S namjerom podizanja medijske pismenosti, odnosno kako uspostaviti kritički odnos prema sadržaju koji za svoj krajnji cilj ima samo stjecanje profita izabranih koristeći se uvriježenim obrascem "žensko tijelo bez glasa – muška glava koja govori", Sanja Sarnavka napravila je pregledan i precizan priručnik koji daje odgovore zašto je važno ne zadovoljavati se površnim konzumiranjem medijskih sadržaja, na koji način, igrom skrivanja/otkrivanja mediji utječu na formiranje vrijednosnih sustava, forsiraju i reproduciraju patrijarhalne obrasce muškosti i ženskosti, i kako prepoznati i razotkriti poruke koje tekstovi odašilju.

Od raznovrsnih pristupa analizi odlučila se za pet pitanja Harolda D. Laswella – tko, što, kojim kanalom, kome i s kojim učinkom – primijenivši ih i na globalnoj i na lokalnoj razini. Tako dobivamo uvid u cjelokupnu spre-gu vlasništva nad medijima, upravljačima (menadžerima) medijima, reklamne industrije, nakon kojih zaposlenicima u medijima, novinarima dakle, ostaje prilično malo prostora za utjecaj na medijske sadržaje, a koje se u Hrvatskoj ne razlikuje mnogo od svjetskih trendova koje nameće liberalni kapitalizam. Takav

omjer snaga određuje i što će tko reći, odnosno koje su to teme izabrane da primjerice budu vijest dana. Mišljenje, stav, poslovni ili znanstveni uspjeh žena gotovo nikad ne ulazi u tu kategoriju.

Autorica upozorava i na izravan utjecaj vrste kanala kojom se sadržaj prenosi, jer brzina kojom se prenose sve kraće i kraće forme imaju funkciju da nam nikad ne ostane vremena za promišljanje o informaciji koju smo primili, a što zasigurno utječe na način i mogućnosti spoznavanja, sagledavanja nejednakosti među ljudima, ovisno o tome u kojem dijelu svijeta žive, kao i nejednakosti kojom se potencira i održava različita vrijednost onoga što smo konstruirali kao muški i ženski spol, pa rod. I objašnjenjima kome i s kojim učinkom, bilo na globalnoj ili lokalnoj razini, potvrđuje se i pokazuje kako prepoznati naturalizaciju medijskih sadržaja, pa i kako joj se oduprijeti.

Posebno poglavlje Sanja Sarnavka posvetila je reklamama koje posljednjih godina dominiraju medijskim prostorom, sve više zamućujući granice između vijesti iz stvarnog života i zavodljivog prizivanja kupnje proizvoda koji će nas odvesti u bolji, svakako glamurozniji svijet. Skrivaajući pritom da je nepostojeći.

Nestimulativna packa

I dok obje knjige (dodajemo i dopadljivog dizajna koje potpisuju Gordana Golik i Barbara Blasin) s jedne strane nude sjajne podatke, analize podataka, prikaz šireg društvenog i teorijskog konteksta, a koji svaki za sebe potvrđuje funkcioniranje sustava u kojem su i mediji upregnuti u perpetuiranje patrijarhalne nasilne kulture, nasilne prema ženama, potom mogućnosti za njegovo razotkrivanje, s druge strane našla se ta "packa" ženama koja nalikuje svim onim procjenama i sukladnim opomenama kojima su žene svakodnevno izložene. Odgovornost za vidljivost u medijima i vrstu i način prikazivanja dakako da moraju preuzeti i žene same, kao što su to morale da bi dobile pravo glasa, pravo na plaćeni rad, no kao i za sve ostalo, i za zahtjev za jednakopravni pristup medijima, patrijarhalni sustav ima razrađene mehanizme kažnjavanja. Pa onda "packa" iz grupe koja razumije i razotkriva pozadinu njihova neznanja poziva na učenje, a istovremeno kori što tog znanja već nemaju ili bi ga brže trebale steći, ne zvuči prestimulativno. Najgore rješenje bi bilo da zbog takvih nesmotrenosti tako važne, sustavno obrađene i pregledno prikazane spoznaje ne pronađu put do žena. ▣

Usmena predaja kao flaster

Grozdana Cvitan

Gladwell daje za pravo onima koji nas uvjeravaju da je obraćanje pozornosti na ono što se čini beznačajnim činjenicama mnogo bitnije od tzv. velikih koraka i djela, te da je povjerenje u prve dvije sekunde spoznaje važnije od dubokih racionalnih analiza

Malcolm Gladwell, *Točka preokreta*, prevela s engleskoga Tamara Slišković; *Treptaj*, prevela s engleskoga Tamara Slišković; Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2005.

Kako su se u istoj knjizi, analitički objašnjeni našli smanjenje stope ubojstava i kriminaliteta u New Yorku i modni trend starih cipela Hush Puppies, čija je proizvodnja netom prije buma trebala prestati? Malcolm Gladwell pronašao je način da u taj raspon smjesti i povijesnu poruku Paula Revera kojom je počeo rat za neovisnost Sjedinjenih Američkih Država. Gladwell je, jednostavno, želio shvatiti trenutak u kojem se stvari naglo mijenjaju. A nagle promjene mogu pratiti svaki segment društvenog života: modu odijevanja, politiku, javnu sigurnost, tv-produkciju ili samoubojstvo. Pronači zakonitosti tog preokreta značilo je zaposliti na minucioznim i trajnim istraživanjima mnoge stručnjake i napredovati sitnim koracima, znati djelomično psihološka ponašanja mnoštva u odnosu na istraživanu temu. Pa ipak, ta psihološka objašnjenja određenih ponašanja bila su nedovoljna da bi rezultat bio analitički jasan. Neke su činjenice izmicale, i Malcolm Gladwell dao se u potragu za njima. Bio je to put na kojem je susreo Poveznike, Znalce i Trgovce. Poznavao ih je i prije, ali nesvjestan njihove društvene uloge i utjecaja. Nesvjesni su bili i drugi, pa je njihovo otkrivanje i definiranje bila *točka preokreta* i za Gladwella osobno i za područje koje je istraživao, a koje tumači podnaslovom: *kako male stvari mogu dovesti do velike promjene*.

Uostalom, čitajući njegovo istraživanje, u vlastitoj ćete okolini identificirati istu vrstu ljudi: one koji vas pozdravljaju suviše srdačno, one koje poznate zajedno sa svim njihovim prijateljima, one koji vam svakog rođendana šalju čestitku, iako nikad niste ni pomislili da im tu ljubaznost uzvratite. Tko su ti ljudi i zašto su takvi kakvi jesu? Gladwell pronalazi odgovore za svoje štivo i vaš praktični eksperiment. U sasvim drugom kontekstu upitat će vas o različiti ponašanja kad ste sami i kad ste dio kolektiva, zajednice.

Istraživanja u pozadini uspjeha

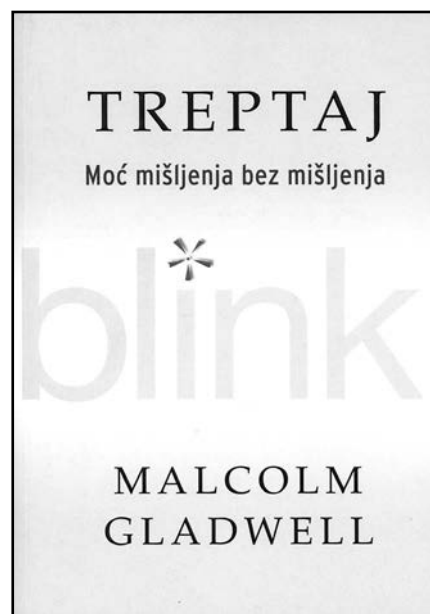
Tko su Inovatori, Prvi zagovornici, Rana i Kasna većina, Tromi, i što svi oni zajedno mogu značiti u poslovnom svijetu?

Prenošenje epidemije i moć konteksta prostor su u kojem je djelovanje moguće, a ovisno o području na koje se odnose može imati negativan odnosno pozitivan karakter. Naravno, u modi određene vrste cipela pozitivno i negativno odnose se uglavnom na proizvođača i dobit, ali kad je stopa kriminaliteta u pitanju, onda se pozitivni i negativni trendovi odnose na sve članove zajednice. I dok neki trendovi nemaju predznak, postoje ponašanja čija poželjna i stvarna slika pokazuju golem raskorak: golema sredstva u antipušačkoj kampanji poručuju kako pušenje nije u trendu, ali nitko ne zna objasniti činjenicu da je pušenje među tinejdžerima u SAD-u poraslo za 73 posto 1998., u jeku te kampanje. Smanjenje dosade i stresa, utjecaj okoline ili utjecaj gena, ono je što proizvodi takvo ponašanje kod odraslih, ali kako ga predvidjeti i smanjiti – odgovora nema. Epidemija samoubojstva u Mikroneziji proširila se u znatiželju da se proba doživjeti osjećaj smrti. Rijetki preživjeli, dajući iskaze o svojim pokušajima, znali su da je probu teško preživjeti, ali to ih nije sprječavalo. To su samo neke od pojava koje su doživjele točku preokreta i od izoliranog ponašanja prerasle u epidemiju.

Ako vas kao gledatelja i nije impresionirala serija za djecu *Ulica Sezam*, u knjizi *Točka preokreta* doznat ćete koje su sve "udice" bačene da bi se na nju zakačili gledatelji i zbog čega je trajala godinama. Propuste te serije uočavala je druga ekipa i proizvela mnogo manje atraktivnu, manje dinamičnu i na prvi pogled dosadniju emisiju, ali određenoj populaciji (djeci) postala još značajnijom. Timovi koji su proizvodili i analizirali takve emisije uistinu su se bavili točkama preokreta u svakom segmentu svog videoprodukta. Što se sve pritom kontroliralo i kako se utjecalo na konzumente, zaista je zanimljivo, opširno i pomalo nevjerojatno. Kontrolne grupe mnogih istraživanja pozadina su uspjeha, poslova čiji je pravi trenutak naišao tek nakon brojnih istraživanja. Ali, sva su se ona bavila točkom preokreta tj. činjenicom koju je poslije svih uočio i definirao Malcolm Gladwell.

Razvod je raspad zajedničke baze podataka

Što u epidemijama koje autor analizira mogu biti sitni detalji i kako se borbom za njihovo sređivanje mogu postizati veliki ciljevi? Ili kako skidanjem grafita s podzemnih željeznica i privođenjem švercera u javnom prometu utjecati na smanjenje kriminaliteta megalopolisa kao što je New York? Analizirajući moć konteksta, Gladwell daje za pravo onima koji nas uvjeravaju da je obraćanje pozornosti na ono što se čini beznačajnim činjenicama mnogo bitnije od tzv. velikih koraka i djela.

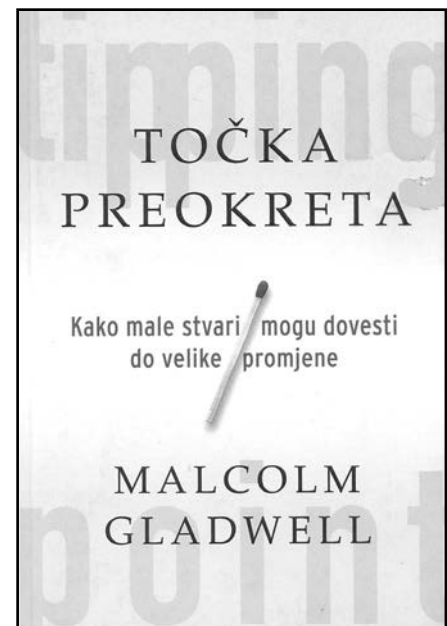
Točka preokreta zbirka je različitih eksperimenata i njihovih rezultata koje nije moguće podvesti pod određenu znanost, podjednako kao što je rezultate teško moguće nazvati očekivanima. Kao što se ponekad i projekti istraživanja čine uzaludnima. Međutim, rezultati do kojih se došlo preko tih, na prvi pogled nebitnih istraživanja otvorili su spoznaje prema zakonitostima na koje u praksi reagiramo, a da ih svjesni i ne registriramo kao činjenice, najmanje bitne.

Gladwell je autor koji provocira samospitivanje i dijalog. Dobar dio njegova uspjeha zasigurno je u činjenici da svoje teme, istraživanja i zaključke može podijeliti sa svakim svojim čitateljem u obliku preispitivanja svakog pojedinačnog iskustva i odobravanja zaključaka. Osim toga, svaki pojedinac i društveni krug kojem pripada umnogome su izvor i zadanost koji diktiraju ponašanje i reakciju, koji kreiraju točku preokreta. Nerijetko je riječ o antropološkim korigiranjima, znanjima koje neke zajednice čuvaju, dok su ih druge zaboravile.

Jeste li pomislili da stres prouzrokovani razvodom sadrži i elemente zajedničkog pamćenja: par je baza podataka koja se rastaje i sužava! Raspad obitelji rastače još veću bazu i znači razlaz većeg broja stručnjaka koji su organizirali zajednički život. A idealan broj zajednice koja se organizira oko zajedničke ideje, posla ili posebnih zadaća je 150. Zašto? Gladwell je ponudio odgovore u koje možete posumnjati, koje možete osporavati primjerima koji potkrepljuju drukčije činjenice, ali barem jednom i negdje njegovi su primjeri pokazali funkcionalni uspjeh. To znači da je, ako ništa više, otvoren put za raspravu.

Logika epidemije

Autor *Točke preokreta* iznimno je obrazovana osoba, osoba koja je u literaturi koju je iščitavala pronalazila one dijelove koji su odgovarali njegovu interesu i potvrđivale ga. U tom smislu, Gladwell nije bio revolucionar, nego samo sustavan pročavatelj područja koje je želio pojasniti, čiju neistraženost je uočio. Bilo je to područje epidemije, područje preokreta, područje točke na kojoj su činjenice izmijenile dotadašnje

stanje i prerasle u nešto sasvim novo. Je li to što naziva epidemijom jedan p(re)okret ili niz njih koji stvaraju nove ciljeve, rastući iz različitosti konteksta, drugo je pitanje.

Praktičnost flastera ili moć usmene predaje koja rješava probleme jednostavno i trenutno bili su poticaj za knjigu koja je doživjela planetarni uspjeh, jer je u njoj svatko pronašao ponešto za sebe. Čak i kad je ostatak te raznorodne cjeline trebalo samo podnijeti. Gladwell je odlučio pozabaviti se još nekim karakteristikama svijeta u kojem živimo: izolacionizmom pojedinca i imunošću na komunikacijske sustave kojima smo okruženi. Povjerenje i neposredni kontakt u budućnosti će liječiti ljude od obje boljke: izolacionizma i imunosti. Koje li je to tek područje buduće prošlosti?!

Dvije sekunde mišljenja i zaključivanja

Točku preokreta Gladwell je propitivao u različitim kontaktima s čitateljima, a pet godina kasnije nastao je *Treptaj*, odnosno *Moć mišljenja bez mišljenja*, tj. Gladwellova druga knjiga. A ta druga knjiga posvećena je prvim dvjema sekundama spoznaje, tj. trenutku u kojem čovjek prvi put nekog ili nešto ugleda i u tom trenutku stvara dojam. Riječ je o adaptivnom nesvjesnom koje je tema novih psiholoških proučavanja, a predstavlja područje našeg uma čija je moć mnogo veća nego što pretpostavljamo. To je onaj dio nas koji donosi odluke u teškim i trenutnim situacijama, odluke koje kasnije (ne)možemo analizirati i objasniti, ali u trenutku dok se događaju, pripadaju duboko skrivenom području uma. Ujedno, to je način odlučivanja koji nismo spremni priznati i s kojim se ne ponosimo: nije li analitičnost i temeljit uvid u stvari ono što bi trebalo presuditi pri donošenju bilo koje dobre odluke? Ipak, postoje trenuci kad nas ta sila prvog dojma iznevjeri. Zašto? Nesvjesne reakcije mogu se uvježbati i usavršiti.

Predrasude, pristranosti, krivo povjerenje, pogrešne prosudbe, suptilni utjecaji mogu itekako izmijeniti pravu sliku stanja i presuditi u bitnim pitanjima života. Kako se boriti protiv takvih utjecaja, a u korist objektivnosti, u korist ispravne dvije sekunde i instinkta koji ispravno odlučuje Gladwellova je knjiga primjera, *Treptaj*. ■

Umjetnost i bolest

Dario Grgić

Roman o estetu u rubnoj životnoj situaciji kojemu je estetika zadnje utočište, a sida velika metafora unutarnjih i vanjskih preobrazbi

Herve Guibert, *Čovjek s crvenim šeširom*; s francuskoga prevela Marija Paprašarovski; Disput, Zagreb, 2005.

Krajem devedesetih u nas je objavljen Guibertov roman *Prijatelju koji mi nije spasio život* (Mozaik knjiga, 1997.). Glavni junaci tog romana koji tematizira smrt od side bili su poznati francuski mislilac Michel Foucault i još poznatija glumica Isabella Adjani. Unatoč prisutnosti tih "zvijezda", roman je na našem tržištu prošao manje-više nezapaženo. Guibert piše naizgled nezainteresirano, hladno pobrajajući dnevne rutine svojih junaka – a kod njega je riječ i o njemu samom, jer piše uglavnom autobiografske tekstove – a s obzirom na to da on također boluje od ove smrtonosne bolesti, to su izvješća s pregleđa, nalazi iz bolnice i slične hladne stvari. Nasuprot tome stoje njegova razmišljanja o kulturi, anegdote koje se tiču ljudi kojima se divio: u *Čovjeku s crvenim šeširom* riječ je o slikarima Balthusu i Baconu. Guibert je godinama radio kao novinar i poslom je (a još više vlastitim visokim estetskim afinitetima) dolazio u kontakt s tim "veličinama".

Glavni lik traga za vrhunskim djelima likovne umjetnosti i tijekom te potrage sreće se s gomilom falsifikata. Prijateljica ga je podučila kako ih razlikovati, no Guibert ironizira tu mogućnost pričajući o frendu slikaru koji je živio u strahu da bi falsifikati njegova rada možda mogli biti remek-djela

Utjecaj Thomasa Bernharda

Rođen je 1955., odrastao je slušajući opere na klafre, a svoju je homoseksualnost obznanio još u mladim danima. Spomenuta neutralnost cijelih pasaža njegova teksta ima svoje poetičko opravdanje upravo u Guibertovu nastojanju da s granica ljubavi, mržnje, spola i roda, pa na kraju i života, čitatelju pruži što hladnije izvješće. To su crno-bijeli tekstovi čije tkanje povremeno propara boja. Njegovi junaci, unatoč visokoj pozicioniranosti u kulturološkim okvirima svojih sredina (poznati umjetnici, profesori, galeristi), ipak su otpadnici sustava. Upravo zbog te dimenzije Guibert je bio kulturni francuski pisac osamdesetih. Spomenuta boja u tekstu dolazi kroz strast njegova alter ega, posebno kada su u pitanju vrhunski umjetnički artefakti. Na Guiberta je presudno utjecao Thomas Bernhard, koji je također, unatoč mizantropiji koja je njegovim djelima davala osnovni ton, svoje najljepše stranice napisao kada je pisao o umjetnicima ili umjetnosti, bez obzira na predznak.

Guibert opisuje estetu u rubnoj životnoj situaciji; stvar radikalizira njegovu oboljenje, čijom okolišnom konstatacijom i počinje ovaj roman. Herve se sprema putovati na Krf, gdje živi neki njegov znanac slikar. Upravo mu je odstranjen komadić limfnog čvorića ispod lijeve čeljusti, i putna mu je torba puna kojekakvih lijekova, opijuma za smanjenje boli i narkotika zapakiranih kao da su lijekovi, u slučaju da iskrсну problemi s carinicima. Traga za vrhunskim djelima likovne umjetnosti, i tijekom te potrage sreće se s gomilom falsifikata. Prijateljica ga je podučila kako ih razlikovati, no Guibert ironizira tu mogućnost pričajući o frendu slikaru koji je živio u strahu da bi falsifikati njegova rada možda mogli biti remek-djela.

Tema slikarstva je samo slikarstvo

Ta sumnja u autentičnost nestaje kao rukom odnesena kada u radnju uvodi Balthusa. Prvo s njim uspije napraviti intervju, zapravo, i ovdje je riječ o tematiziranju falsificiranja iz slikarske razine romana: Balthus ne daje intervju, nego Herve sjedi u njegovoj blizini na nekom primanju i zapisuje njegove riječi. Slikar, oženjen znatno mlađom Japankom, tijekom večere nazove Japance gangsterima. Novine to tiskaju kao ekskluzivu. Nakon brojnih prosvjeda Herve tiska ispriku, a nakon nje još jednu; rezultat: Balthus ga poziva u goste. Tamo velikog slikara vidimo kako pomno natkriljuje sve ulaze u svoju majstorsku radionicu. Odbija Hervea prošetati kroz atelijer, ali mu priča o "Artaudu, Batailleu, Jouveu kao da su njegovi bližnji". Te male, eliptične anegdote podsjećaju na Cioranova pisma, gdje su tzv. povijesne veličine također spomenute usput, kao da se radi o najnormalnijim pojavama. Balthus je u Parizu unajmio

Čovjek s crvenim šeširom

Hervé Guibert

sobu kod neke stare gospođe koja se sjećala Maneta, a za njega je to već "daleka povijest slikarstva". Mrtvi i živi umjetnici u njegovu su kazivanju bili stopljeni u jedinstven amalgam. Svi su oni na izvjestan način stanovnici njegove imaginacije. O Hopperu je rekao: "A da, shvaćam, onaj mali američki slikar... Ali to nije slikarstvo, to je film, to su specijalni efekti." Tih specijalnih efekata u Guibertovim prozama nema. On je pisac bez finti; čak povremeno premirno prevodi loptu od koša do koša.

Balthus dalje priča kako je tema slikarstva samo slikarstvo. Nešto slično je i s literaturom. Ovaj sljednik Thomasa Bernharda sličnom je metodom kao i veliki Austrijanac, suprotstavljajući strastvene, posvećene živote, bili oni "samo" ljubavnici ili veliki umjetnici i mislioci, tipičnom i nezainteresiranom životu krda dobivao nazubljeni kontrapunkt kroz koji se tipični život doimlje kao totalna bezvezarija koju bi trebalo politički i spaliti. Bernhard je o paceraju govorio glorificirajući majstorstvo a Guibert o ljubavi pišući o životu bez strasti. I postavljao ga je, slikarskim jezikom rečeno, u dvostrukoj perspektivi. U *Čovjeku s crvenim šeširom* to je odrađeno stilski, dok o potrazi za umjetninama i stupnjevanja bolesti – od koje je Guibert umro 1992. – izvještava skoro posve novinarski, no jezik mu se rasplamsa spomene li bilo koje autentično umjetničko nastojanje. Estetika mu je zadnje utočište, a sida velika metafora unutarnjih i vanjskih preobrazbi. Bilo bi dobro kada bi netko objavio junake transgresivne književnosti Kevina Killiana ili Davida Wojnarowicza. Do tada čitajte Guiberta, od kojega je za preporuku u nas još neobjavljeni roman *Le Paradis*.

NATJEČAJ

ZA IZLOŽBU U GALERIJI VN, KNJIŽNICE VLADIMIRA NAZORA, U 2007. GODINI

Prijedlozi koje će razmatrati Umjetnički savjet Galerije VN trebaju sadržavati kraći opis projekta, biografiju umjetnika, te vizualne materijale - skicu ili foto/video dokumentaciju. Uz umjetničke projekte natječaj je otvoren i za kustoske koncepcije.

Prednost pri selekciji umjetničkih projekata imaju umjetnici i kustosi mlađe generacije. Osim tradicionalnih i novih medija poželjni su radovi izvedeni u taktičkim medijima, a posebice prijedlozi događanja – performansa ili akcija.

Prijedlozi se mogu slati poštom, e-mailom ili osobno donijeti.

ROK PRIJAVE: 20. lipnja 2006.

Radno vrijeme Galerije VN je radnim danom od 8 – 19.30 sati, a subotom od 8 do 13 sati.

Galerija VN
Ilica 163a
10 000 Zagreb
tel/fax +385 1 3770 896
e-mail: galerija.vn@kvn.hr
http: www.kvn.hr

O korisnosti i štetnosti Marxa za revoluciju

Steven Shaviro

Što je u Marxovoj misli živo, što je u njegovoj misli vitalno, pa čak i goruće, za nas danas? Dok Marx ide zaista vrlo daleko u *razumijevanju* svijeta u kojemu smo se našli, on nas ne vodi nikamo kada je riječ o smišljanju kako *upotrijebiti* to razumijevanje da bismo svijet *promijenili*. Zato on, unatoč svojoj veličini filozofskog i sociološkog mislioca, neće biti taj koji će nam dati alternativno rješenje koje nam je potrebno

Karl Marx rođen je 5. svibnja 1818. Nisam baš stigao napisati ovaj *post* na njegov rođendan, ali nadam se da nije pretjerano kasno. (Ponekad mi se čini da je sve u vezi s Marxom *prekasno*...)

Pravo pitanje post-1989., post-televizije, post-Interneta, post-svega je sljedeće: što je u Marxovoj misli živo, što je u njegovoj misli vitalno, pa čak i goruće, za nas danas? I, slijedom toga, što u Marxovoj misli više nije živo, što je zastarjelo, što je kamen spoticanja? Ne mislim da su odgovori na ta pitanja na bilo koji način očiti.

Aktivni mislilac

Kao prvo, mnogo se ljudi ne bi složilo s mojim snažnim oslanjanjem na Marxovu "misao". Za mnoge marksiste, filozofska misao (koja podrazumijeva interpretaciju teksta, između ostaloga) upravo je ona pogrešna stvar za isticanje, jer su (u prečesto citiranoj *11. tezi o Feuerbachu*) "filozofi samo različito tumačili svijet, a cilj je promijeniti ga." I za mnoge antimarksiste misao je također pogrešna stvar za isticanje, jer odbijaju smatrati Marxa vrijednim da ga se shvati ozbiljno kao filozofa uopće, s neodobravanjem izjednačavajući njegove ideje s praksama koje su provodili Staljin i Pol Pot. (Što je, naravno, jednako smisleno kao i izjednačavanje Darwinovih ideja s praksama američkog programa nuklearnog oružja.) Protiv obje te primjedbe, insistirat ću na Marxu kao filozofskom misliocu ili socijalnom teoretičaru: nekome tko je zaista *aktivno interpretirao* svijet. Marx je ipak uvelike post-prosvjetiteljski racionalist i humanist; on želi promijeniti svijet, ali nema ništa osim prijezira za "spontanizam" i racionalnu "izravnu akciju" (zbog koje je predbacivao anarhistima svoga vremena).

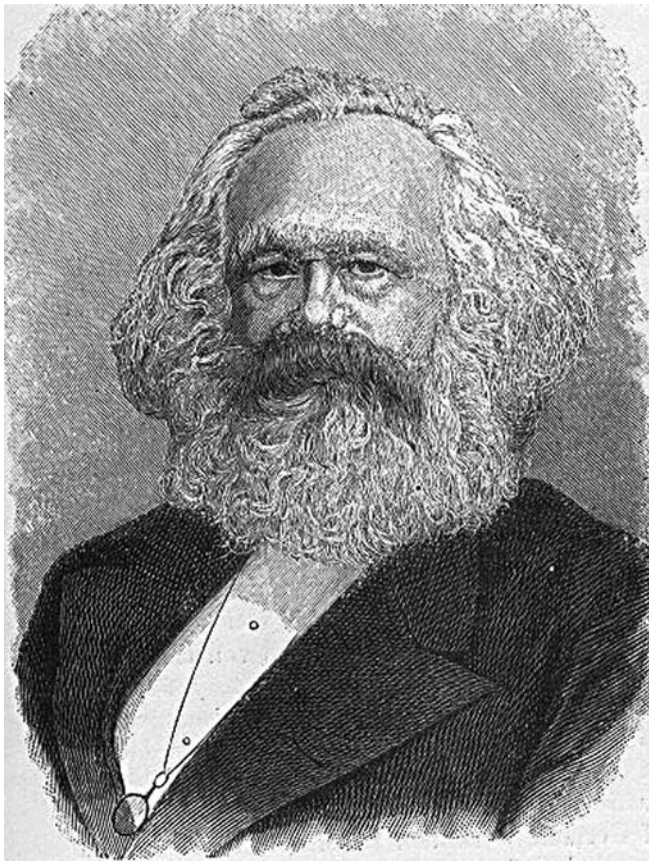
U *Tezi*, Marx zasigurno zamjera da Feuerbachova kritika religije ne ide dovoljno daleko. Feuerbachovi argumenti samo razotkrivaju religiju kao

fikciju, a ne uspijevaju ići i dalje, kao što to čini Marx, pa istražiti zašto je takva fikcija uopće izbačena u prvi plan, kakvu socijalnu svrhu ta fikcija ima te kojim interesima i snagama služi. Međutim, razotkrivanje svega toga za Marxa je još posao interpretacije i kritike; premda izgledno posao koji će služiti interesima promjene i oslobođenja umjesto onih koji i dalje služe interesima izrabljivanja i dominacije.

Odbacivanje kapitalizma s ljudskim licem

U svakom slučaju, vraćajući se ponovo na pitanja koja sam započeo: ključ je, za mene, 1989. godina. Ta godina obilježava kraj "stvarno postojećeg socijalizma", pad većeg dijela onih režima koji su barem laskali Marxu i marksizmu. (I preobrazbu preostalih režima, od kojih su najzapaženije Kina i Kuba, u razvijeni divlji kapitalizam, dok i dalje njima vladaju autoritarne stranke koje se nazivaju "komunističkima". Takav spoj kapitalizma i totalitarne kontrole čini mi se kao da je mnogo bliži fašizmu od ičega što je Marx zamislio ili o čemu je pisao.) Kolaps "stvarno postojećeg socijalizma" doveo je do samočestitanja na Zapadu, utjelovljenom u proglasima Francisa Fukuyame koji je protjerao Marxa i marksizam u ropotarnicu povijesti, i proglasio neobuzdani kapitalizam upravo univerzalnim hegelijanskim Krajem povijesti na koji je dogmatski socijalizam oduvijek polagao pravo.

To je, naravno, zapravo značilo da su se – riješivši se "komunističke" prijetnje – zapadna društva osjetila dovoljno sigurno da se riješe kejnzijanizma, fordizma i izma socijalne države, triju reformi koje su prividno umanjivale i prikivale inherentne bijede kapitalizma i omogućile zaposlenim ljudima (u koje sam sklon uključiti svakoga tko je jednu ili dvije plaće udaljen od apsoltnoga gubitka svega – što se u današnjoj Americi proteže dovoljno uvis da uključuje čak i ljude s prihodima od "šest znamenki") da dožive određenu mjeru sigurnosti i prosperiteta. Moglo bi se reći da je kolaps "socijalizma s ljudskim licem" (to jest, pokušaja reforme "stvarno postojećeg" socijalističkog sustava, tako da je jedina preostala mogućnost bila odbaciti ih sve) bio popraćen, a u stvari i strogo koordiniran s odbacivanjem kejnzijanskog/fordističkog/socijalnog "kapitalizma s ljudskim licem" i njegove promišljene zamjene krajnje divljim neoliberalizmom koji je odbacio sva jamstva humane socijalne države.

Insistirat ću na Marxu kao filozofskom misliocu ili socijalnom teoretičaru: nekome tko je zaista *aktivno interpretirao* svijet. Marx je ipak uvelike post-prosvjetiteljski racionalist i humanist; on želi promijeniti svijet, ali nema ništa osim prijezira za "spontanizam" i racionalnu "izravnu akciju" (zbog koje je predbacivao anarhistima svoga vremena)

U tom kontekstu ekonomska i socijalna analiza koje su srž Marxovih filozofskih i socioloških zapisa valjanije su, opravdanije i nužnije nego ikad. Od prvobitne akumulacije do akumulacije kapitala, od izrabljivanja u *sweatshopovima* do bunila underground financijske cirkulacije, svi procesi o kojima je Marx pisao u tri toma *Kapitala* ostvareni su danas uz neobuzdanu podrobnost, s punom *sviješću*, u smislu društvene i političke organizacije koju je Marx također opisao. U svojoj ekonomskoj, socijalnoj i političkoj jezgri, najveća revizija Marxove teorije trebala bi se odnositi na razradu i ekstrapolaciju – nikad nije stigao napisati mnogo o kreditu, primjerice, koliko je prvobitno planirao. No, umnožavanje kredita samo je po sebi jedna od ključnih posljedica, a zauzvrat i jedan od trajnih uzroka pomaka kapitala od "formalnog" prema "stvarnom" obuhvaćanju svih ostalih procesa rada i društvenih oblika diljem cijelog svijeta.

(Opaska o "prvobitnoj akumulaciji": to se ne događa samo na početku kapitalizma, nego se nastavlja kao proces u sklopu kapitalizma i kroz njega – danas bivša zajednička dobra koja se akumuliraju kao privatno vlasništvo nisu samo zemlja, kao što je to bio slučaj u razdoblju od 14. do 16. stoljeća u Engleskoj, nego i ona znanja i neopipljivi odnosi; dakle, nije samo amazonska prašuma ono što je otimano i privatizirano, nego je to i sve ono što domorodački narodi Amazone znaju primjerice o ljekovitim svojstvima različitih biljaka.)

Zastarjelost proletarijata

A što se tiče onoga što više nije valjano ili tako vitalno u Marxovoj misli: vjerojatno je da ću se ovdje opet naći se u nevolji, barem u vezi s većinom marksista koji bi se složili s mojih pret hodnih nekoliko odlomaka. Jer ono što mi se čini da više nije valjano upravo je sve ono kod Marxa (a još i više u kasnijoj marksističkoj tradiciji) što se tiče ideologije, klasne svijesti, proletarijata kao univerzalne revolucionarne klase itd. Ovdje mi se čini da prijelaz iz disciplinarnog društva u društvo kontrole, iz društva masovne proizvodnje u društvo umrežene, računalima-i-komunikacijama regulirane proizvodnje, iz fordizma u walmartizam, *zaista* ima veliku važnost. Ti prijelazi (koje ne moram nužno izjednačavati jedan s drugim jer se svaki odnosi na drukčiji niz problema i struktura te se javlja u različitim vremenskim razdobljima) imaju za posljedicu da su sve tradicionalne marksističke predodžbe o proletarijatu i njegovoj samosvijesti kao izrabljivane klase uglavnom prestale funkcionirati.

Da budem određeniji: te predodžbe bile su i jesu učinkovito poražene od takvih pojava kao što su "postmodernističko" brisanje razlike između radnog vremena i vremena za razonodu; "postindustrijska" fragmentacija i globalno raspršivanje proizvodnje, postavljanje

novih zapreka na put sindikalnim borbama; umnožavanje mikro-razlika između potlačenih, sve veće otežavanje identifikacije na osnovi zajedničkog iskustva izrabljivanja ili osiromašivanja ili represije (to je nešto što Mike Davis detaljno razlaže u svojoj odličnoj i dojmljivoj novoj knjizi *Planet of Slums*); sam pokret izrabljivanja šire od tvornica da bi se također prikrla "afektivna" razina "nematerijalne proizvodnje"; hiperkomodifikacija svega, a ne samo trajnih dobara, nego najviše neopipljivih i najsvjeprisutnijih iskustava i "načina života"; sustavno blokiranje svih oblika kolektiviteta koji nisu posredovani kroz tržište; zatvaranje mogućnosti razmišljanja i djelovanja na drugi način (iako je to funkcioniranje samo fantazmičko i u stvarnosti se uopće ne suprotstavlja snagama kapitala). Zbog svih tih razloga, a nesumnjivo i mnogih drugih koje sam zaboravio dodati tom popisu, jednostavno danas u svijetu *nema mjesta* na kojemu bi se bilo što poput "proletarijata" (kao samosvjesne i organizirane klase) uopće moglo pojaviti.

Dio Marxovih tekstova koji se bavio takvim revolucionarnim proletarijatom beznadno je zastario, kao i svaka predodžba da bi "kontradikcija" između tih snaga proizvodnje i odnosa proizvodnje mogla dovesti do radikalne "negacije negacije", eksplozivne promjene. Takve su ideje bile pragmatične u Marxovo doba, iako je očito da nisu uspjele u mijenjanju svijeta osim na manje važne i ograničene načine. No, danas su one potpuno fantazmičke; jednako dvojbeno samovarljive kao i nacionalizmi i fundamentalizmi koji su ih nadomjestili u popularnim imaginacijama većeg dijela svijeta.

Nekoristan za promjenu svijeta

To ne znači da je otpor uzaludan, nego samo da otpor i promjena nisu bili promišljeni s ikakvim uspjehom. Dok Marx ide zaista vrlo daleko u *razumijevanju* svijeta u kojemu smo se našli, on nas ne vodi nikamo kada je riječ o smišljanju kako *upotrijebiti* to razumijevanje da bismo svijet *promijenili*. Zato, ne kažem – ili barem ne pokušavam reći – da, s obzirom na to da je sve totalno usrano i beznadno, zaista nema Alternativnog rješenja, što bi bilo samo potvrditi neizravno ono što nam Clinton i Bush, Thatcher i Blair te njima slični cijelo vrijeme tako samouvjereno govore. No, tvrdim da Marx, unatoč svoj svojoj veličini filozofskog i sociološkog mislioca, neće biti taj koji će nam dati alternativno rješenje koje nam je potrebno.

To nije nužno čak ni kritika, ako imate na umu da je dobar dio Marxove ideje uvjerenje da puko razumijevanje situacije, iako je nužno da bismo je promijenili, nikada nije dovoljno, što je razlog zbog kojega je on – suprotno od svojih "utopističkih" prethodnika – uvijek odbijao opisivati kakvo bi komunističko društvo zaista bilo. Praksa mora biti ispred teorije itd., itd., a zaista ne želim minimalizirati ili osporiti puku *kreativnost*, na primjer, zapatista ili talijanskih autonomista; ili, kada smo već kod toga, shema kao što je Local Exchange Tradiny System Michaela Lintona koji tako žestoko zagovara Karantani. No, bojim se da smišljanje tih alternativnih rješenja u praksi, a kamoli raspravljanje o njima nakon što već postoje, nije nešto oko čega će nam Marx ili cijela marksistička tradicija od njegovih dana pa do danas pružiti baš mnogo pomoći.

Ekonomska i socijalna analiza koje su srž Marxovih filozofskih i socioloških zapisa valjanije su, opravdanije i nužnije nego ikad. Od prvobitne akumulacije do akumulacije kapitala, od izrabljivanja u *sweatshopovima* do bunila underground financijske cirkulacije, svi procesi o kojima je Marx pisao u tri toma *Kapitala* ostvareni su danas uz neobuzdanu podrobnost, s punom *sviješću*, u smislu društvene i političke organizacije koju je Marx također opisao

Tako ostajem s ponešto ironičnom pozicijom da je Marx apsolutno nezamjenjiv i prijeko potreban kada je riječ o tumačenju i razumijevanju svijeta, ali da od njega nema baš mnogo koristi u zadatku njegove promjene. A svakako sam svjestan svoje cinične (i nehotice, ali neizbježno, nihilističke) pozicije da sam samo tumač, netko kome nedostaje bilo kakva vjera da će do pozitivne promjene doći. To je povezano s mojim esteticizmom i time što u vezi s njime *zaista* mislim afirmativno, a ne samo ironično/defenzivno. (Na "vjeru" ne mislim u religijskom smislu, za što postoji duga povijest jer su pozitivisti voljeli napadati marksizam jer je "religiozni" ili "metafizički" sustav vjeronanja, a ne racionalni ili znanstveni; mislim to više u smislu Deleuzeove česte izjave da je "vjerovanje u svijetu" najhitniji zadatak s kojim je filozofija suočena danas.) Ostavit ću po strani za kasnija razmatranje svoj prilično svjestan pomak od Marxova "samo različito interpretirali svijet" prema vlastitoj formulaciji te teme kao pitanja *razumijevanja* svijeta a ne njegova interpretiranja.

Trivijalno 20. stoljeće

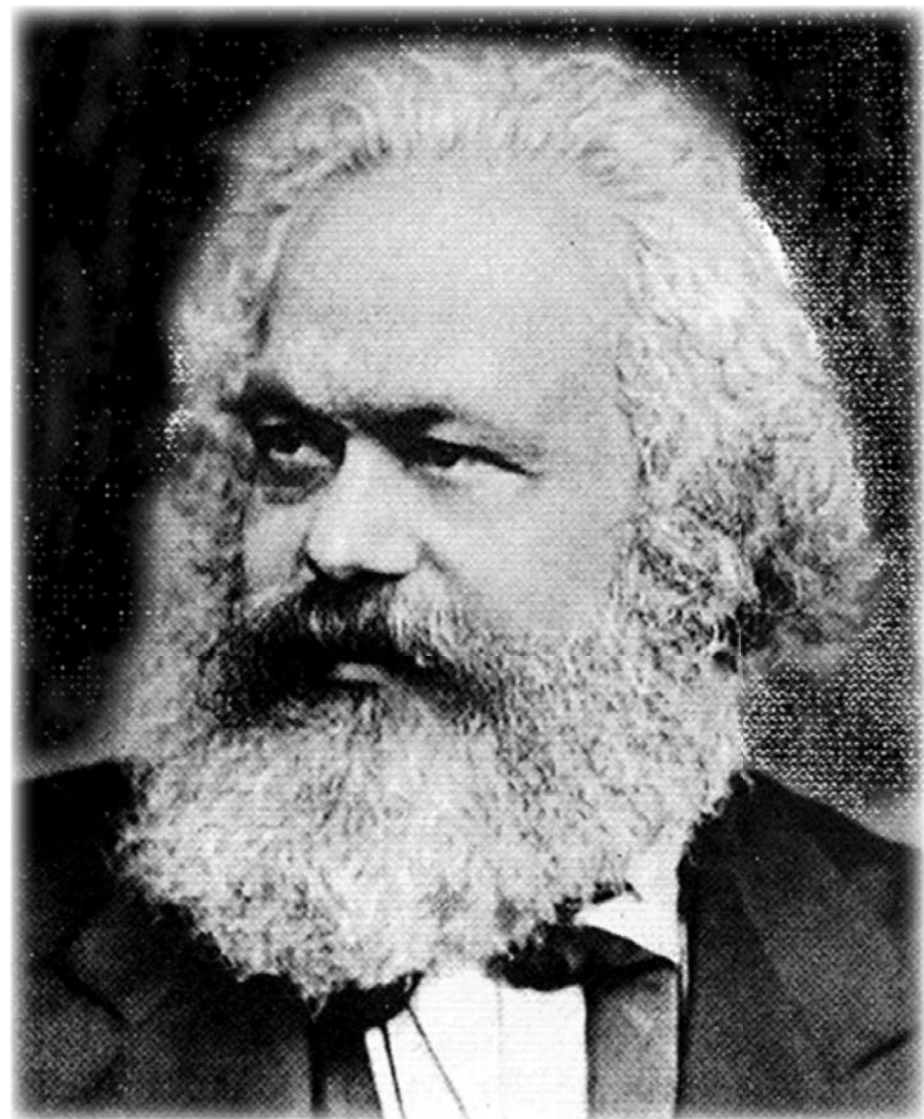
Jedan kratki dodatak. Kolikogod smatrao revolucionarni optimizam dvojca Hardt/Negri, i talijanske autonomističke tradicije općenito, potpuno neopravdivim, mislim da njihove teorije o mnoštvu (kod Virna jednako kao i Hardta i Negrija) i nematerijalnom ili afektivnom radu (ovdje mislim na Lazzareta jednako kao na Hardta i Negrija) ukazuju da oni barem pokušavaju (čak i ako to jest neuspješno) baviti se pitanjima, koja postavljam ovdje, o propasti tradicionalnih marksistički predodžbi o klasnoj svijesti ili proletarijatu kao klasi "za sebe". S druge strane, objašnjenja za tu propast pozivanjem na navodne pojave poput "propasti Simboličke djelotvornosti" i problema "opscenog nad-jaovskog

nadomjestka" (Žižek) čine mi se poput mračnjačkih mistifikacija, malo boljima od hajdegerijanskih prizivanja problematiku *techné*, tehnologije itd., itd. Mislim da su Žižekove političke ideje zaista vrlo kreativne i djelotvorne u osobitim okolnostima – onima jugoslavenskog "realno postojećeg socijalizma" – u kojima su prvobitno i nastale, ali da Žižekova nastojanja da ih učini malo bolje primjenjivima za uvjete postmodernoga kapitalizma jednostavno ne funkcioniraju.

Dakle, da zaključim ovu rođendan-sku (pomalo zakašnjelu) pohvalu, reći ću da Marx nema sve odgovore, ali nas upućuje u pravom smjeru i postavlja mnoga od najvažnijih pitanja, što je svakako uspjeh za filozofa čija se dvjestota godišnjica približava. No, mislim da je, dugoročno (dugoročno barem koliko ja to mogu zamisliti; svjestan sam da dva stoljeća nisu dva tisućljeća), važnost Marxa, njegova hitnost za sadašnjost i njegova sposobnost da potrese same temelje našega samorazumijevanja, u konačnici daleko veća nego kod drugih velikih ikonoklasta s početka moderniteta, Nietzschea i Freuda, s kojima ga često spajaju.

I da se vratim na područje "čiste misli" (gdje se uvijek osjećam ugodnije, nego kada sam suočen s "praksom"): u nadolazećim godinama 21. stoljeća može se dogoditi da postanemo sve više svjesni kako su sve strasti i nesuglasice dvadesetostoljetnog modernizma i avangardizma trivijalne, starijske i vrlo nezanimljive ili nevažne. No, zbog svega toga nećemo pobjeći od sjena dilema i zapreka koje nam je kao ostavštinu ostavilo 19. stoljeće. I u istraživanju i pokušaju da prevladamo te dileme i zapreke, Marx (zajedno s Darwinom) jest naš nezamjenjivi prethodnik. Što je dovoljno dobra rođendanska ostavština za svakoga. ■

S engleskoga prevela Lovorka Kozole

Luka Oman i Snježana Klopotan

O klanjima u ime Boga u zakonu o zaštiti životinja

Krenimo od jedne od prvih reakcija na Nacrt prijedloga zakona o zaštiti životinja. Riječ je o reakciji Ane Horvat (Feral Tribune, 21. travnja 2006.), članice udruge za zaštitu napuštenih životinja Druga prilika iz Zagreba, kojom upozorava kako Nacrt prijedloga zakona o zaštiti životinja prijeti apokalipsom napuštenih tzv. kućnih ljubimaca. Pritom se posebno osvrće na čl. 57. st. 4. koji propisuje: "Životinja iz skloništa koja se ne vrati vlasniku, a koju nije moguće dalje držati ili udomiti, može se nakon 30 dana usmrstiti".

– **Oman:** Vezano za zakon, da se nakon 30 dana životinje u skloništu mogu usmrstiti, Prijatelji životinja vodili su veliku bitku. Naime, prijedlog prije izlaganja Povjerenstvu bio je samo 15 dana (!), što znači da bi se životinje ubijale nakon 15 dana provedenih u skloništu. Naravno, iznijeli smo zahtjev da se to potpuno ukine i da nema nikakve dozvole za navedenim rokom iz više razloga. Prvo, zato što je Nacrt temeljen na austrijskom zakonu gdje, naravno, ne postoje ubijanja životinja u skloništim. Dakle, ako se preuzima austrijski zakon, onda je potrebno potpuno preuzeti navedeni dio, bez ubacivanja tih kobnih 30 dana. Drugi argument je bio taj da 30 dana, naravno, nije dovoljno da se životinja udomi, a osobito ljeti i u kontekstu navedenoga spominjali smo našu kampanju *Obitelj na more, pas na ulicu*. I, naravno, ono što je najvažnije, postavlja se pitanje – čemu graditi skloništa, čemu trošenje novaca, kada se te životinje na kraju ubijaju. Naime, cilj je skloništa da se životinje udome, da im se traže udomitelji, a ne da ih ubijaju. Nakon prilično mnogo rasprava, pismenih i usmenih, uspjeli smo dobiti da u radnoj verziji prijedloga stoji šest mjeseci.

– **Klopotan:** Nakon što smo zahtijevali da uopće ne postoji nikakav rok, u Povjerenstvu su pristali da bude samo šest mjeseci. Naglasili smo da za udomljavanje treba postojati strategija, dakle cijeli marketing oko udomljavanja, jer svakog psa treba reklamirati kao bilo što drugo što treba darovati ili prodati.

– **Oman:** Taj naš prijedlog za šest mjeseci dogodio se nakon što uopće nisu htjeli prihvatiti zabranu ubijanja u skloništim. Naime, tih šest mjeseci u prijedlogu ostalo je

samo nakratko da bi oni opet vratili na samo 15 dana. I onda smo morali izlagati sve ispočetka da bi na kraju zadržali 30 dana, što je i sada u samom prijedlogu. Također se nadamo da će se amandmanom poboljšati cijela ova grozna situacija.

Skloništa = šinteraji

U odnosu na postojeći Zakon o dobrobiti životinja, postoji li uopće ikakva razlika u tih kobnih 30 dana i jesu li ta skloništa zapravo samo eufemizam za šinteraje?

– **Oman:** Što se tiče tih 30 dana, stvar je potpuno ista. Bitna razlika je u tome što se ukidaju šinteraji – veterinarsko-higijenski servisi, a umjesto njih dolaze "skloništa"; pod navodnicima, jer u skloništim, utočištima, ne bi, naravno, smjelo biti ubijanja, ali praktično gledajući između staroga Zakona o dobrobiti životinja i ovoga sadašnjega razlike nema – 30 dana je bilo i 30 dana je sada. Ono što je jako bitna razlika jest u tome što po prijašnjem zakonu servisi nisu bili sagrađeni, a trebali su biti. Naime, situacija što se tiče navedenoga u Zagrebu izgleda nasuprot drugim dijelovima Hrvatske dosta dobro, ali kada gledamo ostale županije u mnogima uopće nema veterinarsko-higijenskih servisa ni skloništa, i cijela stvar je u mnogim slučajevima prepuštena lovcima koji ubijaju napuštene pse, iako se time krši Zakon. U ovom je prijedlogu najvažnija stavka da će zakon obavezati županije da MORAJU financirati gradnju skloništa, a postojeća skloništa morat će se nadograđivati. Dakle, sve bi to, naravno, izgledalo prilično dobro da nema tih kobnih 30 dana.

Klanje u ime Boga

Molim vas, komentirajte izjavu zagrebačkoga nadrabina da prema židovskoj tradiciji "životinje se kolju vrlo ostrim nožem i to u jednom potezu, čime je se usmrćuje u djeliću sekunde i za nju je to posve bezbolno" (Globus, 28. travnja 2006.). Pritom u spomenutom članku, koji apostrofira da se prema Nacrtu prijedloga zakona o zaštiti životinja iznimka klanja životinja bez prethodnog omamljivanja odnosi na balal i košer, intervjuirani islamski vjerski poglavar u Hrvatskoj fotografiran je u mesnici, a židovski vjerski poglavar s nožem u desnici, čime je ostvaren i vizualni komentar-potvrda navedenom zakonskom propisu.

Suzana Marjanić

S predsjednikom i koordinaticom udruge Prijatelji životinja razgovaramo u povodu Nacrta prijedloga zakona o zaštiti životinja, s obzirom na to da je udruga Prijatelji životinja kao dio radne skupine u Ministarstvu poljoprivrede, šumarstva i vodnoga gospodarstva pokušala utjecati svojim prijedlozima da Nacrt prijedloga zakona korigira crne rupe postojećega zakona

– **Klopotan:** Tvrditi da se u tzv. vjerskom klanju životinje ne muče i da ne pate je drska demagogija, jer su te vjerske zajednice svjesne da takva vrsta klanja ne može biti samo stvar vjerske zajednice. Naime, klanje je klanje i navedena vrsta vjerskih klanja izaziva veliko zgražanje javnosti, ne samo udruga za zaštitu i prava životinja. Vjerske zajednice iznose dezinformacije kojima nastoje ublažiti saznanje o tome kako ta klanja zapravo izgledaju. To što je zagrebački nadrabini izjavio da životinja ne pati, potpuna je suprotnost istini, jer je riječ o tome da životinje moraju biti potpuno zdrave i potpuno svjesne i moraju nakon rezanja vratne žile u tom vjerskom obredu klanja iskrvariti do kraja.

– **Oman:** To da vjerske zajednice imaju iznimku u navedenom zakonu je sramotno jer bi on, kao što je poznato, trebao vrijediti JEDNAKO ZA SVE. To je sramota koju ne dijeli samo Hrvatska nego i ostatak svijeta, i to će u budućnosti morati biti promijenjeno. Samo je stvar svijesti građana da se nadvlada taj pritisak vjerskih zakona, jer ako je zakonom propisano da se klanje mora obavljati omamljivanjem, onda to valja VRIJEDI ZA SVAKOGA JEDNAKO. To što oni imaju iznimku, nema ni pravne logike; zašto bi oni imali drukčija prava i zašto bi te životinje koje su u posjedu neke vjerske zajednice ili su ubijene za potrebe neke vjerske zajednice prošle gore od nekih drugih životinja koje će, na žalost, biti isto tako ubijene, ali uz prethodno omamljivanje. Naravno, zbog samog pritiska tih vjerskih zajednica navedeno se nije moglo zabraniti, no sigurni smo da će to jednoga dana biti zabranjeno svugdje u svijetu, pa tako i u Hrvatskoj. Ujedno, postoji još jedan paradoks. Naime, prema čl. 17. st. 3. zabranjeno je omamljivanje, klanje, usmrćivanje ili ubijanje životinja u ritualne svrhe. Dakle, ritualno klanje životinja je zabranjeno, dok ritualna klanja koje nazivamo obrednima nisu zabranjena, a obredno klanje nije ništa drugo nego dopušteno ritualno klanje.

– **Klopotan:** Navedeno sam pitanje postavila na *screeningu* poglavlja 12 *Sigurnost hrane, veterinarska i fitosanitarna politika* u Bruxellesu, gdje sam bila kao predstavnica Udruge zajedno s predstavni-

cima Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodnoga gospodarstva. Predstavnici Europske komisije su naveli kako su po direktivama Vijeća Europske unije klanja vjerskih zajednica dopuštena samo u klaonicama uz omamljivanje, nakon što se životinji zarezne vratna žila. Zaključak je bio da su klanja u vjerske svrhe i dalje preosjetljivo političko pitanje da bi zakonodavstvo Europske unije uopće zadiralo u navedeno područje, jer bi izazvalo velik gnjev vjerskih zajednica.

– **Oman:** Prema budućem zakonu o zaštiti životinja pozitivan je jedino čl. 17. st. 1., prema kojemu životinje se smije zaklati samo ako su prije klanja bile omamljene, osim ako se radi, PRIDODAJEM, NA ŽALOST, o klanju peradi i kunića u domaćinstvu za vlastite potrebe. Dakle, navedeni propis obuhvaća sva klanja, i to je upravo važna stavka za koju smo se godinama borili u kampanjama. Prema navedenom propisu, ne može svaki građanin ubiti svoju svinju onako kako on želi; sada bez obzira je li riječ o obrednom klanju ili običnom klanju to mora raditi stručna osoba – mesar prema propisima, u protivnom su rigorozne kazne. Dakle, govorimo o kolonijama; na žalost tzv. perad i kunići i dalje ostaju na milost i nemilost samog vlasnika, no pokušat ćemo i njima barem malo pomoći kada će se mijenjati pravilnici vezani za Zakon. Najvažnije je shvatiti da humanog ubijanja nema, i da rješenje nije i još jedno vrijeme neće ni biti propisano zakonom, već odricanje jedne mesa ostaje na savjesti i odluci svakog pojedinca.

– **Klopotan:** Ono na čemu smo inzistirali jest da se svine uopće ne smiju klati na dvorištu; znači da sve bude prebačeno u klaonicu gdje je veći nadzor, ali to nije bilo prihvaćeno.

– **Oman:** Strašno je bilo raspravljati o tome tko će koga klati i kako će klati, s obzirom na to da smo duboko protiv bilo kakva klanja uopće. Dakle, mogli smo raditi samo na tome kako da u cijeloj toj stravičnoj patnji klanja patnja životinje bude nešto manja, ako se uopće u slučaju klanja o tome može raspravljati.

– **Klopotan:** Međutim, navedeno uopće nije bilo predloženo u radnoj verziji prijedloga zakona. Najstravičnije u svemu tome jest da smo mi to

razgovor

sami predložili, gdje smo imali argument da zašto bi se životinje u domaćinstvima klale na način kako to svatko želi, da se od toga radi narodno veselje, da su izložene izživljavanju, brutalnosti klanja, ako se već neke druge svinje kolju tako da su prethodno omamljene. Ujedno, treba naglasiti da je predlagateljima zakona na prvom mjestu bilo – konkretno u ovom slučaju – ispravnost životinjskoga mesa za ljudsku konzumaciju, pa se onda i s te strane gledala zaštita životinja. Sve je bilo povezano sa zdravljem ljudi, a manje s brigom za životinje. To nam je jedino pomoglo da povjerenstvo prihvati da zakon u slučaju klanja mora vrijediti za sve životinje, ponavljam, osim tzv. peradi i kunića.

Cirkus DA, životinjske točke NE!

Ujedno, zanima me kako komentirate čl. 53. st. 1. prema kojemu je zabranjeno držanje i korištenje divljih životinja u cirkusima i na predstavama sa životinjama? Naime, tragom navedenoga, što je s cirkusima koji koriste domaće životinje?

– **Oman:** Na žalost, cirkusi koji koriste domaće životinje ostaju dozvoljeni i upravo zato u kampanji *Cirkus DA, životinjske točke NE!*, koju vodimo već nekoliko godina, naglasili smo da je riječ o zabrani cirkusa sa životinjskim točkama, ne radeći razliku između divlje ili domaće životinje. Na žalost, kod same izrade Nacrta radila se razlika i zabranjeni su samo cirkusi s divljim životinjama. Dakle, riječ je o životinjama koje godišnje prelaze i do 1000 kilometara, gdje je riječ o jednom specifičnom i brutalnom načinu postupanja prema zatočenim životinjama koje se ropski koriste za spektakle i pokazivanje u takvoj profilerskoj organizaciji koja zarađuje na životinjskim točkama. Naravno, kao udruga ne odobravamo nikakve predstave u kojima se koriste životinje u bilo koje svrhe, no, s druge strane, to je velik korak, jer svi cirkusi koji su dosad posjećivali Hrvatsku bili su upravo s divljim životinjama i vjerujemo da upravo zbog

same atraktivnosti divljih životinja u odnosu na domaće životinje može biti točke s tim životinjama neće biti toliko privlačne jer cirkus s divljim životinjama za neprosvijećenu publiku kojoj nisu poznate ili koja je ravnodušna na patnje životinja atraktivniji je u svakom slučaju od nastupa domaćih životinja. Stalno ponavljamo da te metode treninga uključuju batine, upotrebu električnih štapova, lišavanje hrane, drogiranje i kirurško odstranjivanje ili onesposobljavanje zuba i kandži. Strahotno je ono što se događalo s austrijskim cirkusom Gärtner koji se predstavljao kao nacionalni cirkus u Hrvatskoj i koji je ovdje boravio posljednje dvije godine.

– **Klopotan:** Kako su u Austriji prema njihovom zakonu o zaštiti životinja, na kojem se temelji ovaj Nacrt zakona o zaštiti životinja, zabranjeni cirkusi sa životinjskim točkama, cirkus Gärtner preselio se u Hrvatsku gdje se registrirao kao hrvatski nacionalni cirkus. Zbog toga smo krenuli u jako intenzivnu kampanju, jer ne želimo u Hrvatskoj vidjeti bilo kakav cirkus sa životinjama, a kao rezultat te kampanje dosad je 28 gradova zabranilo cirkuse sa životinjskim točkama, a sam je Gärtner odustao od nastupa u Hrvatskoj. Naime, prije nešto više od mjesec dana dio životinja su prebacili u Norvešku, a dio u Rumunjsku, i zapravo su krenuli u druge zemlje gdje posuđuju te životinje drugim cirkusima. Shvatili su da u Hrvatskoj nemaju što raditi

i da ovdje nisu dobrodošli. Naravno, to nije rješenje; nama je bio cilj da se oni rasformiraju kao cirkus i da te životinje završe u utočištima ili u zoološkim vrtovima gdje im, naravno, ne bi bilo savršeno, ali barem bi se ukinula patnja kojoj su izložene tijekom transporta, dresure električnim palicama i stalnih nastupa koje moraju odradivati – bez prekida moraju biti aktivne i biti robovi za druge. Upravo to što su shvatili da ovdje više za njih ne postoji mogućnost zarade pokazuje kako je kampanja dosad bila uspješna.

– **Oman:** U svakom slučaju, kampanja se nastavlja. Upravo smo naglasili razliku; dakle, gradovi zabranjuju cirkuse sa životinjskim točkama, a zakon će braniti samo cirkuse s divljim životinjama. U nastavku kampanje imamo daljnje pregovore s gradovima, ali i s nekim županijama, tako da su moguće zabrane na razini cijele županije. Bez obzira na zakon, kampanja se i dalje nastavlja.

Patnja tzv. farmskih životinja

Iako je Ministarstvo uvažilo neke vaše primjedbe i uvrstilo ih u Nacrt, mnogi prijedlozi ipak nisu uvaženi, poput gore navedenih ili, primjerice, zabrane držanja pasa na lancu. Koje biste ipak pozitivne aspekte Nacrta istaknuli?

– **Oman:** Ipak bismo više voljeli govoriti o tome što bi trebalo još promijeniti i što se još nije promijenilo, nego o tome što je, recimo, dobro. Naravno, ima pozitivnih pomaka. Želimo naglasiti ono što nije uvršteno i što nije napravljeno. Dakle, ništa nije napravljeno za tzv. farmske životinje, jer, prema mišljenju Ministarstva, ekonomska situacija u Hrvatskoj je takva da se ne mogu poboljšati uvjeti patnje tzv. farmskim životinjama. Na žalost, opet se dogodilo to da se one najmanje štite i da njih nitko ne gleda, čak niti u tim najosnovnijim uvjetima. Postoji još apsurdnosti u samom Nacrtu prijedloga zakona. Prvo bih spomenuo utrke pasa; naime, prema navedenom nacrtu zabranjene su samo utrke pasa na tvrdim podlogama, i time

on postaje zapravo priručnik za dozvolu utrka koje se ne odvijaju na tvrdim podlogama. Naime, bolje bi bilo da te stavke nema, nego da ispada ovako kao priručnik za utrke pasa. Trebalo je stajati da se u potpunosti zabranjuju utrke pasa, a što je na snazi u mnogim američkim državama, gdje je to itekako veliki biznis i gdje ih je zbog toga bilo mnogo teže zabraniti. Ujedno, vrlo smo nezadovoljni time što u Nacrtu nema definicije životinje, što govori o tome da bi zapravo svima bilo "teže" pod navodnicima propisivati kako se kolju životinje kada bismo iznijeli definiciju da je životinja osjećajno biće, biće koje osjeća bol i patnju, da je ona, zapravo, sustanar ljudi. U odnosu na postojeći Zakon o dobrobiti životinja uneseno je da se navedene odredbe odnose na kralješnjake. Naravno, uvođenjem definicije životinje možda se ne bi mnogo toga promijenilo u samom Zakonu; međutim, čini nam se da bi ipak bilo teže propisivati odredbe koje više pomažu eksploataciji tih životinja nego što ih zapravo štite.

Institucionalizacija patnje

– **Klopotan:** U potpunosti smo svjesni da zakon o zaštiti životinja ne štiti životinje, nego i dalje institucionalizira njihovu patnju i mučenje, i samo ih stavlja pod zakonsku regulativu, a s druge strane smo svjesni da je i to velik pomak u odnosu na postojeći zakon. Naravno, pravi zakon koji bi štutio životinje bio bi onaj u kojem one ne bi bile predmet iskorištavanja ljudske vrste. Ono čime smo najdublje razočarani i što smatramo velikim propustom jest nepostojanje odredbe o zabrani uzgoja životinja za krzno, koja je bila dijelom radne verzije Nacrta zakona o zaštiti životinja, a koja je u zadnji trenutak, kad je zakon već izašao u javnost, bez ikakvog argumenta izbačena. To nam je neshvatljivo, jer smo dali vrlo jake i čvrste argumente za nužnost takve zabrane u Hrvatskoj, koje su predstavnici povjerenstva prihvatili. I sama Hrvatska gospodarska komora dala je svoje mišljenje u kojem nije bilo nikakva vrednovanja važnosti uzgoja životinja za krzno kao bitne gospodarske grane u Hrvatskoj. Svjesni smo da je izbacivanje te odredbe iz Nacrta rezultat lobija kojima je u interesu da jedna tvrtka koja ubija činčile profitira na suludom mučenju životinja zbog njihova krzna, i to u 21. stoljeću. To je sramotno za Hrvatsku i smatramo da zakon o zaštiti životinja ne može biti potpun kad u njemu ne postoji odredba kojom se zabranjuje uzgoj životinja zbog njihova krzna. Nastavit ćemo lobirati da ta odredba bude dijelom zakona o zaštiti životinja.

– **Oman:** Dakle, ne odustajemo od toga, i to bi bio jedan od najvećih pomaka u zakonu, iako, istina, možemo govoriti i o pozitivnim stranama zakona, kao npr. uvođenje institucije Etičkog povjerenstva za odobrenje obavljanja pokusa, a u koju će biti uključeni i predstavnici udruga za zaštitu životinja; zabrana pokusa na životinjama u svrhu ispitivanja sastojaka i gotovih kozmetičkih proizvoda, osim kada ne postoje druge znanstvene metode; uvođenje Povjerenstva za zaštitu životinja koje daje mišljenja o poboljšanju zakonske zaštite životinja, a u kojem će biti i predstavnici udruga za zaštitu životinja; zabrana prodaja pasa i mačaka u zoo shopovima te obaveza izdavanja pisane upute o odgovarajućem načinu držanja životinje svakom kupcu. Ipak, ne želimo da se navođenjem tih dobrih stvari zaboravi ono što je već bilo u radnoj verziji, što je ostalo do kraja i što je izbačeno nekoliko dana prije nego što je Ministarstvo dalo Nacrt na uvid javnosti. Dakle, potrebno je upozoravati da nisu zabranjene utrke pasa, da se životinje u skloništima mogu ubiti nakon trideset dana, da nije zabranjen uzgoj životinja za krzno...

– **Klopotan:** Protivili smo se i tome da kirurške zahvate mogu obavljati svi, bez obzira na svoju nestručnost i neznanje. Konkretno, tražili smo, a s time su se složili i predstavnici struke, da kirurške zahvate ne mogu obavljati farmaceuti, agronomi stočari i ostali, koji nikad tijekom školovanja nisu imali kolegije vezane uz kirurške zahvate, nego da to mogu obavljati isključivo stručne osobe, dakle veterinari i eventualno liječnici kirurzi. Na žalost, to nije provedeno u prijedlogu zakona, što je potpuno nelogično.

– **Oman:** Što se tiče zabrane uzgoja životinja za krzno, u radnoj verziji Nacrta zakona bilo je predloženo prijelazno razdoblje od pet godina, što je jako mnogo kada govorimo o krznu. Naime, u tom razdoblju svatko se iz navedene proizvodnje može prebaciti na neki drugi posao, a tzv. argument koji smo dobili od Ministarstva da je to gospodarska grana koja predstavlja više-manje dopunsku zaradu razvojačnim braniteljima i drugim ljudima, smatramo pseudargumentom, s obzirom na to da je riječ o dodatnoj zaradi 300 ljudi. Pozivali su nas uzgajivači činčila za čakovečku tvrtku Chinchilla d.o.o., koji su se osjećali prevarenima, jer su mnogo uložili u uzgoj, a otkup je bio mali. Sve se, naime, svodi na to da zarađuje jedan profiter, jedan kapitalist koji sve to šalje u izvoz, a u Hrvatskoj će se, na sramotu i štetu njezinih građana, obavljati krvav posao. ■

Arnon Grunberg

Kada pišem, to je poput potrage

Nizozemski pisac rođen 1971. u Amsterdamu, mlada je i velika zvezda svjetskog književnog neba. Slavu upoznaje sa samo 23 godine, kada mu je objavljena prva knjiga *Plavi ponedjeljci*, koja je ujedno i prva njegova knjiga prevedena na hrvatski. S njom osvaja nagrade za najbolji prvijenac i najbolje prodavani prvijenac, i od tada ona ne silazi s vrhova ljestvica čitanosti. Pod pseudonimom Marek van der Jagt, 2000. još jednom osvaja nagradu Anton Wachter za najbolji prvijenac. S trećom novelom osvaja AKO nagradu, koja je najveće priznanje za književnost u Nizozemskoj. Grunberg voli pisati iz perspektive pojedinca koje društvo smatra manje ili više neprilagođenima, a koje s druge strane čitatelji u potpunosti mogu razumjeti. Njegov humor je inteligentan i ciničan, a njegov pogled na život možda najbolje opisuje njegova rečenica: "Život traje jedno vrijeme i onda stane! Uživaj dok možeš!"

Danas živi u New Yorku i piše priče, romane, eseje, poeziju, drame i kolumne, a djela su mu prevedena na sve glavne svjetske jezike.

Od fotokopirnog stroja do bestseler

Možeš li nam opisati svoje književne početke? Kako, kada i zašto si odlučio pisati, što je bilo presudno da postaneš pisac?

– Hm... s 15 godina odlučio sam napustiti srednju školu jer sam negdje u tom periodu shvatio da zapravo želim postati glumac. Razmišljao sam kako mi i ne treba škola, jer ionako želim biti u pozornici. Zatim sam se pokušao upisati u nekoliko kazališnih škola, ali nisam uspio. Nakon nekoliko godina shvatio sam da glumačka karijera neće biti baš tako uspješna kao što sam u početku zamislio, barem ne moja. Shvatio sam da moram pronaći nekakav posao kako bi preživio. Zaposlio sam se u jednom uredu, u kojem sam radio zatupljujući posao. Po cijele sam dane stajao pokraj fotokopirnog stroja i kopirao. Nakon otprilike dvije godine, moj menadžer mi je rekao kako smatra da je šteta da cijeli svoj život provedem radeći ovaj posao, da mogu napraviti puno više. Nakon tog našeg razgovora, otpustio me. Zatim sam otišao na sajam knjiga u Frankfurtu, moram priznati

iz čiste radoznalosti. Vrlo me se dojmio cijeli sajam, bio je golem, i za nekoga tko ga prvi put posjećuje bio je nešto posebno i doslovno me oduševio.

Pomislio sam da bih mogao postati izdavač i pokrenuti vlastitu izdavačku kuću, te na taj način uštedjeti nešto novaca. Izdao sam pet knjiga, nakon čega sam morao objaviti bankrot jer sam ostao bez novaca, a banke su mi bile za vratom. Odlučio sam prodati svoju izdavačku kuću. Ponovo sam otišao u Frankfurt ne bih li pronašao veću nizozemsku izdavačku kuću koja bi mogla prodati ostatke ostataka moje tvrtke. Jedan me izdavač pozvao na večeru, što je bilo zaista ljubazno od njega i pomalo me iznenadilo. Na kraju večeri mi je rekao kako mora biti iskren sa mnom i kako ga zapravo ne zanima moja izdavačka kuća, ali da bih mogao napisati novelu za njih. Nisam ga shvatio previše ozbiljno, no nakon dva tjedna nazvao me i pitao: Gdje je moje prvo poglavlje!? I prije toga sam radio ponešto za kazalište, no nikada prije nisam napisao knjigu i nisam sebe doživljavao kao autora. To je bila prekretnica u mom životu kao pisca, kao i doživljaja samoga sebe kao autora. Nakon godinu i pol objavljena mi je prva knjiga *Plavi ponedjeljci* i postala je bestseler. Odjednom su mi se počele javljati novine koje su željele da pišem priče za njih. Ta moja prva knjiga mi je doista promijenila život i od tada sam mogao zarađivati za život kao pisac.

Humor, ironija i oslobođenje od tradicije

Kada pišeš, iznosiš li svoji unutarnji svijet, misli... ili se trudiš prenijeti poruku ljudima koji čitaju tvoje priče, želiš li neke svoje istine objasniti i prenijeti drugima? Što je na prvom mjestu – priča ili onaj koji čita priču?

– Nikada nisam pisao za sebe, nikada nisam pisao, recimo, dnevnik. Mislim da uvijek postoji poruka. Poruka koju nikada nije moguće sažeti u jednu rečenicu. Tako zapravo i nastaju cijele knjige. Nije važno što je motiv koji nekoga tjera da piše. Naime, Dostojevski je pisao da bi preživio. Taj motiv nije bitan i presudan za kvalitetu knjige koja nastaje. Uvijek imam na pameti i čitatelja koji čita moje tekstove i nikada zapravo ne pišem isključivo za sebe.

Magdalena Jelić

Nizozemski pisac, gost Festivala kratke priče, govori o svome prvom romanu, upravo objavljenom na hrvatskome

Posjeduješ osobit smisao za humor, koji ponekad uspoređuju s onim Woodyja Allena, slažeš li se s tim?

– Ne, ne slažem se s tim i moram priznati da sam pomalo umoran od takvih usporedbi, i to iz nekoliko razloga. Zaista cijenim Woodyja Allena i njegov rad i smatram da je napravio mnogo predivnih filmova, no mislim da je ono što ja radim potpuno drukčije i da zaista nije za usporedbu. No, u Hrvatskoj je izdana tek prva moja knjiga i možda kada i druge budu prevedene i kada moj cjelokupan rad bude na hrpi, možda će se moći bolje sve vidjeti. Ponekad mislim da je usporedba velikim dijelom zbog mog izgleda: naočale, kovčeva kosa, židovsko porijeklo. S druge strane, i ja često u knjigama koristim ironiju, osobito u svojoj prvoj knjizi. Možda ljude i to asocira. Ironija je bitan element moga pisanja i mene samoga i zajedno s humorom često je dio mojih priča. Smatram da je čak i kod tragičnih priča potrebna doza ironičnog i humorističnog pogleda na situaciju.

Misliš li da je tvoje židovsko nasljeđe imalo ikakvog utjecaja na tvoje pisanje i tvoj pogled na neke stvari u životu?

– To je vrlo teško pitanje. Ni sam zapravo ne znam. Nisam religiozan, odnosno nisam više. Zapravo se često pitam što zapravo znači biti Židov. Odrastao sam u religioznom okruženju. Moje sestra je još iznimno religiozna, dok sam se ja "pomaknuo" na drugu stranu. Za mene zapravo "biti Židovom" i ne znači toliko. Naravno da je prisutan utjecaj povijesti mojih roditelja, dapače vrlo kompleksne povijesti, no dok pišem nikada ne razmišljam u tom pravcu. Upravo se stoga u New Yorku tako dobro osjećam. Tamo nije toliko važno što si i cijela ta povijest koja svakoga od nas prati nije toliko bitna; tamo to ne iskače toliko kao u Europi.

Izazvati ekstremne reakcije

Kažu da čitatelji tvoje knjige ili vole ili ne vole? Što misliš što su čitatelji prepoznali u tvojim knjigama?

– Mislim da je najgore što autor može čuti za svoju knjigu: "Dobra je". Svakako želiš pobuditi u ljudima reakciju, i to ekstremnu reakciju. Kada pišem to je poput potrage.

Želim napisati priču najbolje što mogu i znam. Možda zvuči arogantno, ali sebe smatram dobrim piscem. Znam da ima ljudi koji se ne bi složili sa mnom, i to je sasvim u redu. No kada smatraš sam sebe dobrim piscem zapravo te i ne iznenađuje što ljudi čitaju tvoje knjige i prepoznaju tog dobrog pisca u tebi.

Koji su uzori u tvom pisanju?

– Kada sam imao oko 18 godina, u fazi kada sam još želio biti glumac, i ujedno počinjao pisati za kazalište, u Amsterdamu je živjela jedna starija Poljakinja, koja je zapravo prva moj rad doživljavala ozbiljno. Ona me upoznala s novelama i kratkim pričama poljskog autora Mareka Hlaskoa. U to vrijeme mi je on bio važan. Mogao sam se poistovjetiti s njegovom ljutnjom i pesimizmom. Pročitao sam sve što je postojalo na njemačkom i nizozemskom. Zapravo, mislim da je za svakog pisca važno sve što pročita. Sve što mu se sviđa, ali i ne sviđa, jer onda možeš sam sebi reći: "E, ovako sigurno neću i ne želim pisati". Dakle, ne mogu izdvojiti samo jednu osobu kao uzor. Sve što pročitaš ostavlja trag. Kao mladić nisam pretjerano volio gledati televiziju i mnogo sam čitao i gotovo je sve na neki način ostavilo trag. Znalo mi se dogoditi da čitam novine i naidem na članak za koji bi pomislio kako je zapravo izvrsna tema za knjigu ili priču.

Je li svakodnevi život središte tvoje inspiracije ili voliš pisati iz vlastite mašte?

– Mislim da je svakodnevnica i ono što se događa oko nas zapravo izvor gotovo svakom piscu. Naravno da i veliki dio toga dolazi iz moje mašte. Zapravo je to jedna kombinacija stvarnosti i mašte. Mislim da kao pisac moraš izaći van. Znam da postoje pisci koji mogu živjeti u svome malom svijetu. U mojoj prvoj knjizi *Plavi ponedjeljci* glavni junak se zove Arnon Grunberg i imamo mnogo toga zajedničkog, ali u kasnijim knjigama nema toliko poveznica između mene i mojih priča. Mislim, pisac piše knjigu i sigurno postoji razlog zbog kojeg je odlučio napisati tu knjigu. Uvijek na neki način unosiš sebe u svoju knjigu, zapravo za mene je gotovo nemoguće u potpunosti se odvojiti od onoga što pišem.

Mislim da je najgore što autor može čuti za svoju knjigu: "Dobra je". Svakako želiš pobuditi u ljudima reakciju, i to ekstremnu reakciju

proza

Roman Plavi ponedjeljci Arnona Grunberga, u prijevodu Gioie-Ane Ulrich i izdanju Profila

Okrutnost kao središnja tema literature

Smatraš li da si se mnogo promijenio od svoje prve knjige?

– Definitivno, ne želim ni jednu priču na neki način pričati dva puta. Nisam se samo puno promijenio na osobnoj razini, nego i kao pisac.

Postoji li neki ključni događaj u tvome životu koji je na tebe kao pisca ostavio duboki trag?

– Ne bih mogao izdvojiti jedan ključni. Bilo je to više manjih. Možda bih zapravo mogao izdvojiti svoju odluku da napustim školu. Svi su oko mene smatrali kako sam drag i pametan dečko i kako ću sigurno jednoga dana postati zubar ili odvjetnik. Kako ću imati pristojan posao, osnovati obitelj. Znaite, pravi pristojan građanski život. Kad sam imao petnaest, odlučio sam da to nije za mene smisao vlastita života, i da imam druge želje. Većina ih je mislila da nakon što sam napustio školu neću uspjeti ništa napraviti u životu. Zapravo sam i dan danas iznimno ponosan na tu svoju odluku.

Kako bi se opisao u nekoliko riječi?

– Kao pisca mi se teško opisati jer sam se jako promijenio. Privatno me možda najbolje opisuju riječi: ironičan, zaigran, melankoličan, energičan. Volim promatrati život kao igru. Mislim da je to najbolji način da se u današnjem svijetu nosimo s vlastitom nesavršenošću, ali i nesavršenošću društva. Današnji je svijet zapravo vrlo okrutan i temelji se na pojmovima "pobjednik" – "gubitnik", a pokušavam se ponašati kao da to nije istina, i to je jedna velika laž.

Kada bi ovo bio posljednji trenutak u tvom životu i kada bi mogao odabrati samo jednu stvar koju možeš napraviti, a da nije pisanje, što bi to bilo i zašto?

– Volio bih naučiti kako ubiti životinju. Smatram da kao pisac nikako ne možeš pobjeći od vječnog pitanja okrutnosti koja nas sve okružuje i koja je svakodnevno prisutna, i tako se konstantno okrutno ponašamo jedni prema drugima. Mislim da je to najvažnije pitanje koje se postavlja u literaturi, i na mnogo je načina veće čudo od samoga života, barem za mene. Jednom prilikom kada sam bio u Boliviji prisustvovao sam klanju kokoši i totalno sam se zgrozio i bilo mi je jednostavno odvratno. Želio bih bolje razumjeti okrutnost koja nas okružuje. Možda se neću usuditi i možda odustanem u posljednji tren, a što to onda zapravo govori o meni. Možda ću na taj način bolje razumjeti neke stvari. ▣

Smatram da kao pisac nikako ne možeš pobjeći od vječnog pitanja okrutnosti koja nas sve okružuje i toga da se konstantno okrutno ponašamo jedni prema drugima. Mislim da je to najvažnije pitanje koje se postavlja u literaturi

Mrkvice

Arnon Grunberg

Dilerica bijaše žena u kasnim pedesetim godinama. Imala je trajnu i nosila je hlače za jogging. Sa sobom je dovela i muža. On je na sebi imao kratke hlače i cijelo je vrijeme ruku gurao u zdjelicu s grickalicama koja se nalazila pokraj mojega kreveta.

Dilerica se zvala Elizabeta. Zapravo je radila kao nosačica. To je, dakle, značilo da je po skupim hotelima teglila tuđu prtljagu. Kako bi si priskrbili dodatnu zaradu, ona i njezin muž imali su malu tvrtku koja je distribuirala marihuanu. Možda su distribuirali i duge stvari, ali ja o tome nisam ništa znao.

Na moj krevet dilerica je bacila plastičnu vrećicu. Iz nje je dopirao miris hrane za bebe. Hrane za bebe u kojoj su bile prerađene mrkvice.

Primijetio sam da sam od tog mirisa počeo osjećati mučninu, stoga sam se sjeo što je moguće dalje od vrećice.

– Kako vam lijepo pristaju uvojci – rekoh kako bih dobio na vremenu jer nisam znao što bih još trebao reći. U svojoj sam hotelskoj sobi imao sve i svašta, ali još nikada dilerica.

– Da otvorim flašu vina? – upitah.

– Fino – odvrati njezin muž. On bijaše starac, ali vrlo dobro konzerviran.

Otišao sam u kupaonicu kako bih otvorio bocu. Ovoga nema u filmovima – da dileri s vama piju vino i da su u brauku sa starcima ovisnima o grickalicama. Zdjelicu koju sam naručio kod *room servicea* muškarac je napola ispraznio.

– Tako – rekoh – živjeli.

– Zar nećeš provjeriti? – upita Elizabeta.

Otišao sam do vrećice. Njezin je sadržaj doista nalikovao na komadiće mrkve koji su se jako dugo sušili i zbog toga postali smeđi. Isto se događa i s listovima s drveća. Ako se jako dugo suše, također postaju smeđi.

– Prvorazredna kvaliteta – rekoh – osjećam to po mirisu.

Pitao sam se hoće li ikada napustiti moju hotelsku sobu. Njezin je muž ispio prvu čašu vina, a sad si je natočio drugu.

– Najprije smo počeli uvoziti samo za nas – reče muškarac – ali u određenome trenutku primijetili smo da time i druge možemo usrećiti, pa smo pomislili: zašto ne? Zašto ne usrećiti druge ljude a pritom još zadržati i džeparac?

– Točno – rekoh – to je u potpunosti moja filozofija. Usrećiti druge ljude a pritom zaraditi i džeparac. – Zatim se okrenuh prema dilerici, ali ona si je usne šminkala u crveno. – Smiješno je – rekoh – imamo potpuno različita zanimanja, no identičnu životnu filozofiju.

Njezin je muž podignuo ruku u zrak, najprije sam pomislio da nešto nije u redu sa stropom, no tada sam shvatio da sam ga svojom rukom trebao pljusnuti po ruci, onako kako to običavaju činiti za vrijeme sportskih utakmica. Rukom sam pljusnuo njegovu.

Kad si mrtav možeš se prestati prilagođavati, ali do tada se sve vrti oko prilagodbe.

Čak mislim da je to uporište naše civilizacije. Prilagodba. Ne, ja nisam ozbiljno zabrinut za civilizaciju. Ja nisam kulturni pesimist. Ali također ne želim da o meni kasnije govore; on je bio jedan od neprilagođenih koji je pripomogao da se sjebe naša civilizacija.

– Ako bi već htio pripaliti – reče Elizabeta.

– Ne, ne – odgovorih – još ne. Najprije se moram istuširati.

Jedan me prijatelj savjetovao da kupim malo marihuane, jer mi je nekoliko puta pozlilo od vina. Od australskoga vina, da budem precizan. Ali miris fermentiranih mrkvice u meni je izazivao mučninu prije negoli se išta dogodilo.

– Možemo li još nešto učiniti za tebe? – reče Elizabeta.

– Ne, zahvaljujem – rekoh – trenutačno sam potpuno opskrbljen.

– Rado bismo nešto učinili za tebe – odvrati – veoma nas podsjećaš na našega unuka.

– Da, prokletstvo – reče njezin muž – isti Dave.

Iskoristio je šansu da zdjelicu s grickalicama sam isprazni do kraja. Možda je bio gladan. Možda dilanje izaziva neizmjernu glad. Oni kod većine drugih mušterija, naravno, ne dobivaju slasne kikirikije i bade-me. Ponovno je podignuo ruku u zrak, a ja sam ga iznova pljusnuo po ruci.

– Za naš susret – reče muškarac.

– Da – odgovorih – za naš susret.

– I za Davea – reče Elizabeta.

Išao sam sjesti, jer se nitko nije spremao ustati. Već sam nekoliko puta bio otišao prema vratima, čak sam ih i otvorio. Ali ni dilerica ni njezin muž nisu to shvatili kao nagovještaj da je došlo vrijeme za odlazak. Strahovao sam da će, ako se još jednom uputim prema vratima, kazati – Drago nam je što smo te upoznali – te zalupiti vrata za mnom.

Već je i moja boca bila prazna.

– Uglavnom je uzimamo prije seksa – reče muškarac.

Pitao sam se smanjuje li miris fermentiranih mrkvice dio užitka. No, ujedno nisam isključio činjenicu da i sam seks miriše po fermentiranim mrkvicama.

Uputio sam se prema prozoru i otkrio da se ne može otvoriti.

– Ta mala, uska ramena – čuo sam moju dilericu kako govori – isti naš unuk.

Osvrnuo sam se. Dobro da moja majka nije ovdje, jer ona smatra da sam ja muškarac sa širokim ramenima. Da je znala tko je Arnold Schwarzenegger, bila bi me prozvala Arnold Schwarzenegger južnoga Amsterdama. Ali ona ne zna tko je Arnold Schwarzenegger.

Na svojim ramenima osjetih dileričine ruke.

Predaj se – prošapta.

To je upravo ono što već cijeli svoj život pokušavam učiniti – dometnuo sam. ▣

S nizozemskoga prevela Gioia-Ana Ulrich

* Priča je preuzeta iz zbirke priča Amuse-Gueule, Nijgh & Van Ditmar, Amsterdam. Uskoro će biti objavljena na hrvatskome u Antologiji nizozemske kratke priče, u izdanju Profila.

Muškarci moje majke

Arnon Grunberg

P etkom navečer moja majka prima osamljene muškarce. Najstariji ima devedeset četiri godine, najmlađi je u pedesetima. Neki dolaze isključivo zbog hrane, drugi se nadaju da će dobiti nešto više.

Nakon smrti mogega oca nudili su joj se različiti muškarci, ali ona preferira svoj petak navečer.

Jedan jedini uspio je u nakani da povremeno prespava kod nje. Budući da je moja majka po prirodi oprezno biće, brižljivo je zaključavala vrata svoje spavaće sobe.

No, ni to nije pomoglo. Kod nje je običavala prespavati mrga od frajera. To su njezine riječi, a ja sam joj rekao kako tu mrgu od frajera uopće nije smjela pustiti unutra. Usred noći čula je lupanje na vratima svoje spavaće sobe. Moja je majka, koja smatra da treba računati s najgorim, mislila kako je riječ o požaru ili provalniku. Ali to je bila samo ta mrga u pidžami, koja je stajala ispred njezine spavaće sobe i govorila: – Želim s tobom razgovarati o tvojem sinu.

– Pa ne valjda usred noći? – reče moja majka.

Od tog trenutka nikad više nije prespavao kod nas.

– Pa nisam ja hotel – kazala je – osim toga, uvijek pokušava stisnuti svoja prljava usta o moje usne. A i jede poput životinje.

Mojoj se majci uglavnom gadi velika većina usta i ona ujedno pomno pamti kako njezini posjetitelji jedu. Ponekad nazove i kaže: – Gospodin X je ostavio pola pileta – ili – Gospodin Y ponovo je jedan sat sjedio u WC-u, njegova se stolica pogoršala.

Ništa joj ne može promaknuti i uvijek sam upućen u tekuće događaje. Ponekad zna pridodati – Možda to možeš upotrijebiti za svoje tekstove. – Jer je strah da će njezin sin završiti kao klošar ispod nekakva mosta nesavladiv. Ona drži da je njezina majčinska dužnost da me opskrbljuje materijalom, kako bismo na taj način ujedinenim snagama pred sobom odguravali granicu siromaštva. Kazala je – Ljudi govore da si to naslijedio od mene.

Sve što ne pripada njezinoj vlastitoj obitelji moja majka naziva "ljudima".

– Brzo – nekoć je znala vikati – ljudi dolaze, pospremi sve.

Njezina se vlastita obitelj očito nalazila na periferiji ljudskoga roda, a sebe je smatrala subverzivnim entitetom, samo veoma neuredno prurušenim.

Željela je da njezina djeca upoznaju njezine muškarce te nas je stoga pozvala da dođemo u Amsterdam.

Muškarci moje majke nalaze se, svaki na svoj način, također na periferiji ljudskoga roda. Ali nisam zbog toga oklijevao trebam li prihvatiti poziv.

Povremeni pojedinačni susrest s nekim članom obitelji još se može podni-

jeti, ali susresti sve zajedno zapravo je malo previše.

Stigao sam u Amsterdam s lošim predosjećajem. Možda bi bilo bolje da ne upoznam muškarce moje majke. Nije potrebno baš sve znati. Čak je i bolje ne znati. Moja sestra će također doći.

Ona stanuje u naselju na zapadnoj obali Jordaana¹, ima šestoro djece, oblači široke haljine, a na glavi nosi neobične kape. Njezin muž zna mnogo o Bogu, njegova brada je stara, a oči vatrene.

Moji najstariji nećaci i nećakinje u meni vide grešnika koji vjerojatno i jesam.

Pozdravio sam svoje članove obitelji i dao sve od sebe da i sâm postanem članom obitelji. Jedno sam dijete uzeo u krilo i bacio ga nekoliko puta u zrak.

– Pazi – uzvikne moja majka – svakog će časa pasti na pod.

Ali nije.

– Ne živciraj se – rekoh – pa ima ih šest.

I moja majka osjeća određenu distancu što se njezinih unuka tiče. O jednoj me je rekla: – Ne mogu to promijeniti, ali gadi mi se.

Usprkos tomu nema sumnje da voli tog unuka. Čovjek je također u stanju voljeti nekoga tko mu se gadi. I mene su ponekad znali brkati s ljigavcima, pa ipak mi nikada nije nedostajalo ljubavi. – Kako je uopće moguće – upitao sam svoju majku – da si dobila dvoje lude djece? Jedno Božju riječ shvaća doslovno, a drugo svoje vlastite riječi. Jedno svijet smatra ritualnom kupaonicom, a drugo bazarom koji je pretrpan raznoraznim suvenirima. Jedno misli kako ljubav potječe od Boga, drugo kako je to pitanje cjenjkanja. Možda su tvoja djeca

zalila i zagnojila sjeme ludila, no je li moguće da ste ti i tata to sjemenje posadili u zemlju? – O sjemenu ludila moja majka ne želi ništa znati.

– U našoj obitelji takvo što nije poznato.

A moja sestra će: – Sa mnom se ništa ne događa, tebi fali daska u glavi.

I tako jedan o drugome mislimo da ovaj drugi nije pri zdravoj pameti, no to nas ujedno povezuje.

Već u četvrtak navečer moja je majka počela kuhati za svoje muškarce. Pozivala se taksij služba za starije. Sve njih noge više ne služe dobro.

Pokušao sam smisliti opravdanja za moj nedolazak u petak navečer, ali pobijedilo je kajanje, pa sam se gotovo na vrijeme pojavio u svojoj roditeljskoj kući.

Moja je majka trčala iz kuhinje u dnevnu sobu, sestra je izgovarala molitvu, ja sam šetao po vrtu.

Muškarci moje majke stizali su jedan za drugim. Neki su došli pješice, drugi na biciklu, a jedan jedini s taksijem za starije.

– Pričaj malo s gostima – reče moja majka – još nisam gotova sa salatama od krumpira.

Nije egzistencija nepodnošljivo lagana, nego beznade. Ono se uzdiglo uvis poput balona i ostalo visjeti na stropu.

Pokrenuo sam oklijevajući razgovor o hemoroidima. Moj doprinos toj temi glasio je – Hemoroidi su nešto poput krajnika, uklanjaju se škarama.

Očigledno je moja majka voljela muškarce s hemoroidima, svatko negdje drugdje traži periferiju.

Glumio sam sina svoje majke, no znao sam biti i u boljoj formi.

Sjeli smo za stol. Moja je majka trčala kao atleta, jer se bojala da će njezini muškarci gladni napustiti kuću.

– Tako – reče jedan od njezinih muškaraca – dakle, sad je obitelj kompletna?

Ako smo uopće bili obitelj, onda smo bili jedna veoma eksperimentalna.

Moja je majka razrezala meso. – Specijalno za njega kupila sam novu prskalicu za tuš – rekla je glasno – on voli snažan mlaz.

Muškarci su zainteresirano gledali u mojem pravcu. Tako, tako, vidio sam ih kako razmišljaju, pisac voli snažan mlaz.

Sve više sam se povlačio u sebe, ali ovdje nije postojao izlaz za nuždu. Još sam nakratko morao glumiti člana obitelji.

– I ja volim snažan mlaz – reče najmlađi od majčinih muškaraca – ali u Amsterdamu pritisak vode nije dovoljno jak, stoga nema koristi od prskalice.

– Ona ima tri položaja – reče moja majka velikodušno razdjeljujući meso – nakon jela morate otići pogledati.

I doista, nakon jela društvo se uspelo po stepenicama kako bi se divilo prskalicu moje majke.

Dolje, kod stepenica, majka je prošaptala: – Budi malo ljubazniji s gospodinom Z, on lebdi na granici smrti.

Čak su i umirući još pokazivali interes za prskalice. Više me ništa nije moglo iznenaditi, jedino sam još želio natrag u garderobu kako bih skinuo šminku.

I dok je moja majka demonstrirala svoju prskalicu, zapitao sam se zašto se ne usuđujemo sami birati vlastitu sreću. Čak činimo sve kako bismo joj utekli, pa je stoga niti ne moramo izgubiti. ■

S nizozemskoga prevela
Gioia-Ana Ulrich

* Priča je preuzeta iz zbirke priča
Amuse-Gueule, Nijgh & Van Dittmar,
Amsterdam. Uskoro će biti objavljena na
hrvatskome u Antologiji nizozemske
kratke priče, u izdanju Profila.

Bilješke:

¹ nizoz. Jordaana – radnička četvrt u Amsterdamu.

Mladen Tudor – fotografski pogled

Turbo semanticus

Saška Rojc

NAPUŠTENOST

zatim si dugo živjela vani. pojavljivala si se iza uglova berlina. o bok okačila ananase i fazane. da ti drže na zemlji te lake brze kretnje kukova. ja sam propustila jedan dio tvog rasta. al ima perioda kad ni sebe nisam imala vremena pratiti. tad ti priroda za nemar doda svašta. neugodno. situ nu dlačicu na bradi. kapilaru pokraj nosa. mizantropiju.

al ti si samo čvršće zategla dječje crte preko ličnih kostiju. i cinizam ti je ostao dječji. iako nikad nisi sličila na djevojčicu. uvijek samo na sebe. nekad malo na mene. nekad na lisicu iz malog princa. silno sam te željela pripitomiti. zadobiti te za tešku napuštenost.

IZMJEŠTENOST

možeš imati moju glavu. uzidaj me u zid obiteljske kuće s lovačkim trofejima tvog djeda. hajde, gea, možeš ti to. hrani me. popni se na stolac i daj mi grudi. siđi sa stolca i daj mi usne. poji me.

bit ću samo oči. bit ću samo usne. tijelo će s vremenom postati okamina u zidu. prestat će žudjeti za kretnjom. jaukati noću.

ako te tvoji pitaju: za boga miloga, čija je ovo glava? kaži to je majmun, ris, vidra.

zidaj! ne ostavi me izmještenu. ja sam ti. daj mi da živim u svojoj tvojoj kući.

TURBO SEMANICUS

kažu. postoje. zatvoreni. pjesnički. svjetovi. kako je to prokleta dobra geografija strašnih i divnih toponima. opake i smiješne republike. željezna i snježna komorna carstva. knjige gradovi i knjige oceani.

a ponekad iz zatvorenog pjesničkog svijeta ispadne predmet u stvarnost.

jedan od njih je pužolika afrička školjka turbo semanticus. obojena je presijavanjem. odmah ti je jasno da nije stvarna. da ju je neki luđak izmislio skupa s tim imenom. gea je nosi kao privjesak oko vrata.

ponekad sumnjam da je i gea ispala iz istog opusa. pjesnika tražim. tvorca. plovpučim bespravnim morima. gomilam adrese zatvorenih svjetova. imam gradove i oceane knjiga. u nijednoj nema moje ljubavi. ali u svakoj je ostavila vlat kose, otisak puža, zgužvanu postelju, mrvice za ptice. bookmark na posebnim stranicama.

PONEKAD IZ ZATVORENOG PJESNIČKOG SVIJETA ISPADNE PREDMET U STVARNOST

i nastavi živjeti svoj smrtni život nezavisno od tvorca.

ponekad sam pjesnik naleti na svoj ispali predmet ili biće.

oni ga se ne sjećaju i nitko mu ne vjeruje da je baš on izmislio. lakrimarij. mastral. kristove oči. bacha. lorcinu ljubav. kafku i jesensku. i neke narode. otok susak. japan. đumbir. dućane cimetove boje. kućicu u grožnjanu. gein torzo. mene.

EKVILIBRISTICE

jesi li spremna za napokon? stigla je još jedna potvrda da je naša ljubav bolest. u nama je živa samo žudnja. mi ljudožderski nasrćemo jedna na drugu. bolesne od straha. prognane. same. nekad mi je žao nas. naše snage. naše nježnosti. osuđenosti na patetiku. nitko ne želi da nas spasi. u ovom malom gradu. u ovom srednjem vijeku. u ovom srednjem svijetu. mi smo ekvilibristice. spašavamo se tijelima. jedemo se. jebemo se.

pitaš me o potvrdi koja je stigla. kažem. stigla je potvrda da je naša ljubav blagoslov. još dva imena na listi za odstrel zabranjenih ljubavi.

uz sav trud i trenje tih mračnih glasova koji mrmore iz pozadine. uz sav taj dogwill:

naša je tužna ljubav zdravlje i svijetlo. sretnija od svih sretnih ljubavi. naša gola prekrasna tijela dodiruju se od početka. sapleću se od ljepote. ljube jezicima. svijeta. naročito hrvatskim. sočnim. iz naroda.

Saška Rojc rođena je 9. veljače 1977. godine u Splitu. Objavljivala u *Temu*, *Quorumu*, *Zarezu*, *Poeziji*, *Vijencu*, na *Knjigomatu* i 3. programu hrvatskog radija (*Poezija na glas*). Njena knjiga poetskih tekstova *Puzzlerojc* bit će objavljena u Meandru te u sklopu DPKM-ovog projekta besplatnih elektroničkih knjiga.

Egotrip

Pomolimo se

Željko Jerman

Kada bih zaista iskreno pisao što osjećam i mislim o drugima, odnosno svojoj okolini... od najbližih do onih najudaljenijih, a s kojima ipak moram imati posla, mislim da ne bih mogao preživjeti niti par dana! Raskomadali bi me na komadiće, kada - tada... ak ne svi, onda bar neki

Nesta Smrt iz moje blizine & okoline... osta iza nje samo "dovidjenja" i jedan svježi mladi, zelednožuti listić dolepršao s obližnjeg oraha, aterirao tik do čaše pive, tako da nisam mogao ne zapaziti ga. Sitan rukopis, s jakim naočalama nedovoljno vidljiv, no s povećalom ipak čitak. Ništa naročito niti mi nepoznato: "Kaos ne postoji, iako su točnije pretpostavke kaosa, kao filozofije, od svih dosadašnjih teorija jasnih ljudskih umova s tvoje Zemlje, koji već stoljećima pokušavaju dokučiti BITAK. Kaos se reflektira u vašem svekolikom življenju - počev od one visoke do (kontra!) najniže politike, završno s artefaktima; od "makaronskih" pećinskih slikarija do, i iza, uzmimo npr. tvog ljubimca Josepha Beuysa. Analogno - Veliki prasak i vjerovanje "Na početku bijaše tmina", tj ništa... apsolutno nije istinito! Oduvijek je i dovijeka će sve postojati, a ovo KOZMIČKO

PRCANJE i BIBLIJSKO NIŠTAVILO su izmišljotine ljudske kapi kapljice u beskrajnom besmislu... i tako dalje... sve sami nihilistički nazori (pojma nemam kako je toliko toga stalo na tek nastali proljetni list!).

"Zabavni" spamovi

UFFF... jebo te, već mi se javljaju neki zabrinuti frendeki i frendekice, da sam potpuno skrenuo s pravog pozitivnog, egotripastog puta u neke blatne močvare. Moram pripaziti; neću više spominjati sva ta "ludila" za koja misle zbiljski da ih sumanut izmišljam... Bolje pisati nebuloze a' la:

"Eci, peći, peć! Reci braco i ti seko mala - to je Tuđmanov pereć! (popevajte kao dječju pismu). A mogli smo imati "Lijepu našu" barem kiću, ako već ne i žemlju. Izperegirali su se sami Hrvati i Hrvatice, te ostatak građana Hrvatske... pak smo zapravo KIFLA S PERECASTIM RUPCUGAMA!"

Mogu napisati i gomilu naslova "zabavnih" Spamova, kojima sam svakodnevno u ogromnim količinama bombardiran, a koje mi kompa Komp uredno na Outlook Expressu sprema u folder Deleted Items, da bih ih se mogao što jednostavnije riješiti, odnosno svih svakočasno desetak pristiglih trajno izbrisati

(klik na Edit, otvori se više mogućnosti, klik - Empty 'Deleted Items' Folder)... jerbo mi je jenput zasijalo; čovječe, pa to bi bilo zanimljivo iskopirati i zasejvat u nekom Egotripu, samo nazive, ne ih i otvarati, tko zna čime su sve zaraženi kada mi ovako piše firma T-Com: "Sigurnosna zaštita je otkrila moguću neželjenu masovnu poruku poslanu Vama. Originalna poruka nalazi se u privitku,

a ako ovakve obavijesti u buduću želite izdvojati, u Vašem e-mail klijentu..."

ITD. Teatar virusa od obične prehlade do opasne ptičje gripe ili TBC - a. Evo kako izgledaju ta pisana - oslikana remek djela, vrijedna pažnje jednog artiste - postkonceptualiste:

From: "T-Com sigurnosna zastita" <security.admin@t-com.hr>

To: <NotificationRecipient>

Subject: [SPAM] * Generic Viagra bestseller *

Date: 8. svibanj 2006 6:45

O odnosu s anđelom

E, ovi Subjektivni spamčeki poezija su zasebna, te mislim da bi ih i Tin koristio, a možda ih i rabi ako je za života poslije života nabavio i koristi kompjuter. Ajmo Kompa moj ispisat SPAM PJESMU! Neka se zove po gornjem otkriću

Generic Viagra bestseller... Be the "biggest" out of all your friends / Discount special for PE patch almost over / Other guys are improving themselves...are you? / Your partner will worship you for it / Take advantage of cheap pills...

Fw: Illusion / Don't be the "little guy" in the club / Welcome to DALnet / VIAGRA SOFT TABS as low as \$3.86 / Cialis + Viagra / Order Viagra Now / SOFT Viagra at \$1.62 per dose / Re: NOTICE... (za sada dosta... 2. dio 2.x).

Ili ovo, ovak: "Sve su žene kurve, a moja majka je najveća, jer me je rodila. Pizda joj materina bedasta"! UFFF... zavrtnica... opet... kog kurca MELJEM GLUPOSTI? Možda jer nova napađanja na Novi zavjet, pronalaženjem od CRKAVELE skrivanih evanđelja, ukazuju da su u Kristovoj obitelji i okolici bile sve same prostitutke i kurviši, na što sam ja davno došao sasvim osobnim mladalačkim zaključcima, kada me prošla

"kršćanska era" koju su mi priuštile baka iz Zagreba i nona iz Praputnjaka, te kada sam počeo misliti svojom glavom (a ne onom vjeroučitelja), pa poslagao kockice da budu kockaste a ne trokutaste, odmah mi je sinulo kako je sveti Josip, zaručnik BDM bio stari impotentan "rogonja" (što zapravo nije bila istina), a navjestitelj Kristova rođenja, navodni anđeo, mladi dobar jebač! Uz to su mi, jasno, upale u novonastalu ateističku tikvu primisli; da je Djevica osjetivši napokon jednom slasti jebanja, pobenavila i... poslije duge apstinencije postala prava žena, odnosno nimfomanka, te kako tada nisu znali za kurtone i druga sredstva protiv začeca, uz silno seksanje s tim i drugim mladačnim "anđelima", rađala Isusovu braću i sestre, na što, eto sada, ukazuju otkriveni tisućljetni spisi. Zamislio sam si i njenog "kakti" zaručnika, ustvari vanbračnog druga, vrijednog i štovanog malograđanina a zapravo prikrivenog voajera, koji je sav uzbuđen, kroz neku rupicu virio u prostoriju gdje mu se družica, znajući da je promatra, zato s još većim užikom ševila, možda čak i u "sendviču" s dva složna jebojaka... ANĐELA SEKSA. Tada nažalost nije bilo videoaparature, pa Blažena Marija nije mogla kasnije, uz pomoć Josipa Radnika zadovoljavat se svijećama ili bananama, promatrajući na DVD-snimkama urađeno ujevano zadovoljstvo, ali je zasigurno, prepričavajući mu u detalje ODNOS S ANĐELOM, više proživljavala od današnjih "stiklastih" glupača, koje čak tvrde da je jebanje autorsko djelo (znači umjetnost), a njihovo naknadno ekstazno javno zavijanje, najveće konceptualno ostvarenje.

Novi udar na Novi zavjet

POMOLIMO SE

"Marijo! Blagoslovljena će dovijeka biti utroba tvoja! Pička nad pičkama!!

Ti si drhtala i svršavala govoreći svome čovjeku, kako si namjerno, da što više otkaci, skretala anđelovu kurčinu sa ulaznih svojih vrata, a kada si ga konačno rukom uvela u toplu i vlažnu svoju špilju, sumanuto je navalio kao danas neki najbolji porno glumac! Poludio ubadajući te, svakočasno mu je penis ispadao van svete vagine tvoje, a tada si ga nanovo mučila da uđe u tebe, kako bi te još snažnije fukao, pri čemu si uistinu više puta silno svršavala. Prisjećajući se tih trenutaka, zaista ti nije trebala video ili ne znam kakva projekcija - za nove orgazme... dovoljan bi pažljiv slušač Josip, kao i njegovo razumijevanje tvojih tzv. 'bludnih' radnji, štono nisu blud, jer sam Bog je seks darovao ljudima".

Zavrijedila si, iz svega gore izmoljenog, duboki moj poklon i još molitve:

"Marijo, milosti puna, ti si svojim tijelom usrećila mnoge ljubavi (po)željne muškarce. Milost tvoja ostati će zabilježena u strastvenim milovanjima, štono izrodiše cijeli plemeniti tvoj rod, te najvećeg u njemu, rabina Isusa Krista! Pružavši svoje milo tijelo drugima, nisi varala svog vanbračnog druga, nego si zadovoljavala njegove (neostvarljive) želje za seksom, i rađala mu toliko željenu dječicu. Iz toga si razloga njega voljela svom puninom svoje velike duše i u trenucima kada si (fizički) voljela druge. AMEN!" (Za danas dosta molitve!).

IDEMO DALJE! Tematika, erotično - sakralnog karaktera, puni tisak NPR.

Poslije najave blasfemične knjige u jednom nedjeljnom *Jutarnjem listu*: Tim Wallace-Murphy: *Otkrivanje tajnog kršćanskog koda* (*Cracking the Symbol Code*), gdje se iznose pretpostavke o velikoj Svetoj obitelji, Kristovom bratu Jakovu koji ga je naslijedio a ne Stijena crkve Petar, tvrdi da je Isus oženio kurvu

kolumna

Mladen Tudor – fotografski pogled

Mariju Magdalenu i još koješta što nadilazi čak i teze dane u slavnom romanu Dan Browna *Da Vincijev kod*, valjalo je proći dva dana da kolumnista istoga lista, penzioniran i zbog starosti šenut pop Živko Kustić dođe sebi od nevjerice i potpunog šoka, te u svojoj *Jutarnjoj propovijedi* začudno nebratko, gotovo pomirljivo, bez polemičkog žara i za njega tipične neartikulirane bjesnoće (inače na sitniš dobiva nervne napadaje!), te reagira skoro šapćući: “Može li se kršćanin... ili čak suradnik ovih novina ponašati kao da u njima... nije vidio golemi članak *Novi udar na Novi zavjet?*... knjiga vrvi tvrdnjama koje svaki poznavalac Novog zavjeta prepoznaje kao proizvoljne i jednostrane...”

Umni kolumnista plitkista

Matejevo i Lukino evanđelje... izričito kaže kako je začela prije nego se sastala s Josipom...” itd. i tsl. sve bez pjene na suhim staračkim ustima (što no su puna kada se raspizdi na predaju Keša haškom sudilištu, spomen “komunjara” il nečeg slikovitog, što nikako ne bi trebali propovijedati ni selski župnici, kamoli svećenik u visokotiražnom dnevniku). Laganini zaključuje naš senilni populjak da će na knjigu “nagrnuti površni znatizeljnici koji možda žele obračunati s neugodnim ostacima kršćanskog odgoja”? Kolumnista – popista stvarno je umni plitkista! U par jadno mekanih pokušaja advokature mlađeg zavjeta, ne iznosi ama baš niti jedan realan, neoboriv obrambeni fakat. E, u slučaju dva evanđelja, uzima apostolske tvrdnje kao apriori točne; poput uostalom svakog vjernika, njemu su sve tvrdnje iz bilo kojeg (od Crkavele) priznatog i neskrivanog evanđelja (kao što su bili skrivani Judini

spisi) APSOLUTNA, NEOBORIVA ČINJENICA, u koju je grijeh i u primisli posumnjati. Primjerice, zdravom logikom upitat se – kako to da su takve intimne obiteljske stvari, utaman bile (čisto sumnjam) istinite... poput Marija je začela prije nego je počela vezu s Josipom, doprle do Isusovih sljedbenika? Zar bi im učitelj priznao da je fačuk, mulac najobičniji! NO... nije bio toliko blesav... gubiti ugled na taj način (pogotovo u ono vrijeme i u onom društvu)... a dogma o bezgrešnom začecu, to znaju i pioniri maleni na vjeronauku, trebala je još dugo čekati (sput rečeno, ni Isus Kristovim učenicima takva abnormalna glupost, nije pala na pamet!). Veličanstvenim epilogom o “želji obračuna s kršćanskim odgojem”, nekada in-telegentni i podosta liberalan, a nadasve u vrijeme “samoupravnog socijalizma” hrabar novinar i glavni urednik Glasa koncila, danas spisateljska konzerva... me slatko masnijala! (Jerbo, Ja sam prije više od četrdeset let ubio taj odgoj, i ne trebaju mi za ratovanje s njime senzacionalistički komercijalni kodovi...).

Šteta što živčani Živko & pušti Kustić ne čita ništa osim CRKAVELNE ŠTAMPE i sebe u *Jutarnjaku*; mam bi dobio jednog zakletog neprijatelja plus,

što mi se sve više, kako mi se boleština kraji – mnogo bre dopaduje! Nu, svejedno, s njime ili bez njega, još sam daleko, jako daleko od “pravopisa”!

Jebo te; kada bih zaista iskreno pisao što osjećam i mislim o drugima, odnosno svojoj okolini... od najbližih do onih najudaljenijih, a s kojima ipak moram imati posla, mislim da ne bih mogao preživjeti niti par dana! Raskomadali bi me na komadiće, kada - tada... ak ne svi, onda bar neki. AMEN!

Povodom Dana grada Zagreba i 200 godina Židovske općine Zagreb
Koncertna direkcija Zagreb vam predstavlja:

Izraelska filharmonija & Zubin Mehta

L. van Beethoven, R. Strauss, H. Berlioz
Srijeda, 31. svibnja 2006. u 21.30 sati

Prodaja ulaznica po cijeni od 150,00 kn na blagajni KD Vatroslava Lisinskog od 11. 5. 2006.
Radnim danom od 9 do 20 sati, subotom od 9 do 14 sati. Tel: (01) 6121-167, 6121-168.
Dodatne informacije o koncertu možete dobiti na
tel: (01) 4501-208, 4501-200.

Koncertna direkcija Zagreb

Zagreb Concert Management
Kneza Mislava 18 | HR - 10000 Zagreb | tel: +385 (1) 4501 200 | fax: +385 (1) 4611 807 | e-mail: info@kdz.hr | www.kdz.hr

PONEDJELJKOM

Sportski prilog na osam stranica u boji

SPORT

UTORKOM

Prilog o kulturi na osam stranica u boji

Kultura

SRIJEDOM

Mmedia GOSPODARSTVO

Prilozi o gospodarstvu i multimediji, svaki na osam stranica u boji

ČETVRTKOM

HRVATSKA EUROPA & SVIJET

Vanjskopolitički prilog na osam stranica u boji

PETKOM

Najopsežniji program hrvatskih televizijskih postaja na 16 stranica u boji

RTV vodič

SUBOTOM

Vrhunac tjedna

7 dana

UREDNIŠTVO - Telefon: 61 61 680 i 61 61 682 / Faks: 61 61 650 i 61 61 602 / E-mail: vjesnik@vjesnik.hr / MARKETING: Telefon: 61 61 669 / Faks: 61 61 709 / E-mail: marketing@vjesnik.hr

Njemačka

Potonulo egipatsko blago

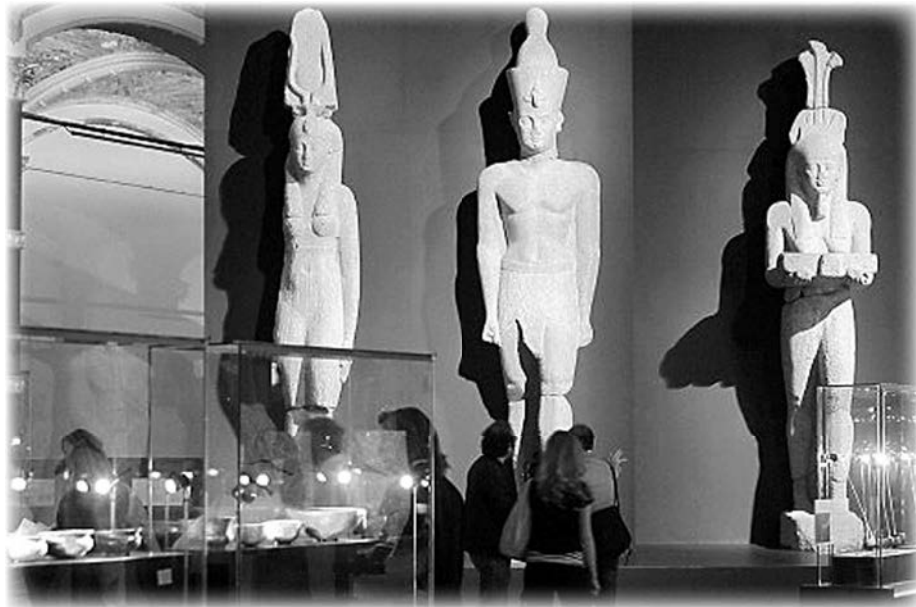
U Berlinu je 13. svibnja u izložbenom prostoru Martina Gropiusa otvorena izložba *Potonulo blago Egipta*. Uz pomoć elektromagnetskih aparata podvodni su arheolozi u Sredozemnom moru blizu Egipta pronašli blago koje je ondje ležalo stotinama godina. Berlinska izložba, koja će biti otvorena do 4. rujna, predstavlja 500 eksponata; umjetničke predmete, predmete za svakodnevnu upotrebu, kipove i skulpture koje je u podmorju u blizini Aleksandrije i susjednih gradova Kanopusa i Herakliona, nestalih ispod razine mora, pronašao tim francuskoga podvodnog arheologa Francka Goddia. Vaze, amajlije, zlatarski radovi i kovanice svjedoče o bogatstvu antičkih kultura u razdoblju od petnaest stoljeća.

U morskoj vodi predmeti su ostali dobro očuvani, ali uglavnom ne u jednom komadu, jer su morska strujanja i potresi ostavili traga. Krov Naosa u obliku piramide otkriven je već u 18. stoljeću i dopremljen u pariški Louvre. Još je jedan dio pronađen tridesetih

gnetskih aparata pretraživao uvalu i uspio utvrditi da se ondje nešto nalazi. Prije otkopavanja trebalo je najprije ukloniti dva metra visok pješčani nanos. Istraživači su tek tada shvatili da su otkrili ostatke Herakliona. Nalazište se nalazi sedam kilometara od obale, usred mora.

Ostali predmeti koji su uz velike napore izvađeni iz mora izloženi su u odveć mističnoj tami izložbenog prostora. Oni prikazuju svakodnevnicu i vjerski život u potonulom gradu. Kamena uzglavlja svjedoče o prilično grubim navikama odmora, pokraj malenih figura božice Izis, koja se štovala u redovitim godišnjim procesijama. Jedna ploča prekrivena hijeroglifima potvrđuje da Franck Goddio nije otkrio samo nekađaju trgovačku metropolu Heraklion: *Kad smo otkrili ovaj hram, pronašli smo potpuno sačuvanu ploču na kojoj je pisalo da se na svu robu koju se uvozi iz Grčke naplaćuje deset posto poreza. Po faraonovu nalogu ploča je trebala biti postavljena u gradu Thonisu, a pronašli smo je u Heraklionu, pa smo po tome shvatili da je to isti grad – Thonis je bilo faraonsko ime, a Heraklion grčko.* Nakon smrti Aleksandra Velikog, vlast su preuzeli ptolomejski kraljevi, a uz vlast i faraonski stil, baš kako pokazuju njihovi portreti. Kip jedne kraljice u prozirnoj haljini podsjeća na egipatsku božicu Izis, ali i na grčku božicu Afroditu. *Antički je čovjek vjerovao u svoje bogove, a ako je u drugim religijama vidio nešto slično, to je jednostavno prihvaćao. Što je Grcima bila Afroditu, to je Egipćanima bila Izis, a Rimljani su od nje učinili Veneru,* dodaje Goddio. ■

godina prošloga stoljeća. Zajedno s dijelovima koje je 2000. iz mora izvađio Franck Goddio, tamni je granitni blok u Izložbenom prostoru Martina Gropiusa složen kao astrološki kalendar, što dokazuje koliko su mnogo Egipćani znali o tijeku vremena. Njemački povjesničar Manfred Clauss je izjavio: *Zbog toga se govori o Naosu dekada. Egipatska je godina bila podijeljena u trideset šest dijelova po deset dana. To je otprilike jedna godina, s još nekoliko prijestupnih dana. Takva podjela godine predstavljena je s objašnjenjem kako te periode štite božanstva. Postoji pet božanstava koja se stalno ponavljaju i koja određuju faze tih perioda, a time konačno i sudbinu. Ona štite Egipat, a njegovim protivnicima nanose štetu.*

Jedna škrinja bio je prvi predmet koji je otkriven u ruševinama i koji je bio posvećen bogu Amun Gerebu, a antički izvori su dali naslutiti da je riječ o gradu Heraklionu, potonulom u poplavi nakon potresa. Istraživački tim je najprije uz pomoć elektrona-

U dvorištu Izložbenog prostora Martina Gropiusa izložena su i tri golemi kipa visoka pet metara, također izvađena iz mora, a koja su nekad bila postavljena ispred hrama u Heraklionu.

Njemačka

Büchnerova nagrada

Njemačko-rumunjski pisac Oskar Pastior ovogodišnji je dobitnik Büchnerove nagrade, koja će mu ove jeseni biti uručena u Darmstadtu, objavila je 14. svibnja Njemačka akademija za jezik i pjesništvo.

Oskar Pastior rođen je 1927. u Rumunjskoj u obitelji njemačkog podrijetla. Godine 1945. deportiran je u Sovjetski Savez, a po povratku u domovinu četiri godine je u logorima morao raditi kao prisilni radnik. Od 1969. živi u Berlinu. Kritika ga hvali kao autora s izrazitim smislom za jezične igre. Žiri u svojem obrazloženju nagrade navodi kako je Pastior metodični jezični čarobnjak koji je napisao vrlo radikalno djelo stvarajući uvijek nove poetske svjetove na duhovit način. Pastior, koji se etablirao i kao prevoditelj Petrarce, piše eksperimentalnu poeziju i prozu. Dobitnik je nekoliko prestižnih književnih nagrada.

Büchnerova nagrada jedno je od najznačajnijih književnih priznanja, a dodjeljuje se uz iznos od 40.000 eura. Prošle godine nagrađena je Brigitte Kronauer, a među prijašnjim dobitnicima ističu se Gottfried Benn, Friedrich Dürrenmatt, Heinrich Böll, Erich Kästner, Günter Grass, Elfriede Jelinek, Friederike Mayröcker i Alexander Kluge. ■

Gioia-Ana Ulrich

Utorak 23. 05.

10-18 OTVORENI URED
Prikupljanje novih svjedočanstava, druženje uz **kavu**
ARHIV
uvid u dosad prikupljeni materijal

18-19 OTVORENJE IZLOŽBE PREZENTACIJA ARHIVA I NAČINA ARHIVIRANJA

19-20 ARHIVSKA GROZNICA
okrugli stol na temu arhiva: Boris Bakal, Nenad Ivić (romanist), Branka Molnar (Dražveni arhiv u Zagrebu), Tomislav Šola (muzeolog), lajtmotiv je isječak iz filma Derrida (5'-10') u kojem J. Derrida govori o arhivu.
Moderator: Stjepko Horvat

20-22 OPUŠTANJE
Mance i Pajo Benjo Boys sviraju Country/Flamingo (sympho-country)

Srijeda 24. 05.

10-18 OTVORENI URED
Prikupljanje novih svjedočanstava, druženje uz **kakao**
ARHIV
uvid u dosad prikupljeni materijal

veći dio dana prikazivanje video-materijala o protestima i sličnim manifestacijama u Zagrebu u suradnji s Fade in-om

19-21 O PROTESTIMA I PROTESTIRANJU
u MAMI (Pierardovičeva 18) razgovaraju: Hrvoje Jurić (filozof/aktivist), Tomislav Plešćak (urbani antropolog/filozofski fakultet), Stjepko Pulig (publicist), Oliver Šentić (Fade in), Marko Štrpić (aktivist, *Što čitaš?*), Lela Vujančić (novinar), Boris Bakal (*Bacaci Sjenki*), Vesna Vuković (BLOK), Biljana Kašić (feministkinja/Centar za ženske studije) itd.
Moderator: Stjepko Horvat

21-22 MAMA (Pierardovičeva 18): PROJEKCIJA dok. filma *This is what Democracy looks like* (Seattle, 1999.)

Četvrtak 25. 05.

10-18 OTVORENI URED
Prikupljanje novih svjedočanstava, druženje uz **ledeni čaj**
ARHIV
projekcija izbora iz video-materijala o *Vitki-pleše*

19-21 Prošireni sastanak kućnog savjeta u Vitčevom neboderu, Laginjina 9

Petak 26. 05.

10-18 OTVORENI URED
Prikupljanje novih svjedočanstava, druženje uz **sok**
ARHIV
veći dio dana prikazivanje video-materijala o performansima u Zagrebu

19-20 PUB KVIZ tradicionalni buksin kviz u obradi autora projekta Bilježenje grada/Bilježenje vremena (Nabrusite kose!)

Utorak 30. 05.

10-18 OTVORENI URED
Prikupljanje novih svjedočanstava, druženje uz **kavu**
ARHIV
uvid u dosad prikupljeni materijal

22-23 OPUŠTANJE
Selimo u GUJURO 2 na BEEZY (performance, music, video) Michaela Hentza

Nedjelja 28. 05.

10-18 OTVORENI URED
Prikupljanje novih svjedočanstava, druženje uz **mineralnu**
ARHIV
uvid u dosad prikupljeni materijal

19-20 RAZGOVOR o festivalskim strategijama u javnom prostoru. Razgovaraju: Davor Mišković (Drugo More), Slaven Tolj (ARL), Vesna Vuković (BLOK), i dr. Moderator: Katarina Pejović.

20-22 PROJEKCIJA BARAKA, red. Ron Fricke - uradak koji u 21. stoljeću nastavlja tradiciju Godfrey Reggia i filma Koyaansqatsi (Fricke je bio ko-scenarist filma)

Subota 27. 05.

10-18 OTVORENI URED
Prikupljanje novih svjedočanstava, druženje uz **yanoh**
ARHIV
uvid u dosad prikupljeni materijal

19-20 RAZGOVOR na temu **OSVAJANJE I ZAUZIMANJE PROSTORA**
Gosti: Stjepan Gracan (skulptori scenograf, član grupe Biafra), Simša Ilić (arhitekt i teoretičar urbane kulture), Fedor Križovčan (arhitekt, urbanist i sociolog urbane kulture), Ratko Petrić (likovni umjetnik, član grupe Biafra), Platforma 9 91 i drugi

20-22 OPUŠTANJE
sviraju KREŠIMIR HORVAT & the Hijackers

Četvrtak 01. 06.

10-18 OTVORENI URED
Prikupljanje novih svjedočanstava, druženje uz **čaj**
ARHIV
uvid u dosad prikupljeni materijal

Petak 02. 06.

10-18 OTVORENI URED
Prikupljanje novih svjedočanstava, druženje uz **sok**
ARHIV
uvid u dosad prikupljeni materijal

Nakon toga program **put u nepoznatu** **Znati Zagreb**, vodi Boris Bakal (predbilježbe u Arhivu / Booksa)

Subota 03. 06.

10-18 OTVORENI URED
Prikupljanje novih svjedočanstava, druženje uz **miso juhu**
ARHIV
uvid u dosad prikupljeni materijal

18-19 RAZGOVOR
Pritvaranje vrata otvorenog ureda i planovi za skoru budućnost: Boris Bakal, Stjepko Horvat, Katarina Pejović, Sonja Soldo, Vesna Vuković i dobrodošli nezvani gosti

20-21 KLUPSKA SCENA U ZAGREBU IZMEĐU NOSTALGIJE I TRENDI
Lapdžarij, Kulisić, Jabuka, Močvara, KSET, Tvornica, Jazovka...
Moderator: Vedran Velagić

21-23 OPUŠTANJE
Vjeran WHO KITT WHERE. WARMING UP WITH CHEAP CHILL

Srijeda 31. 05.

10-18 OTVORENI URED
Prikupljanje novih svjedočanstava, druženje uz **vučju čokoladu**
ARHIV
uvid u dosad prikupljeni materijal

20-21 APOTEZA NEBODERA
Predavanje Stjepka Horvata o problemima vezanim uz nicanje sve većeg broja nebodera u Zagrebu, uz slide-show fotografija i analizu ankete koju možete ispuniti u Booksi

21-23 OPUŠTANJE
video-slušaoica: INTERPOL

TRAŽIMO SVJEDOKE DOGAĐAJA!!!

Umjemičkih akcija i događanja, političkih okupljanja, demonstracija i protesta u Zagrebu od 1945. do danas. Dodite i svjedočite u Booksu, Martičeva 14d, od 23. 5. do 3. 6. 2006. svakim danom od 10 do 18 h. Ako posjedujete fotografije, audio, filmske ili video zapise, novinske članke - donesite ih i pokažite nam. Ispričajte nam svoju priču. Željna nam je stvoriti arhiv nestalih i prostorom nepredviđenih događanja našeg grada. Pomozite nam u tom svjedočenju našeg grada.

web: <http://biljezenjagrada.blog.hr>
e-mail: biljezenjagrada@gmail.com

JAVITE SE NA TELEFON 09 12566656 ILI DOBITE!

DRUGI OTVORENI URED - BOOKSA / 23. 05. - 03. 06. 2006.

BILJEŽENJE GRADA - BILJEŽENJE VREMENA

Projekt se ostvaruje kroz platformu Zagreb - Kulturni kapital Evrope 3000

Ured za obrazovanje, kulturu i sport Grada Zagreba / Kontakt: The Arts and Civil Society Program of Estate Bank Group in Central Europe

ERSTE Nacionalna zaklada za razvoj civilnoga društva

Zagreb Film / Z1 televizija

CDU
[BLOK]

